

nia

szet társadalomtudomány irodalom művészet társadalomtudomány irodalom művésze: társadalomtudomány irodalom

12

IRODALMI, MŰVESZETI,
TÁRSADALOMTUDOMÁ-
NYI FOLYÓIRAT / ALAPI-
TÁSI ÉV: 1934. XXV. ÉVF.
12. SZÁM. 1961.
D E C E M B E R
SZERKESZTŐ BIZOTTSÁG:
ACS KÁROLY / MAJOR
NÁNDOR / SAFFER PÁL
/ VEBEL LAJOS / VUKO-
VICS GÉZA / FELELŐS
SZERKESZTŐ MAJOR
NÁNDOR

Híd a Drinán

Részlet

Ivo Andrić

Annak az évnek tavaszán, melyben a vezér elhatározta az építkezést, megérkeztek emberei kíséretükkel a városba s megkezdték mindennek előkészítését, ami a hidépítéshez szükséges. Sokan voltak; lovakkal, kocsikkal, különféle készülékekkel és sátrakkal érkeztek. Mindez a városkában és a környező falvakban, különösen a keresztény lakosság körében nagy riadalmat keltett.

A csoport élén Abidaga állott, akit a vezér a hidépítés lebonyolításával megbízott s mellette Tosun effendi, az építész. (Erről az Abidagaról már jóelőre azt mesélték, hogy kíméletlen, kegyetlen és minden mértéket meghaladóan szigorú ember.) Alighogy Mejdán alatt felütötték a sátrakat, Abidaga megbeszélésre hívta össze a hatóságok embereit és a tekintélyesebb törököket. Itt nem is volt sok tárgyalás, mert csak egy ember beszélt, vagyis Abidaga. Az összegyülekezett emberek egy testes férfiú előtt találták magukat, akinek egészségtelenül piros arcszíne, zöld szemé volt, gazdag istanbuli viseletben je-

lent meg, rövid vörös szakáll és magyaros módon, furcsán kipödört bajusz díszelgett az arcán. A beszéd, amit ez az erőszakos ember az egybegyűlteknél elmondott, még külső megjelenésénél is jobban meglepte őket.

— A rólam szóló hírek alkalmasint már nálam hamarabb ideértek s én tudom, hogy ezek a híresztelések nem lehetnek szépek vagy kellemesek. Hihetőleg már hallottátok, hogy mindenkiktől munkát és engedelmességet követeltek s mindenkit megvertek és megölettek, aki nem úgy dolgozik, amint kell, nem engedelmeskedik szótlánul s hogy nem ismerem ezt a szót „nem lehet”, meg „nincsen” s hogy nálam még a kisebb szóért is fejvesztés jár, röviden szólva: vérengző és visszataszító ember vagyok. Meg akarom mondani nektek, hogy ezek a híresztelések nem kiagyaltak és nem túlzottak. Az én hársfám alatt valóban nincsen árnyék. Ilyen hírt szereztem magamnak a sokéves szolgálatban, míg odaadón végrehajtottam a nagyvezér rendelkezéseit. Bizom az Istenben, hogy ezt a

munkát is, amiért ideküldtek, végre fogom hajtani s ha az elvégzett munka után elmegyek innen, remélem, hogy előttem még rosszabb és sötétebb hírek fognak járni, mint amilyenek itt megelőztek.

E szokatlan bevezető után, melyet mindannyian némán, lesütött szemekkel hallgattak végig, Abidaga elmagyarázta az embereknek, hogy egy nagy jelentőségű építkezésről van szó, amelyen még gazdagabb országokban sincsen s amelynek munkálatai őt, talán hat évig is el fognak tartani, de a vezér akarata szerint hűségesen és percnyi pontossággal, végre fogják hajtani. Azután kifejtette, mik az első szükségletek, milyenek lesznek az előkészítő munkálatok s mindezekhez mit vár a helybeli törököktől s mit követel meg a rájanéptől, a keresztényektől.

Abidaga mellett Tosun effendi ült, apró, sovány és sárgaarcsú, eltörökösödött ember, valamelyik görög sziget szülőtte, építész, aki Istanbulban Mehmed pasa parancsára már sok kegyes alapítvány épületét emelte. Csendesesen és közönyösen ült a helyén, mintha nem hallaná vagy nem értené Abidaga beszédét. Kezét nézte és csak időről időre emelte fel tekintetét. Ilyenkor láthaták nagy, fekete, bársonyos fényű, szép és rövidlátó szemét az embernek, aki csak a maga dolgát nézi, más semmit sem érez és semmit sem ért az életből és a világból.

Az emberek zavartan és leverten mentek ki a szűk és forró sátorból. Érezték, amint a verejték végigcsorog rajtuk az új, ünnepi antéria alatt s hogy mindannyiokba gyorsan és ellenállhatatlanul beléköltözik a rémület és a gond.

Az, ami most a kaszabára és az egész környékre ráomlott, olyan nagy és érthetetlen baj volt, aminek a végét nem lehetett előre látni. Először az erdővágás és az épületfák szállítása kezdődött. Annyi „japija”, épületfa halmozódott össze a Drina mindkét partján, hogy az emberek sokáig azt hitték, fából fogják a nagy hidat felépíteni. Aztán megkezdődtek a földmunkálatok, ásatások és a sziklás partok megfúrása. Ezeket a munkálatokat nagyobbára robotban, „kulukban” végezték. Így ment ez késő őszig, amikor a munkákat ideiglenesen beszüntették s a munka első részét befejezték.

Mindezt Abidaga felügyeletével s hosszú, zöld botjának irányításával végezték s ezt a botot még meg is énekel-

tek. Mert akire Abidaga ezzel a bottal rámutatott, megjegyezve, hogy lopja a napot vagy nem úgy dolgozik, amint kellene, azt azonnal megragadták a „szejmenek” s azon helyben megbotozták, aztán a véres, ájult embert leöntötték vízzel s újból munkára küldték. Mikor késő ősszel elhagyta a várost, Abidaga ismét összehívta a kaszaba véneit és első férfiai s megmondotta nekik, hogy ő most télvíz idejére más helyre megy, de a szeme itt marad. Mindannyian mindenért felelősek lesznek. Ha úgy találják, hogy a munkálatokból bármi is elromlott vagy ha az összegyűjtött épületfából egyetlen fedélc is hiányzik, az egész város bűnhődik érte. Az embereknek arra a megjegyzésére, hogy az áradás is kárt tehet, habozás nélkül, hidegen azt válaszolta, hogy ez az ő vidékük, tehát a folyó is az övék és így a kár is, amit a folyó okoz.

A városiak egész télen úgy őrizték az építkezést s úgy vigyáztak a munkálatokra, mint a szemük fényére. Tavasszal aztán megjelent Abidaga Tosun effendivel, de megjelentek a dalmát kófaragók is, akiket a nép „római majstoroknak” hívott. Kezdetben harmincan voltak. Valami Antonije nevű mester állt az élükön, ulcinji keresztény ember. Magas, szép ember volt, nagy szemekkel, merész tekintettel, sasorral, barna hajjal, amely a válláig ért, urasan öltözködött, nyugati módra. A segéde szerezsen volt, egy valódi szerezsen, vig, fiatal ember, akit az egész város s az egész munkásvilág Arabnak hívott.

Ha tavaly, az épületfák tömegéből ítélve, úgy látszott, hogy Abidaga fából akarja a hidat felépíteni, most az emberek azt hitték, új Istanbult akarnak itt a Drina mellett emelni. A Banja melletti hegyekben, egy óra járásnyira a kaszabától új kőbányát nyitottak s onnan megkezdtek a terméskövek vontatását a városhoz.

Ebben az évben különös tavasz fakadt a visegrádi komp mellett ezen a tájon. Mindama dolgok mellett, melyek ilyenkor nyílnak és fakadnak a természetben, most a földből a kunyhók egész települése nőtt ki, a vízhez vezető új utak és mellékösvények keletkeztek, számtalan ökrösszekér és lovas-kocsi rajzott széjjel. Mejdánról és Okolišteről az emberek azt látták, hogy odalenn napról napra, mint a vetés, úgy nő a víz mellett az emberek, álla-

tok s a mindenféle építőanyagok nyugtalan tömege.

A meredek parton kőfaragómesterek dolgoztak. A sárgaszínű kőpor az egész vidéket ellepte. Kissé távolabb pedig a homokos síkon, hazai napszámosok meszet oltottak, rongyosan és fehéren haladva keresztül a fehér gőzön, amely a meszesgödörökből magasra emelkedett. Az utakat fölvtágták a túlterhelt szekerek. A komp naphosszat dolgozott, egyik oldalról a másikra szállítva az építőanyagot, a felügyelőket és a munkásokat. A sáfrány színű tavaszi vízben övig gázolva, különleges munkások cölöpöket, gerendákat vertek és agyaggal kivert vesszőkerítéseket állítottak, hogy a víz folyását elválasszák.

Mindezt látta ez a világ, amely eddig csendben élte a maga életét itt, a drinai kompnál, a lejtőkön szétszórtan épült városkában. S jó lett volna, ha csak nézheti, de ezek a munkák hamarosan olyan méreteket öltöttek, hogy örvényükbe vonták nemcsak a város, hanem a környék élőit és halottaikat. Második évben már annyira megnőtt a munkások tömege, hogy meghaladta a városka férőkapacitását. Valamennyi kocsi, ló, ökör, mind a hídnak dolgozott. Mindent, ami csak nyüzsögni vagy gurulni tudott, befogtak munkára, hol fizetésért, hol pedig erőszakkal, kulukban. Pénz több volt, mind régebben, de a drágaság és a hiány gyorsabban növekedett, mint a pénz odaáramlása, úgyhogy mire az emberek kezéhez érkezett, félig már föl is élték. A drágaságnál és hiányoságnál még jobban érintette a hazai világot a békétlenség és rendetlenség, a bizonytalanság, amely most a kaszabára omlott, s ez annak a következménye volt, hogy a széles nagyvilágból mindenfelől ide özönlöttek munkára az emberek. S Abidaga minden szigorúsága mellett is gyakoriak voltak a munkások között a verekedések s a kertekben és udvarokon a lopások. A muzulmán nőknek még akkor is el kellett takarniuk az arcukat, ha az udvarra kimentek, mert mindenhol odáig juthatott a számtalan hazai és idegen munkás tekintete; a város törökjei pedig szigorúan betartották az Iszlám előírásait, annál is inkább, mert valamennyien még csak újonc törökök voltak s egy se akadt közöttük, aki ne emlékezett volna keresztény apjára, nagyapjára vagy eltörökösödött apósára. Mindezek miatt a török szokás öregebb emberei nyíltan elégedetlenkedtek, hátat fordí-

tottak a munkások, igavonó állatok, épületek, földhányások és kövek sötét zürzavarának, amely pedig a komp mindkét oldalán egyre jobban terjedt s földtúrásaival, terjedelmével kikezdte már a városiak utcáit, udvarait és kertjeit.

Kezdetben valamennyien büszkék voltak a nagy alapítványi építkezésre, amit a nagyvezér éppen az ő vidékükön emeltet. Akkor még nem tudták, amit most láttak: hogy ez a dicsőséges építkezés ennyi felfordulást és nyugtalanságot, erőfeszítést és költséget követel. Szép dolog, gondolták, az uralkodó igaz hithez tartozni, szép dolog az, ha a vidéknek Istanbulban a nagyvezér a földije s még szebb egy szilárd és értékes hidat tervezni a Drina fölé, de az, ami most történik itten, semmire sem hasonlít. Poklot csináltak a városukból, érthetetlen munkák, füst, por, kiabálások és zavargás boszorkánytáncát. Esztendők telnek, a munkálatok terjednek és növekednek, de se végüket, se értelmüket nem lehet látni. Mindenre hasonlít ez, csak hidra nem.

Unták már a visegrádi környék törökjei, de főképp unta a keresztény rájanépség mindezt, csak éppen őket senki se kérdezte s nem is mutathatták elégedetlenségüket. Ime, már harmadik esztendeje robotolnak az emberek az építkezésnél, saját munkájukkal, lovakkal, ökreikkel. S nemcsak az itteni rája, hanem három szomszédos kádíság minden lakója. Abidaga lovas szejmenjei mindenütt összefogják a falusi megvárosi keresztény lakosságot s idehajtják a hidra, dolgozni. Rendszerint alvás idején ütnek rajtuk s úgy fogják meg őket, mint a csirkéket. Egész Boszniában egyik utas arra inti a másikat, ne menjen a Drinára, mert ott elkapják s azt se kérdezik, hová utazik, kicsoda, micsoda, arra kényszerítik, hogy legalább néhány napi kulukot ledolgozzon. A városi keresztények vesztegetéssel váltják ki magukat. A falusi legények megkísérelték, hogy az erdőbe szökjenek, de a szejmenek az ilyen házakból az elmenekült fiatalok helyébe tűszokat szedtek, gyakran nőket is.

Ez már a harmadik ős, hogy a nép a hídnál robotol, de semmiből sem lehet még látni, hogy a szörnyű baj a vége felé közelednék. Már késő ős van; a falevelek lehullottak, az eső föláztatta az utakat, a Drina megáradt és zavaros, a csupasz tarlóföldek tele vannak renyhe varjakkal. De Abidaga

még nem szünteti be a munkálatokat. A szükös novemberi napfényben parasztlak vontatják a fát és követ, meztláb vagy szétrongyolódott bocskorokban gázolják az út mély sarát, vagonban a hideg szélben, jobban megszorítják magukon a lyukakkal és foltokkal teli fekete gyapjúgatyát, megkötözgetik durva lenből készült egyetlen ingük szakadt széleit. Ez a lening már megfeketedett az esőben, sárban, füstben, de nem merik kimosni, mert a vízben apró szálakra foszlana. Mindannyiok felett ott lebeg Abidaga zöld botja, mert napjában többször is körül szokta járni a banjai kőbányát és mind a hid körülüli munkálatokat. Abidaga mérges az egész világra s bosszús, hogy a napok rövidülnek, a munka pedig mégse halad úgy, amint ő kívánná. Orosz prémből készült nehéz mentéjében, magas csizmában, nekihevílt arccal mászik fel azoknak a pilléreknél állványain, amelyek már a víz fölé emelkednek, bemege a kovácműhelyekbe, az éléskamrákba, a munkáskunyhókba és sorra megtámad mindenkit, a felügyelőket, vállalkozókat:

— Rövidek a napok. Egyre rövidebbek! Hah, szukakölykek, hiába eszitek a kenyeret!

Így ordítzik, mintha ők lennének hibásak azért, mert későn virrad és korábban alkonyul. S alkonyatkor, a kérélehetetlen és reménytelen visegrádi alkonyat idején, mikor a meredek hegyek összecsobb szorulnak a kaszaba körül s gyorsan leluul az éjszaka, nehéz és süket éjszaka, mintha csak az utolsó lenne, Abidaga haragja tetőpontját éri; mivel nincs már kire kiönteni haragját, saját magát rágja s nem tud aludni a gondolattól, hogy annyi dolog áll most csöndesen s ennyi ember ácsorog és lopja a napot.

...

Így aztán ezeken az őszi napokon először a munkások közt, aztán a városban is híre terjedt, hogy a vízi-tündér beleavatkozott a hid dolgába, hogy éjszaka lerontja s halomra dönti mindazt, amit nappal építenek s hogy a hidépítésből nem is lesz semmi. Ugyanakkor éjszakánként az eldugott helyeken, sőt a kőművesmunkákon is tényleg megmagyarázhatatlan károk keletkeztek. A szerszámok, amiket a kőművesek a megkezdett szélső pilléreknél ott szoktak hagyni, kezdtek el-

tűnedezni, a földmunkákat pedig szét-hányták és betömték.

A hír, hogy a hidat nem tudják felépíteni, messze elterjedt, törökök és keresztények egyaránt mesélték s mindjobban el is hitték. A keresztény rájanép örvendezett, igaz, hogy csak suttogva, titokban, de tiszta szívből. A helybeli törökök is, akik azelőtt olyan büszkeséggel néztek a vezér építkezésére, megvetéssel kezdtek kacsingatni és csak legyintettek, ha szó esett róla. Az eltörökösödött szlávok közül sokan, akik hitet változtattak, de hiába vártak, nem találtak arra, amit kerestek s továbbra is csak sovány vacsorájuk mellett üldögéltek, a munkától reszkető karokkal jártak, élvezettel hallották és adták tovább a szóbeszédet a nagy sikertelenségről s valami keserű elégtételt éreztek, hogy a vezérek se tudják mindazt elérni és végrehajtani, amit kieszeltek. Már arról beszéltek, hogy az idegen mesterek távozni akarnak s hogy nem lesz ott hid, ahol soha nem is volt s ahol nem is kell lennie. Mind-ezt elterték, szövegtek és a hír gyorsan elterjedt az emberek között.

A nép gyorsan kitalálja a meséket, gyorsan el is terjeszti őket s a valóság furcsán és elválaszthatatlanul egybeszövődik a mesékkel. A parasztlak, akik éjszakánként a gusztlást hallgatták, azt mesélték, hogy a tündér, aki lerontja az építkezést, megüzente Abidagának, mindaddig nem hagyja abba a rombolást, amíg csak két gyermeket, két ikret, névszerint Stoját és Ostoját be nem építik a hid alapzatába. Sokan fogadkoztak, hogy látták is a szejmeneket, amint a falvakon egy ilyen ikerpárt kerestek. (A szejmenek valóban körüljárták a falvakat, de nem gyereket kerestek, hanem Abidaga parancsára hallgatództak s kérdezősködztek a nép körében, hátha ilyen módon megtudják, kik azok, akik a hidat rombolják.)

Ez időtájt történt, hogy egy Visegrád fölötti faluban valaki elcsábított egy gyengeelméjű, dadogó árvalányt, aki idegen házban szolgált s szegény maga se tudta vagy nem akarta megmondani, ki volt a csábítója. Ritka eset volt errefelé, hogy egy lányt s még hozzá effélet, elcsábítsanak, nem is emlékezett ilyesfélére senki és még ritkább, hogy az apa ismeretlen maradjon. A dolognak messze földön híre ment. Éppen ezekben a napokban hozta világra szegény lány valami pajtában a szerelem gyümölcsét s méghozzá ikreket, de mindkettő halva született. A falu

asszonyai segítettek a szülésnél, amely igen nehéz volt s mindjárt el is temették az ikreket egy közeli szilvásban. A boldogtalan anya már harmadik nap felkelt s faluszerte keresni kezdte gyermekeit. Hiába magyarázták neki, hogy a gyerekek halva születtek s el is temették őket. Hogy véget vessenek kérdezősködéseinek, azt mondták neki, azaz hogy inkább mozdulatokkal elmagyarázták, hogy a csecsemőket a városba vitték, oda, ahol a törökök a hidat építik. Szegény lány amúgy gyengén és kétségbeesetten elvándorolt a városba s körüljárta az építkezés helyét, az állványokat, hogy ijedten az emberek szemébe nézzen és érthetetlen dadogással kérdezzesse tőlük, hová lettek a gyermekei. Az emberek elcsodálkozva nézték vagy elkergették, hogy ne zavarja munkájukat. Látva, hogy nem értik meg, mit akar, szegény lány kikapcsolta durva parasztingét s megmutatta nekik duzzadt és fájó emlőit, melyeknek bimbói a felgyülemlett és ellenállhatatlanul előtörő anyatejtől már hasadozni s vérezni kezdtek. Senki se tudta, hogyan segíthetne rajta s hogyan magyarázza meg neki, hogy gyermekeit nem falazták be a hídba, mert minden jó szavukra, meggyőzésükre, szidásukra és fenyegetésükre szegény lány csak bánatosan dadogott s bizalmatlan tekintettel vizsgálgatott minden sarkot. Végül is felhagytak a reménnyel, hogy elkergessék, hagyták, hadd kóboroljon az építkezés körül s részvétellel kerültek ki az útjából. A szakácsok enni is adtak neki a munkások kukoricamálájából, amely odaégett a kondér fenekére. Elnevezték a bolond Ilinkának s ezt a nevet az egész város megtanulta. Még Abidaga is szó nélkül haladt el mellette, babonásan elfordította a fejét s megparancsolta, adjanak neki enni. Így folytatta a hidépítkezés mellett szegényke az életét, mint csendes bolond. S róla maradt vissza a mese, hogy a törökök gyereket falaztak a híd pillérjébe. Egyesek elhitték a mesét, mások nem, de mindenki mondogatta és továbbadta.

Az építkezésnél pedig továbbra is estek károk, hol kisebbek, hol nagyobbak, mindjobban terjedt a hír, hogy a tündér nem engedi a híd fölépítését.

Abidaga dühöngött. Valósággal égette a tudat, hogy akad olyanvalaki, aki közmondásos szigorúságával szembeállva (ez a szigor táplálta büszkeségét) arra merészkedett, hogy műve és

szándékai ellen cselekedjék. Utálta ezt a népet, a muzulmánokat éppúgy, mint a keresztényeket, mert a munkában lassú és ügyetlen volt, de gyors a gyorsan és tiszteletlenségben s oly gyorsan talál csúfondáros és romboló szavakat mindarra, amit nem tud felfogni vagy nem tud megcsinálni. Örökét állíttatott a folyó mindkét partjára. A földmunkálatokon a károk akkor megszűntek, de a vizen tovább folytatódtak a rombolások. Csak holdas éjszakákon nem esett kár. Ez Abidagát, aki nem hitt a tündérekben, megerősítette abban a meggyőződésében, hogy ezek a tündérek nem láthatatlanok s nem a magasságokból jönnek. Nem akart és nem is hihetett sokáig azoknak, akik azt mondták neki, hogy ez paraszti ravaszság, de most mindinkább meggyőződött arról, hogy mégis így van. S ez még jobban felbőszítette. Ugyanakkor azonban jól tudta, hogy nyugodtnak kell lennie s el kell rejtenie haragját, ha el akarja fogni a károkozót s mennél gyorsabban és tökéletesebben szét akarja oszlatni a tündérekről és a hidépítés abbahagyásáról szóló meséket, amelyek már veszélyessé kezdtek válni. Magához hívatta a szejmenek parancsnokát, egy plevljei embert, aki Istanbulban nőtt fel, sápadt, beteges férfiút.

Ez a két ember ösztönösen idegenkedett egymástól, ugyanakkor azonban szüntelenül vonzódtak is és összetűzésekre került sor közöttük. Mert ket-tejük közt szüntelenül szövődtek és hullámoztak a gyűlölet, megvetés, félelem és bizonytalanság érthetetlen érzései. Abidaga, aki senkivel szemben sem volt puha és kedves, ez iránt a sápadt, eltörökösödött ember iránt leplezetlen megvetését nyilvánította. Akármit tett vagy beszélt ez az ember, Abidagát felbőszítette s arra ösztökélte, hogy leszidja és megalázza. S mennél inkább megalázkodott, mennél kedvesebbnek, szorgalmasabbnak mutatkozott a plevljei, annál inkább nőtt Abidaga megvetése. A szejmenek parancsnoka pedig már első naptól kezdve babonásan és borzongva félt Abidagától. Ez a félelem időnként kínos lidércnyomássá változott, amely nem hagyta el. Minden lépésnél, minden mozdulatánál, sokszor még álmában is arra gondolt: mit szól ehhez Abidaga? Hiába törekedett arra, hogy Abidaga kedvét keresse, hogy behízelegje magát, akármit tett is. Abidaga elégedetlenkedéssel fogadta. Ez az érthetetlen gyűlölet megzavarta és megbénította a plevljeit s még félszegebbé, még merevebbé tette.

Hinni kezdett abban, hogy egy szép napon Abidaga miatt nemcsak kenyerét és tiszttségét veszíti, hanem a fejét is. Ezért állandó izgalomban élt s hol halálisan letört, hol pedig lázas és vad buzgalomba esett. Most, hogy sápadtan és mereven megállt Abidaga előtt, az haragtól fojtott hangon mondotta:

— Ide figyelj, te üresfejű, te ügyesen bánsz ezekkel a disznókkal, ismered a nyelvüket, képességeiket s mégse tudod megtalálni, ki az a gazfickó, aki a vezér művét tönkre akarja tenni. S ez azért van, mert te is olyan semmirekellő vagy, mint ezek, de akadt még nálad is semmirekellőbb, aki téged parancsnoknak állított ide s eddig még senki sem jutalmazott úgy meg, ahogyan megérdemelnéd. De ha ezt még senki sem tette, majd én megteszem. Tudd meg, úgy beletaposlak a földbe, hogy még annyi árnyékod sem marad a napon, mint amekkora a legkisebb fűszálnak van. Ha három nap alatt nem szűnik meg minden rombolás és kártevés a munkálatoknál, ha nem fogod el azt, aki ezeket csinálja, el nem hallgattatod mindazokat a bolond híreket, amiket itt tündérekről és a munka abbahagyásáról terjesztenek, élve húzatlak karóba a legmagasabb állványon, hadd lásson a világ s hadd félemlítsd meg ezeket a gazembereket és hadd téritsd észre őket. Életemre és hitemre esküszöm neked, amire pedig nem könnyen esküsznek. Ma csütörtök van, vasárnapig van időd. S most eredj az ördögbe, aki téged ide küldött hozzám. Takarodj! Szikter!

A plevljei eskü nélkül is elhitte volna Abidaga fenyegetéseit, mert még ál-mában is reszketett a hangjától és a tekintetétől. Most is ilyen görcsös és páni félelemben ment ki és kétségbeesetten azonnal munkához látott. Össze-gyűjtötte embereit s halálos benuultságából hirtelen tajtékozó haragra gyul-ladva, gyalázni kezdte őket.

— Ti vakok, ti semmirekellők! — ordította a plevljei, mintha máris karóba vernék s mindegyiknek külön bele-ordított az arcába. — Hát így vigyáz-tok a strázsán, így őrzitek a szultán javait? Mikor a kondérhoz kell men-ni, hogy zabálatok, gyorsan tudtok mozogni, de mikor a szolgálatban kell fürgének lenni, összegabalyodik a lá-batok és megáll az eszetek. Szégyenpír ég az arcomon miattatok! De nem fog-tok tovább henyélni nálam. Tudjátok meg, hogy ezekből az állványokból a szemnek mérsárszékét fogom csinál-ni. Egyikötök vállán sem marad meg

a fej, ha két nap alatt nem szűnik meg ez a csuda s ha nem fogjátok el és vágjátok le a rablókat. Még csak két nap van az életekéből, esküszöm nektek hitemre és a szent Koránra.

Igy kiabált sokáig. Mondgúl is, nem tudva már, hogy mit mondjon s mivel fenyegetessen, egymás után sorjában le-köpködté a szemmeneket. Mikor azon-ban jól kitombolta magát s megszaba-dult a félelem nyomásától, amely a haraggal elpárolgott belőle, nyomban kétségbeesett erővel dologhoz látott. Egész éjszaka legényeivel együtt a par-ton cirkált. Egyszer úgy tűnt előtte, mintha a folyó legmélyebb részén levő állványokról kopogást hallana s vala-mennyien odafutottak. Még hallották, hogy leválik a deszka, kövek záporoz-nak és hullanak a vízbe, mikor azon-ban odaértek, ahol valóban leszakadt az állvány és széthányták a fal köveit, nyomát se találták a tettesnek. A szem-menek reszkettek a kísérteties üresség előtt, részben az éjszakai hidegtől, részben a babonás félelemtől. Egymást szölongatták, belemeredtek a sötétbe, ide-oda lókálták a meggyújtott fáklyá-kat, de minden hiábavaló volt. A rom-bolást megint elkövezték s nem tudták elfogni, sem megölni azokat, akik ezt cselekedték, mintha valóban láthatat-lan lények követték volna el a bűnt.

Másnap éjszaka a plevljei jobban előkészítette a leselkedést. A másik partra is átdobta embereit. Mikor be-állt a sötétség, az állványokon egész végig elbújtatta a szemmeneket, ő maga pedig két emberével csónakba ült, a-melyben a sötétség leple alatt a bal-partra evezett. A csónakkal néhány evezőcsapás segítségével gyorsan ott lehettek a két megkezdett pillér bár-melyikénél. Így aztán két oldalról is rárohanhattak a kártevőre, aki ezúttal nem menekülhetett, hacsak nem szár-nyas vagy vizalatti lény volt.

Az egész hosszú és hideg éjszakát átfeküdte a plevljei a csónakban, birka-bőrökkel letakarva, miközben a leg-sötétebb gondolatok kínozták, szüntelenül gomolyogva a fejében: vajon Abidaga tényleg beváltja-e fenyegeté-seit és elveszi-e az életét, amely ilyen parancsnokság mellett különben sem élet, hanem csak kín és félelem. De hiába várt, az építkezés egész hosszából egyetlen neszt sem lehetett hallani, csak a láthatatlan víz egyhangú locso-gását és suhogását. Így virradt meg s a plevljei egész megdermedt testében érezte, hogy sötétül el és hogy érkezik végéhez az élete.

A következő, harmadik és utolsó éjszakán ugyanez a virrasztás, ugyanez a rémült hallgatódzás. Már éjfél is elmúlt. A plevljeit halálos közöny fogta el. Akkor egyszerre könnyű csobbanás hallatszott, aztán erősebben, a tölgygerendákon tompa ütés. Az állványokról éles fütty sivített fel. A plevljei csónakja ekkor már elindult. Kiegyenesedve állt a csónakban, belemeredt a sötétségbe, kezével integetett és rekedt hangon kiáltozott:

— Evezze, evezze! Uprrrri!

Az álmukból fölzavart emberek teljes erővel eveztek, a folyó sodra mégis valánival korábban elkapta őket, mint kellett volna. Aheiyett, hogy az állványoknál kikötöttek volna, a csónaklejjebb siklott a vízen, amelynek nem tudtak ellenállni s messze elragadta volna őket, ha valami váratlan dolog nem történik.

Itt, a folyó sodrának közepén, ahol már sem cölöp, sem állvány nem volt, a csónak valami nehéz fához ütődött és tompán visszhangzott. Ez a valami megállította őket. Csak akkor vették észre, hogy odafönn az állványokon a szejmenek tusakodnak valakivel. Az örök valamennyien ennek a vidéknek eltörökösödött fiai, egyszerre kiabáltak odafönn; szaggatott és érthetetlen felkiáltásai a sötétségben egymást keresztek:

— Fogjad, ne engedd!

— Ide, ide Kahriman!

— Én vagyok, én!

A kiáltozás közben hallatszott, hogy valami nehéz tárgy vagy emberi test csobban a vízben.

A plevljei néhány pillanatig azt se tudta, hol is állt meg és mi történik, de mihelyt kissé összeszedte magát, a hosszúnyelű csáklýáival megkapaszkodott a vízben álló cölöpben s fölfelé kezdte húzni a csónakot, hogy közelebb jusson az állványokhoz. Már ott volt a tölgycölöpöknél s bátorságra kapva torkaszakadtából kiabált:

— Fáklyát, fáklyát gyújtsatok, emberek! Kötélet ide!

Először senki se válaszolt. Végül hosszas kiáltozás után, mialatt senki se hallgatott a másakra s nem is érthette meg, mit kiabálnak neki, odafönn bizonytalanul és félénken kigyulladt az első gyenge fáklyafény. Ez az első villanás még jobban megzavarta a szemeket s emberek és tárgyak árnyékait a víz vörös visszatükrözésével nyugtalan zürzavarba kergette. De azután még valakinek a kezében fölgyulladt a fáklya. Most megnyugodott a fény, az

emberek kezdtek magukhoz térni és felismerték egymást. Minden gyorsan kibontakozott a sötétebből és világossá vált.

A plevljei csónakja és az állvány között egy kis, mindössze három gerendából ácsolt tutaj állott; csak az első részén volt evező, valódi tutajjevező, csak éppen rövidebb és gyöngébb annál. A tutajt gúzzsal odakötötték az állvány egyik tölgygerendájához s az így tartotta magát a rohanó víz ellenében, amely teljes erővel csapkodta és lefelé vonta. A szejmenek fölségítették parancsnokukat, aki a tutajon át felkapaszkodott hozzájuk. Valamennyien kiulladtan és felindultan álltak. A deszkákon összekötözve egy keresztény paraszt feküdt. Látszott, amint melle gyorsan és zihálva emelkedik és körbeforgó szemei rémületei tükröznek.

A négy szejmen közül a legidősebb izgatottan elmondta parancsnokának, hogy az állvány különböző helyein elrejtőzve örködték. Mikor a sötétségben evezőcsapásokat hallottak, azt hitték, hogy a parancsnok csónakja közeledik, de volt annyi bölcsesség bennük, hogy nem jelentkeztek, hanem várták, mi fog történni. Akkor két parasztot pillantottak meg, amint a cölöphöz lopakodik és nagy kínnal kiköti a tutajt. Hagyták őket, hadd kapaszkodjanak föl s hadd érjenek közéjük, aztán rájuk támadtak, ledöntötték s meg akarták kötözni őket. Azt, aki az ütések súlya alatt elvesztette eszméletét, könnyen megkötözték, de a másik, aki először halottnak tettezte magát, egyszerre kicsusszant a kezükből, mint a hal, s a deszkákon keresztül a vízbe esett.

Itt a szejmen ijedten megállt, a plevljei kiabálni kezdett.

— Ki engedte el? Mondjátok meg, ki engedte el, mert darabokra váglak benneteket!

A legények hallgattak s a vörös, nyugtalan fényben csak pillogtak a szemükkal. A plevljei pedig megfordult, mintha keresni akarná a szökevényt a sötétben, szüntelenül szidalmazva embereit, olyan szitkokkal, amelyeket nappal nem is használt. De aztán hirtelen megrázkódott, az összekötözött paraszt fölé hajolt, mintha értékes kincs fölé állna és egész testében reszketve, valami furcsa, vékony, sírós hangon sziszegte:

— Ezt itten őriztétek, jól őriztétek! Hej, kurafiak, ha ezt is elengeditek, tudjátok meg, hogy nem marad fej a vállatokon!

A szejmenek a paraszt köré tolongtak, a partról az állványokon keresztül még két ór érkezett oda. A plevljei kiadta a parancsot, hogy még jobban kötozzék meg és erősebben tartsák. Így, mint valami holtat, lassan és óvatosan kivitték a partra. A plevljei utánuk lépkedett, azt se nézve hol áll s le nem véve tekintetét a megkötözött emberől. S minden lépésnél úgy érezte, hogy növekszik, hogy csak most kezd élni. A parton újabb fáklyák gyulladtak ki. Az elfogott parasztot egy munkáskunyhóba vitték, ahol tüzet gyújtottak, s kötéllel és láncokkal egy cölöphöz kötötték.

A fogoly nem volt senki más, mint Unište faluból Radisav.

A plevljei kissé lecsendesedett, nem kiabált és nem káromkodott, de sehol sem találta a helyét. Megparancsolta a szejmeneknek, kutassák végig a partot s keressék meg a másik parasztot, aki a vízbe ugrott, habár világos volt, hogy ilyen sötét éjszakában, ha nem fulladt meg, senki se tudja megfogni. Különböző parancsokat adott, ki-bejárkált, valósággal belerészegetett az izgalomba. Vallatni kezdte a megkötözött parasztot, de aztán ezt is abbahagyta. Általában bármit is tett, arra volt jó, hogy nyugtalanságát csillapítsa és rejtegesse, mert valójában csak egyre gondolt: Abidagát várta. S nem kellett sokáig várakoznia.

Miután első álmán túl volt, Abidaga szokása szerint nyomban éjjél után fölébredt s mert nem tudott ismét elaludni, fölkelte, az ablak mellé állt és kinézett a sötét éjszakába. Bilkavaci szálláshelyéről nappal látni lehetett a folyó völgyét és az egész építkezést a kunyhókkal, malmokkal, pajtákkal s körülötte az egész föltúrt és teleszórt térséggel. Most a sötétségben csak sejtteni lehetett mindezt és keserűséggel gondolt arra, milyen lassan és nehezen halad a munka s hogy egy szép napon ez a vezér füléhez fog jutni. Erről majd biztosan gondoskodni fog valaki. Ha senki más, hát akkor ez a sima, hideg és alattomos Tosun effendi. S akkor megtörténhetik, hogy ő elveszti a vezér kegyeit. S ez az, ami miatt nem tud aludni s ha el is alszik, még álmában is reszket. Keserű számára minden falat, az emberek sötétek, az élet gyűlöletes, ha csak rá is gondol. A kegyvesztettség azt jelenti, hogy eltávolítanak a vezértől, hogy ellenségeid kigúnyolnak (ő, csak ezt ne!), hogy senki és semmi vagy, hogy rongy és utolsó emberré lettél, nemcsak mások szemé-

ben, de a saját szemedben is. Azt jelenti, hogy elveszítet nehezen szerzett vagyionodat vagy ha meg is tarthatod, csak lopva ragódhatsz rajta. Istanbultól messze, a száműzetésben, valami sötét vidéki helyen, elfeledve, fölöslegessé, nevetségessé, és nyomorulttá váltan. Ne, csak ezt ne! Inkább ne lássa a napot s ne szívja a levegőt! Akkor már százszor jobb senkinek és mincstelennek lenni! — Igen, ez az a gondolat, amely napjában többször is visszatér, fejébe kergeti a vért, fájdalmasan veri a halántékát, de teljesen el nem múlik soha, hanem sötétben ott fekszik benne, mint valami súlyos kő. Ezt jelentené számára a kegyvesztettség, az pedig minden nap és minden órában bekövetkezhetik, mert minden úgy halad, hogy eljőjön, csak ő egymaga cselekszik ellene, egymaga védekezik; tehát egymagában áll, mindenki és minden ellen. S ez már tizenöt esztendeje tart így, amióta csak tekintélyhez és befolyáshoz jutott, amióta a vezér nagy és fontos dolgokat bíz rá. Ki bírja ezt ki? Ki tud elaludni és megnyugodni?

Habár hideg és nedves őszi éjszaka volt, Abidaga kinyitotta az ablakot és kinézett a sötétbe, mert azt hitte meg kell fulladnia a zárt szobában. Akkor észrevette, hogy az állványokon és a parton fények gyulladnak és le-fel mozognak. Mikor látta, hogy a fények sokasodnak, arra gondolt, hogy valami szokatlan dolognak kellett történnie, felöltözött és szolgáját is felköltötte. Így érkezett a kivilágított pajta elé, éppen abban a pillanatban, mikor a plevljei már maga se tudta, hogy kit gyalázzon, kinek adjon parancsot s általában mit is cselekedjék, hogy megrovíditse az időt.

Abidaga váratlan érkezése teljesen összezavarta. Annyira kívánta ezt a percet, hogy most, amikor elkövetkezett, nem tudta úgy kihasználni, mint ahogy elgondolta. Dadogott az izgalomtól és meglepedkezett az összekötözött parasztról. Abidaga csak megvetően elnézett a feje fölött s nyomban a fogoly felé indult.

A pajtában nyílt tüzet raktak, úgy-hogy a legsötétebb sarok is fénybe borult s a szejmenek új és új rőzscesomót tettek a tűzre.

Abidaga megállott az összekötött paraszt előtt, akinél jóval magasabb volt. Nyugodtan állt és gondolataiba merült. Valamennyien a szavára vártak, ő pedig ezt gondolta: Íme, itt van, akivel harcolnom és tusakodnom kell, íme, ettől függ az állásom és a sorsom, ettől

a megvetett és gyöngelméjű, eltörökösödött plevljeitől és ennek a szemét rájanépnak érthetetlen, megrögzött rosszakaratától. Aztán megrázkódott s parancsot adott, hogy vallassák ki a parasztot.

A pajta megtelt szejmenekkel, odakünn a felébredt felügyelők és munkások hangja hallatszott. Abidaga a plevljei tolmácsolásával tette fel a kérdéseket.

Radisav mindenekelőtt azt állította, hogy ő és még egy fiatalember szökni akartak, azért készítették a kis tutajt és indultak el a folyón lefelé. Mikor bebizonyították állításai képtelenségét, mert éjszaka nem lehet a nyugtalan, örvényekkel, sziklákkal és zátonyokkal teli folyón tutajozni s hogy azok, akik szökni akarnak, nem kapaszkodnak fel az állványokra s nem rombolják az építkezést, Radisav elhallgatott s indulatosan csak ennyit mondott:

— Hát, a ti kezetekben van minden, tegyetek, amit akartok.

— No, majd meglátjuk, mit tudunk — felelte erre élénken Abidaga.

A szejmenek feloldozták a láncokat s lemeztelenítették a paraszt mellkasát. A láncokat tűzbe dobták és vártak. Mivel a lánc kormos volt, valamennyiök keze bekormozódott s a félmeztelen paraszt testén is fekete nyomok maradtak. Mikor a lánc már közelállott az izzáshoz, odalépett Merdzsán cigány s hosszú fogóval kihúzta egyik végét a tűzből, egy szejmen pedig a másik végét ugyanúgy fogóval tartotta.

A plevljei lefordította Abidaga szavait:

— No, rajta, most mondd meg a való igazságot.

— Mi mondani valóm van nektek; mindent tehettek, amit akartok.

Azok ketten odavitték a láncot és körülövezték vele a paraszt széles, szőrös mellét. A megpörkölt szőr sísteregni kezdett. A paraszt szája görcsbe rándult, vállán megduzzadtak az izmok, bordái kiugrottak, hasizmai pedig összerándultak és mozogni kezdtek, mint amikor hány az ember. Nyögött a fájdalomtól, megfeszítette a köteleket, amelyekkel összekötözték, de hiába erőlködött és törekedett arra, hogy testének érintkezése kisebb legyen a tüzes vassal. Szemei pillogtak és könnybe borultak. A láncot leoldották.

— Ez csak a kezdet. Nem lenne jobb, ha enélkül is beszélnél?

A paraszt csak erősen fújt, de hallgatott.

— Mondd meg, ki volt veled az a másik?

— Jovannak hívták, de nem ismerem sem a faluját, sem a házat.

Ismét odavitték a láncot, fölsistergett a perzselődő bőr és szőr. A füsttől köhögve s fájdalomtól fetrengve, a paraszt szakadozottan beszélni kezdett.

Csupán ők ketten beszéltek össze, hogy kárt tesznek az építkezésben. Azt gondolták, így kell tenniük és így is cselekedtek. Senki más nem tudott a dologról és nem is vett részt benne. Kezdetben a partról közelítették meg az építkezés különböző helyeit és jó sikerrel jártak, mikor azonban látták, hogy örök vannak az állványokon és a partokon, kieszték, hogy három gendéből tutajt állítanak össze és így a folyó felől észrevétlenül közelítik meg a hidat. Ez három nap előtt volt. Már az első éjszaka csaknem elfogták őket. Alig tudtak megmenekülni. Ezért a rákövetkező éjszakan egyáltalán ki se merészkedtek. S mikor az elmúlt éjjel megint megkísérelték, hogy tutajjal közelítsék meg az állványokat, megtörtént az, ami történt.

— Ez minden. Így volt, ezt cselekedtük s ti most tegyetek meg magatokét.

— Ó, nem, nem úgy lesz az, hanem valld be, ki beszélt rá minderre titeket? Mert mindaz a kín, ami eddig volt, semmi ahhoz képest, ami ezután következik.

— Hát rajta, tegyetek azt, ami jólesik.

Akkor hozzálépett Merdzsán kovács a fogóval. Letérdelt a megkötözött ember előtt és meztelen lábairól tépdesni kezdte a körmököt. A paraszt összeszorított fogakkal hallgatott, de a furcsa reszketések, amelyek összekötözött testét egész a derekáig átjárták, elárulták, hogy fájdalmai nagyok és szokatlanok lehetnek. Egyszer csak a paraszt fogain át valamit homályosan mormolni kezdett. A plevljei, aki szavait és mozdulatait leste s bármilyen beismerést is szomjasan várt, jelt adott a kezével a cigánynak, hogy álljon meg s mindjárt Radisavhoz ugrott:

— Hogyan? Mit mondasz?

— Semmit. Azt mondom: mi az Isten szent szerelméért kínoztok s mért vesztegetitek a napotokat?

— Mondd meg, ki beszélt rá a rombolásra?

— De hát ki beszélt volna rá? Maga az ördög, a sejtán!

— A sejtán?

— A sejtán hát. Ugyanaz, aki titeket is rábeszélte arra, hogy idejőjtek és itt hidat építsetek.

A paraszt csendesen beszélt, de keményen és határozottan.

A sejtán! Különös szó, ha ilyen elkeseredetten és ilyen szokatlan helyzetben mondják. A sejtán! Az is van, gondolta a plevljei, ott állva lehajtott fejjel, mintha az összekötözött ember hallgatná ki őt és nem ő ezt az embert. Ez az egyetlen szó érzékeny pontján érintette s egyszerre fölkelte benne minden gondját és félelmét, mintha a bűnös elfogatásával nem is törölődtek volna el belőle. Valóban lehet, hogy mindez, ami itt van Abidagával és a hídépítéssel együtt, ezzel a bolond paraszttal együttesen, mind csak az ördög műve. A sejtán! Talán ez az egyetlen, amitől félni kell? A plevljei megreszketett és összerázkódott. Akkor átvilámlott rajta Abidaga dörgő és haragos hangja.

— Mi az? Te elalszol, semmirekellő? — ordította Abidaga s rövid bőrkorbácsával jobb csizmája szájára vágott.

A cigány letérdelt, kezében a fogóval és fénylő fekete szemeivel rémülten és engedelmesen fölnevezett Abidaga termetére. A szejmenek fölpszikálták a tüzet, amely már különben is lobogott. Az egész helység fénylett, melegen és ünnepélyesen. Egyáltalán, mintha ez a sötét, szegényes és szerény épület egyszerre megnőtt, kiszélesedett és megváltozott volna. A pajtában és körülötte valami ünnepélyes izgalom uralkodott és különös csend, ami olyan helyeken szokott lenni, ahol az igazságot keresik, élő embert kínoznak vagy más végzetes dolgok történnek. Abidaga, a plevljei, a megkötözött ember, úgy mozogtak és úgy beszéltek, mintha színesek lennének, a többiek mind lábujjhegyen, lesütött szemmel jártak, nem szóltak mást, csak a legszükségesebb szavakat, akkor is csak suttogva. Magában mindegyik azt kívánta, bár ne lenne ezen a helyen, sem ilyen ügyben, mivel azonban ez nem volt lehetséges, mindegyik visszafojtotta a szavát és alig mozdult, hogy legalább ennyivel is távolabb legyen mindtől.

Látva, hogy a vallatás lassan megy s nem ígér semmi eredményt, Abidaga türelmetlen mozdulattal és hangos káromkodások között kiment a pajtából. A plevljei utána igyekezett, mögötte pedig a szejmenek.

Odakünn pirkadt. A nap még nem tűnt fel, de az egész látóhatár világos volt. Mélyen a hegyek között felhők

látszottak, hosszú sötétes rózsaszínű övben elnyúlva, közöttük pedig a csaknem zöldszínű, fényes tiszta ég. A nedves föld felett alacsony ködök szétszórt tömegei feküdtek, amelyekből ritkás és sárgalevelű gyümölcsfák koronái kandikáltak elő. Abidaga parancsokat adott, miközben korbácsával egyhangúan csapkodta csizmáját: A bűnöst tovább kell vallatni, főleg a segítőtársairól, de ne kínozzák túlságosan, olyan kínokkal, amelyek minden erejét elvennék; mindent készítsenek elő, hogy ma délben élve karóba húzzák és pedig a legszélső állvány legmagasabb helyén, úgyhogy az egész város és valamennyi munkás a folyó mindkét partjáról jól láthassa; Merdzsán készítsen elő mindent, a hírnök pedig kiáltsa ki a városnegyedekben: ma délben a hídon láthatja a nép, hogy járnak mindazok, akik a hídépítést meg akarják hiúsítani s hogy itt akár az egyik, akár a másik parton az egész férfilakosságnak, törököknek és rájáknak össze kell gyülekezni, gyermekektől kezdve az öreg emberekig.

A felvirradó nap vasárnap volt. Vasárnap ugyanúgy dolgoztak, mint bármelyik más napon, de ma még a felügyelők is szórakozottak voltak. Alighogy reggeledett, elterjedt a hír a bűnös elfogatásáról, a kínzásról és a kivégzésről, amelynek délben kell elkövetkeznie. Az a csendes és ünnepélyes hangulat, amely a pajtában uralkodott, az építkezés egész vidékén elterjedt. A robotosok némán dolgoztak, mindegyik elkerülte a másik tekintetét s mindenki csak a saját munkáját végezte, mintha ez lenne a világ kezdete és vége.

Már dél előtt egy órával összegyülekezett a város lakossága, főleg a törökök a híd melletti síkon. A gyerekek a földolgozatlan köhalmazok tetejére kapaszkodtak és ott lefeküdtek. A munkások a katlanok köré gyülekeztek, amelyekben mindennapi eledelük, a sárga, forró és kemény kukoricamálé gőzölgött, amelyet a szakács, az „ascia” oszt ki nekik ügyesen és gyorsan s amelyet a munkások agyagedényben kapnak vagy egy darabka deszkán vagy egészen egyszerűen a sapkájukba. Némán rágcáltak és bizalmatlanul nézdegéltek maguk körül. Nem sokkal később Tosun effendi, Antonije mester és még néhány tekintélyesebb török kíséretében megjelent Abidaga. Mindannyian egy kiemelkedő, száraz helyen álltak föl a híd és a pajta között, amelyben az elítélt volt. Abidaga még

egyszer a pajtához ment, ahol jelentették neki, hogy mindent előkészítettek: ott feküdt a majdnem négy arsin hosszú tölgykaró, kihegyezve, ahogyan kellett, a csúcsára illesztett egész vékony és éles vassal, jól bekenve olajjal; odafönn az állvány tetején már ott álltak a gerendák, amelyek közé beállítják és odaszögezik a karót, fabunkó, kötelek és minden más.

A plevljei sürgött-forgott, arca földszínű, szeme vörös. Most sem tudta Abidaga lángoló tekintetét kiállni:

— Hallod-e, ha nem úgy lesz minden, ahogy kell s megszégyenítesz a világ előtt, ne kerülj többet a szemem elé, se te, se az a cigány biling. A Drinába fojtalak benneteket, mint a vak kutyakölyköket.

Aztán a reszkető cigány felé fordulva, enyhébb hangon hozzátette:

— Hat garas jár a munkáért s még hat, ha estig életben marad. Most aztán lássad.

A csarsija főmecsetjéről felhallatszott a hodza magas, éles hangja. Az összegyülekezett nép körében nyugtalanság támadt s kevéssel ezután megnyílt a pajta ajtaja. Tíz szejmen sorakozott fel kétfelől, mindegyik oldalon öt-öt fegyveres. Közöttük volt Radisav, meztílán és fedetlen fejjel, mint mindig, most is gyors és meghajlott, de most nem „szitált” a járásban, hanem furcsán és aprókat lépkedett, megcsonkított lábival, körmei helyén véres lyukakkal, valósággal ugrált; hátán vitte a hosszú, fehér és élesre hegyezett karót. Mögötte Merdzsán lépkedett két másik cigánnyal, akik az ítélet végrehajtásánál segédkeznek neki. Egyszer csak barna lován előlovagolt valahonnan a plevljei s a menet élére állt, amelynek mintegy száz métert kellett megtennie az első állványokig.

Az emberek meresztgették a nyakukat, lábujjhegyre álltak, hogy jobban lássák az összeesküvőt, aki az építkezés ellen támadt és a hidat rongálta. Valamennyien meglepődtek az ember nyomorult és semmit sem mutató külsején; eddig egészen másként képelték. Persze senki se tudta, miért kapkodja magába a lábait, miért ugrál olyan neveltségesen egyikről a másikra és senki se látta jól a mellén azokat az égési sebeket, amelyek mint nagy övek futottak körbe rajta, mert felhúzták rá az ingét és subáját is rátették. Így aztán mindannyiuk előtt túlságosan nyomorultnak és jelentéktelennek tűnt ahhoz a tethöz képest, amiért most vesztőhelyre viszik. Csak a hosszú, fe-

hér karó tűnt mindenki előtt borzalmasan nagyknak s vonta magára mindannyiuk figyelmét.

Mikor a parti földmunkálatok helyéhez érkeztek, a plevljei leszállt a lováról, s ünnepélyes, túlzott mozdulatokkal átadta a kantárszárat a legényének, ő pedig a többiekkel együtt eltűnt a vízhez ereszkedő meredek és sáros úton. Kevéssel utóbb ismét látni lehetett őket, amint ugyanabban a sorrendben feltűnnek az állványokon s lassan, óvatosan fölfelé kapaszkodnak. A gerendák és deszkák keskeny járatain a szejmenek teljesen körülfogták s maguk közé szorították Radisavot, nehogy a vízbe ugorhasson. Így vonultak lassan előre s emelkedtek mind magasabbra, míg csak az állvány végéhez nem érkeztek. Itt a víz fölött egy szobanagyságú térséget készítettek. Ezen a térségen, mint valami magasra emelt színpadon helyezkedett el Radisav, a plevljei és a három cigány; a többi szejmen ott maradt szétszórva az állványok között.

Odalenn a sík területen a nép ide-oda mozgott és helyezkedett. Mintegy száz lépés választotta el őket a magasban elhelyezett deszkáktól, úgyhogy minden embert és minden mozdulatot látni lehetett, de nem lehetett hallani a szavakat és szemügyre venni a részleteket. A balparti nép s a munkások háromszor olyan messzire voltak a látványtól s még jobban fészkelődtek, erőlködtek azon, hogy többet lássanak és halljanak. De semmit sem lehetett hallani s az is, amit kezdetben látni lehetett, túlságosan egyszerűnek s cseppet sem érdekesnek tűnt, de aztán a végén olyan borzalmassá vált, hogy mindannyian elfordították a fejüket, sokan pedig gyorsan hazamentek, megbánva, hogy egyáltalában eljöttek.

Mikor Radisavnak megparancsolták, hogy feküdjék le, egy kicsit habozott, aztán egyetlen pillantást se vetve a cigányokra és a szejmenekre, mintha nem is léteznének, a plevljeihez lépett s csendesén, rekedt hangon így szólt hozzá:

— Hallod-e, úgy segítsen az Isten ezen is, meg a túlvilágon is, tegyél jót velem, szúrj keresztül, hogy ne kelljen kinlódnom, mint a kutyának.

A plevljei összerezzen s rákiáltott az emberre, mintha védekezni akarna a túlságosan bizalmas beszéd ellen:

— Takarodj; szikter, te gyaur! Hát ilyen hős vagy te, hogy lerombolod a szultánét, emitt meg rimánkods, mint

valami asszony! Úgy lesz, ahogy megparancsolták s ahogy megérdemled.

Radisav még mélyebben lehajtotta a fejét, a cigányok pedig hozzáléptek s lehúzták róla a ruhát meg az inget. A mellén előtűntek a láncokozta vörös égési sebek. A paraszt többé egy szót se szólt, hanem úgy, ahogy megparancsolták, arccal a földnek, lefeküdt. A cigányok hozzáléptek s először hátrakötötték a kezeit, majd mindkét lábára, a bokánál, kötelet kötöttek. A két cigány kétfelé húzni kezdte a kötelet s szélesen kifeszítették a paraszt lábait. Azután Merdzsán a karót két kerek fadorongra fektette, úgyhogy a csúcsa a paraszt lábai közé ért. Övéből széles, rövid kést vont elő, letérdelt az elítélt mellé, fölébe hajolt, hogy a lábak között szétvágja a bő nadrág posztóját s kiszélesítse a nyílást, amelyen át a karónak a testbe kell hatolnia. A hóhér munkájának ez a legborzalmasabb része, szerencsére, a nézők előtt láthatatlan maradt. Csak azt lehetett látni, amint az összekötözött test a rövid és észrevétlen késszúrástól megrándul, derékig fölemelkedik, mintha föl akar na kelni, de nyomban utána visszazuhan és tompán a deszkára ütődik. Mihelyt a cigány ezt elvégezte, felugrott, felkapta a földről a fabunkót és lassú, kimért ütésekkel verni kezdte a karó alsó, tompa részét. Két ütés között kissé megállott, először a testet szemlélte, amelybe a karó behatolt, aztán a két cigányt, figyelmeztetve őket, hogy lassan és egyenletesen húzzák a kötelet. A szétfeszített paraszt teste görcsösen rángatózott, a fabunkó minden ütésénél meggömbült és vonaglott a gerinc, de a kötelek kifeszítették és kiegyenesítették. Mindkét parton olyan nagy volt a csend, hogy minden ütést, aztán a meredek partról minden visszhangját is pontosan ki lehetett venni. A legközelebb állók még azt is hallhatták, hogy az ember homloka minden ütés után a deszkákhoz verődik s emellett még egy más, különös hangot is; de ez se jajgatás, se fohászkodás vagy hörgés nem volt, hanem a szétfeszített és megkínzott testből valami csikorgásféle tört elő, mint mikor valaki a sövényt gázolja vagy fát tör. Minden második ütés után a cigány a kifeszített testhez lépett, föléje hajolt s megvizsgálta, vajon a karó helyes irányban halad-e s mikor meggyőződött arról, hogy az élethez szükséges egyetlen fontosabb belső részt sem érintett, visszatért a helyére és folytatta munkáját.

Mindezt a partról alig lehetett hallani s még kevésbé látni, de mindenkinek reszkett a lába, elsápadt az arca és kezén kihűltek az ujjak.

Aztán egyszerre csak megszűntek az ütések. Merdzsán észrevette, hogy a jobb váll felső részén megfeszülnek az izmok és a bőr emelkedni kezd. Gyorsan odalépett és ezt a kidudorodott részt keresztben átvágta. Sápadt vérsugár tört elő, először csak gyengén, aztán erősebben. Még két-három könnyű és óvatos ütés, aztán az átvágott helyen kibukkant a karó megvált csúcsa. Még kettőt hármát ütött a karóra, míg csúcsa el nem érte a jobb fül magasságát. Az ember karóba volt húzva, mint parázs följött a birka, csak éppen a karó csúcsa nem a száján jött ki, hanem a hátán s a belsejében nem sértett meg erősebben semmit, sem a szívet, sem a tüdőt. Akkor Merdzsán eldobta a fabunkót és az áldozathoz lépett. Végigszemlélte a mozdulatlan testet, megkerülve a vért, amely előszivárgott onnan, ahol a karó behatolt és előbukkant, s kis töcsákba gyűlt a deszkán. A két cigány háttára fordította a megmerevült testet s a lábakat a karó aljához kezdte kötni. Ezalatt Merdzsán azt figyelte, ál-e még az ember s figyelmen sen szemlélte az arcát, amely megduzzadt s szélesebbnek, nagyobbak látszott. A szemek tágra nyitak s nyugtalanok voltak, de a szempillák nem mozdultak, a száj tátottan állt s mindkét ajka görcsbe merevedett, mögülik előfehérltek az összeszorított fogak. Az ember már nem tudta mozdítani az egyes arcizmokat s ezért az egész arc inkább lárvának látszott. A szív azonban tompán vert s a tüdő rövid és meggyorsult lélegzettel dolgozott. A két cigány, mint nyársra húzott birkát, fölemelte. Merdzsán rájuk kiáltott, vigyázzanak, ne rázzák a testet s maga is segített nekik. A karó alsó, vastagabb részét beállították a gerendák közé, nagy szegekkel odaerősítették, aztán hátulról egy rövid léccel alátámasztották, azt is hozzászegték a karóhoz és az állvány gerendáihoz.

Mikor ezzel is elkészültek, a cigányok hátrább húzódtak és a szejmekhez csatlakoztak, az üres térségen pedig, két egész arsinna kiemelkedve, kinyúlva és kidülledve, derékig meztelenül, egyedül maradt a karóba húzott ember. Messziről csak sejteni lehetett, hogy testén áthalad a karó, a-

melyhez lábait és kezeit kötözték. Ezért a népnek úgy tűnt, mintha szobor volna, amely magasan a folyó fölött, közvetlenül az állványok pere-mén, ott lebeg a magasban.

Mindkét parton morajlás zúgott végig a hullámozó tömegen. Voltak, akik lesütötték a tekintetüket, mások gyorsan hazaindultak s nem néztek se jobbra, se balra. A többség némán nézte az emberi alakot, amely természetellenes merevséggel, egyenesen ott volt az úrben. Fagyos borzalom járta át bensőjüket, lábuk elhalt, de nem tudtak mozdulni onnan s tekintetüket nem tudták levenni a látványról. S a megrémült emberek között végigvándorogott a bolond Ilinka; mindenkinek a szemébe nézett, igyekezett elkapni a tekintetét, hogy kiolvassa belőle, hová is rejtették az ő fölázdozott és eltemetett gyermekeit.

Akkor a plevljei, Merdzsán és még két szejmen ismét az elítélthez léptek és közelről vizsgálgatni kezdtek. A karón csak vékony vérerecske csordogált lefelé. Az ember élt és eszméleténél volt. Lágýéka emelkedett és süllyedt, szeme lassan, de szüntelenül forgott. Összeszorított fogai közül elnyújtott hörgés hallatszott, amelyből csak nehezen lehetett egy-egy szót ki-venni:

— A törökök... a törökök... — csukladozott a karóba vert ember —, a törökök... a hídon... pusztuljatok el, mint a kutyák... dögöljétek meg, mint a kutyák...

A cigányok összeszedték szerszámait s a plevljeivel és a szejmenekkel együtt az állványokon keresztül a part felé indultak. A nép visszahőkölt előlük és oszladozni kezdett. A magas kőrákások és a csupasz fák tetején csak a gyerekek vártak még valamire, nem tudván, mikor van vége a dolognak s mi az elég, várták, mi történik később azzal a furcsa emberrel, aki ott lebeg a víz fölött a magasban, mintha ugrás közben megállott volna.

A plevljei ekkor Abidagához lépett s jelentette, hogy mindent pontosan és jól végrehajtottak, az elítél még él s minden kilátás szerint még élni is fog, mert a bensője teljesen sértetlen. Abidaga nem válaszolt semmit, még csak rá se tekintett, csak kezével intett, hogy vezessék elő a lovát, elbúcsúzott Tosun effenditől és Antonije mestertől. Mindannyian indultak. Ide hallatszott, amint a csarsijában a hívívó, a „telal” kikiáltja, hogy az ítéletet végrehajtották s mindenkit, aki ilyesmit cselekszik, ilyen keserű és rettenetes büntetés ér.

Csuka Zoltán fordítása

Batsányi János

Sinko Ervin

„Ő engem nem szeretett, én sem őt.” Így hangzik Kazinczy nyilatkozata Batsányi és az ő viszonyáról. „Es ist bekannt, dass Batsányi und ich Freunde nie waren, nie werden können” — ismétli meg 1815. október 16-án írt levelében. „Én ezen emberről nem szeretek beszélni, mert mi egymást soha sem szenvedhetünk” — erősíti meg a már öreg Kazinczy is ugyanezt a Toldy Ferenchez 1826. július 31-én írt soraiban.

S tucatjával lehetne idézni viszonyukat hasonlóképp jellemző, ha nem is ugyanilyen közvetlenül nyílt kijelentéseket Batsányitól is.

S mégis, nincs semmitmondóbb, mint a régebbi, valamint a legújabbkori irodalomtörténetekben erre az ellenszenvre nyújtott „lélektani” magyarázatok. Igaz, Kazinczy régi, előkelő nemesi familia sarja, Batsányi pedig csak egy tapolcai csizmadiamester ivadéka. Kazinczy, mielőtt „rossz útra tért”, úri családjának s a lehangadóbb nagyurak, országos és megyei nagyságok dédelgetett kedvence, aki előtt minden út nyitva állt; Batsányi pedig minden kitűnő szellemi képességével a dúsgazdag báró Orczy-családban házitánító és mivelhogy jobbágyivadék, a megyénél még csak a kamarai kancellistának nevezett írnoki állást se kaphatta volna meg a főúri Orczy-család rokonsági összeköttetései és hatékony pártfogása nélkül.

Nem kétséges, hogy a kasztrendszerbe merevedett magyar társadalomban az ilyen születési különbségek is hozzájárulhattak ahhoz, hogy két ember viszonya elmérgesedjék.

Ámde ha a két ember közül az egyik történetesen a jozefinus Kazinczy és a másik Batsányi? A kassai *Magyar Múzeum* esetében nyilván nem személyi, hanem magát a folyóirat programját illető, világnézeti, elvi összeütközés idézte elő az első konfliktust. Batsányi akkor a báró Orczy nemzeti ideológiájának, az Orczy-ház szellemi légkörének a hatása alatt

áll, húszegynéhány éves, és még benne él abban a szűklátkörű, ál-rous-seauista patriarkalizmusban, mely a bugaci csárdát áldja és bűnnek bélyegez minden civilizatorikus „idegenből vett” újítást a jelenben, melyet Orczy Lőrinc oly mély meggyőződéssel és elégedetten dicsért:

*„Zemplén, Bereg, Ungvár, Szabolcs vármegyében
Van pénz, van eledel, van bor a pincében,
Mi kell több?”*

Ez az összeütközés elkerülhetetlen volt. Batsányi azonban nem állt meg a bugaci csárda horizontja elbájolt szemléleténél. Lobbanó szenzibilitással meglátja s átéli a kor nagy eseményét, és többek közt megírja „A franciaországi változásokra” című versét. Kazinczy, akinek érzéketlenségét a politikai témájú költészet iránt mind e mai napig mint köztudomású tényt szokták emlegetni, még több mint három évtizeddel később is (1827. július 24-én írt levelében) emlékszik erre a versre, mégpedig úgy, hogy „ítéletem szerint ez a legszebb verse, a'mit (Batsányi) valaha írt”. S e versnek is döntő szerepe van, hogy Batsányi Kazinczyval együtt kerül a Martinovics-pör vérbírái elé, és egy ideig Kufsteinban együtt is raboskodnak.

A nemesi és a plebejusi eredet különbsége miért játszhatott volna inkább elhatározó szerepet a kettőjük viszonyának meghatározásában, mint az, ami éveken keresztül közös volt a sorsukban és a törekvéseikben? Csínján kell tehát bánni az efféle „lélektani” magyarázatokkal, ha azok első pillantásra tetszetősek is.

A MŰ REVELÁLJA A KÖLTŐT ÉS NEM FORDÍTVA

Más módszert kell tehát alkalmazni, hogy valóban sikerüljön tisztázni Batsányi János helyét és szerepét Kazinczy ellenségeinek és barátainak, a magyar felvilágosodás irodalmi harcainak történetében. Az irodalomtörténeti módszernek döntő jelentőségű kérdése ez, és nemcsak ebben a vonatkozásban, hanem általában. Ezért gondolom szükségesnek, hogy épp ezen a helyen kíséreljem meg a kérdés megvilágítását, hogy mi a jelentősége az irodalomtörténet számára az író életrajzi adatainak az író és műve értelmezése és értékelése szempontjából.

Írók magánéletének eseményei s általában életrajzi adatok kétségtelenül lehetnek alkalmas segédeszközök az írók sorsának, írói fejlődésüknek, sőt műveiknek jobb megértéséhez is, de az összefüggéseket sokkal megbízhatóbban, nagyobb hitelességgel világítják meg az olyan magyarázatok, melyek magukból a művekből meríthetők. Mert az író, ha író, legintenzívebben és legteljesebben, azt is lehetne mondani, hogy legigazabban a művében van jelen. Tudvalévően nem a ritka esetek közül való, hogy egy-egy író a magánélete kisebb és nagyobb eseményeit tekintve, vagy épp a saját „prózai” nyilatkozataiban alatta mozog a saját művében elért színvonalnak. A mű önálló életet él és írója maga is félreértheti, hamisan magyarázhatja a motívumokat, igazságot és tendenciát, amely művében elevenedett meg. Mint ahogy nem lehetne rosszabb vezetőt választani Dosztojevskij műveinek interpretálásához, mint írójukat, aki magánéletében hisztérikusan reakciós politikai nézeteket vallott és propagált.

Ez a kettősség: az ihletett alkotás, mely toronymagasságban felette áll alkotója „hétköznapi” empirikus megnyilvánulásainak, nem szabály ugyan, de nem is az elhanyagolhatóan ritka kivételek közül való.

A műből való kiindulásnak is azonban meghatározott céllal, az irodalmi feladat szemmel tartásával kell történnie. A mű, valamint írója legérdekesebb és leglényegesebb sajátosságait, az irodalmi érték döntő feltételét, tudniillik épp az egyéni jellegzetességeket hagyja megvizsgálatlan homályban az olyanok eljárása, akik ugyan a műből indulnak ki, de csak azzal az eredménnyel, hogy a művet és íróját, valamiféle történelmi, politikai vagy irodalomelméleti gyűjtőnév alá sorolják. Maga a mű és írója, épp az, ami különlegesen egyéni, élő és egyszeri bennük, aligha rajzolódik ki azáltal, hogy megtalálják, vagy megnevezik az általános irodalmi vagy szociológiai rekeszt, melybe a másokéival többé-kevésbé közös attribútumok alapján — klasszika, romantika, realizmus stb. — a művet és íróját el lehet helyezni.

Nem mintha érdektelenek volnának a másokkal közös attribútumok. De lévén szó irodalomról, a művészeti tevékenység egyik formájáról, elsődleges és döntő kérdés, hogy egy-egy adott műben még a másokkal közös attribútumok is m i k é n t jutnak egyéni kifejezéshez, mi az a műben, ami nem sorozatos, nemcsak elsajátított, nemcsak ismétlés, hanem az átélés és annak a kifejezése módjában, hangban és színben megkülönböztetően és összetéveszthetetlenül egyedülállóan egyéni és egyéniséget reveláló?

Mert írónak lenni nemcsak egy különlegesen intenzív lelki alkotót, hanem teljesítményekben megnyilvánuló képességet is jelent. Azt a képességet, mellyel a megfogható és meg nem fogható, külső és benső eseményeket, érzelmi állapotokat, átélt pillanatokot, éveket vagy egy egész életet az író szóba tud foglalni. Szóba, mely több, mint a közlés óhajának vagy szándékának a jele. Szóba, melyet számtalanszor hallhattunk már, de ha író írja le, úgy áll a maga helyén, hogy egyszerre mintha először hallanánk. Megbolygathatatlan rendű és a maga helyén helyettesíthetetlen, végső érvényességgel kifejező szavak: ez a költői mű. Hogy húsz könyvből, vagy csak húsz versből áll-e, nem változtat a költő autentikusságán.

Villon balladája az akasztottakról, Balassi Bálint, Berzsenyi, Csokonai, Vörösmarty egy-egy nagy vagy csak pár soros költeménye — mind egy-egy meghatározott, az idők sodrában régesrég eltűnt konkrét embernek a diadala a nyomtalanul elsuhanó pillanat és az élők és elmúlók némaságának, a némaságnak mint mindenki végső sorsának az egyébként megtörhetetlen törvénye felett. Azzal törték meg a törvényt, hogy a magukét mondták ki, és hogy úgy tudták kimondani, hogy élő maradt a hangjuk. Az időből és az időről, amelyben élnek, időtlenül szólnak, és csakugyan halljuk a szavukat, és azok is a mi megindulásunkkal fogják hallani, akik majd utánunk jönnek. *Frères humains qui après nous vivez...*

Ez az, ami minden költőre áll. Ezenkívül azonban minden csak különbség, és nincs köztük egyenlőség.

Vannak, akik — rövid vagy hosszú — életük valamennyi szakaszát, a maguk egész lényét oly maradéktalanul szóba foglalták, hogy minden velük egykorú barát és ellenség minden adata és tanúsága róluk csak kevesebbet mondhat, mint amennyit ők diadalmasan közöltek magukról.

Ha az irodalom egyedül az ilyen legnagyobb monumentális életművek összessége volna, az irodalom története igen szűkkörű feladatok megoldására szorítkozna, szinte feleslegessé válna.

Az irodalomtörténet azonban nemcsak az egyéniségük totalitását műalkotásaik sorozatában beszédessé tett legnagyobb alkotóknak, hanem azoknak a közlési szándékoknak is története, melyek csak részben, az egészhez képest csak töredékekben váltak költői cselekedetté, befejezett művé. Azoknak is története, kiknél megnémító kétségek, eltévedések, remények, csalódások és bukások között ritka vagy épp egészen kivételes ünnepnapként akad egy-egy olyan pillanat, amikor szavuk kifejező erejével nekünk is

elragadó élményünké teszik azt, amit kintől vagy boldogságtól elragadtatva ők átéltek. S a világ minden irodalmában ők a többség. Ők, akik a saját alkatuk, benső okok miatt, vagy azért, mert nem kapták meg „a szerencsétől”, koruktól, hazájuktól, körülményeiktől azt, ami nekik alkotó képességük teljes kifejezéséhez kellett volna, nem valósíthatták meg egészben azt, amire — talán — potenciálisan képesek lettek volna. Ők a többség, akiket adott pillanat, helyzet vagy alkalom avatott alkotókká, hogy aztán, amennyiben fiatalon el nem pusztultak, hosszú évekre szárnyszegetten szürküljön el vagy mindigre elhallgasson a szavuk.

Ezeknek az íróknak a műveinél a szerző emberi kapcsolatainak, társadalmi helyzetének, külső befolyásoknak, a műveiken kívül eső életrajzi adatoknak ismerete és értelmezése szükséges, mégpedig nemcsak az írónak, hanem műveiknek a teljesebb megértéséhez, helyes interpretálásához és értékeléséhez is.

Ezek a, szerzőjük egész egyéniségének csak egy-egy töredékét s egész életének csak némely rendkívüli mozzanatát kifejező művek az irodalomtörténészre hárítják a feladatot, hogy nyomukon, egy-egy ragyogó jel vagy több szórványos jel nyomán, mintegy torzók csoportjából rekonstruálja azt az egészet, mely rejtve maradt a széthulló, hol monumentális, hol torz és erőtlen részletek egymásnak ellentmondó sokaságában.

A rekonstrukciónak így értelmezett feladatára emlékeztetni sehol se lehet inkább helyénvaló, mint ott, ahol Batsányi János csupa töredékből álló művének, s e műből ennek az életnek és egyéniségnek a jelentőségét kell meghatározni és a magyarázatát megtalálni.

„A FRANCIAORSZÁGI VÁLTOZÁSOKRA”

*„Nemzetek, országok! kik rút kelepcebén
Nyögtök a rabságnak kínos kötelében,
S gyászos koporsóba döntő vas-igátok
Nyakatokról eddig le nem rázhatátok;
Ti is, kiknek vérét a természet kéri,
Hív jobbagyitoknak felszentelt hóhéri!
Jertek, s hogy sorsotok előre nézzétek,
Vigyázo szemetek Párizsra vessétek!”*

Az ifjú, huszonhat éves Batsányinak ezek, a francia forradalom hírére írt sorai, ez a vers, mely Batsányi nevével kapcsolatban a mai olvasónak szinte önkéntelenül támadó első képzettársítása, azok közül az „alkalmak” ihlette nagyszerű költemények közül való, melyekben ma is hallhatóan morajlik és dübörög egy akkor világot megrázó viharos meglepetés élménye.

Holott elméletileg, a formát illetően, úgy látszik, mintha nem volna benne semmi eredeti. Akár a kezdetleges középkori magyar krónikás énekekben: hagyományos hangsúlyos magyar tizenkét szótagos verssorok. S még a rímek se árulnak el szokatlan leleményességet.

Ez a vers — mely mégis a legeredetibb magyar költemények közül való — kitűnő példa rá, hogy az eredetiség nem külső jeleken múlik, melyeket meg lehetne határozni, nem feltett szándék vagy erőfeszítés eredménye, hanem magától adódó következmény, úgyszólván „ráadás”, ingyen támadó kvalitás. A költőt csak a cél foglalkoztatta, és semmi másra se volt gondja: egy, a világ arculatát újjáteremtő óriás távoli esemény és az ő egész lényét megrázó megismerése kényszerítően követelte a méltó és meg-

felelő intenzitású kifejezést. A vers — „A franciaországi változásokra” — minden szavának, még az írásjeleknek is csak egy a funkciója: az esemény apokaliptikus egyetemességét és nagyságát kell megjeleníteniük. S hogy azt, ami itt mondva van, meg kelljen értenie még annak is, aki nem akar-ná, a költő aggodalmas pedantériával az 1789-ben írt és kinyomtatott, amúgy is félreérthetetlen cím alá odateszi zárójelben: „Kassán, 1789.” — a zsarnoki önkény világra szóló szimbólumának, a Bastille lerombolásának, a hűbéri kiváltságok eltörlésének és az elidegeníthetetlen emberi és polgári jogok kinyilatkoztatásának és törvénybeiktatásának, a nagy francia forradalom diadalmas esztendejét megjelölő évszámot.

Nincs a versben egyetlen szó sem, mely csak hézagot töltene ki. Az egész egyetlenegy nagy lélegzetű mondat. A jelzők: „rút”, „kínos”, „gyászos” — nem ornamentelek, hanem kitörölhetetlen bélyegeket sütnék a fő-nevekre, melyek előtt állnak. Kezdetről fogva izgatott és egyre izgatottabbá váló, szenvedélyes feszültséggel telített darabos, súlyosan és sűrűen torló-dó, egymást fokozódó lázzal kergető szavak crescendója, amik mind az utolsó alliterációs sorban — „Vigyázó szemetek Párizsra vessétek!” — a nagy fortissimóban érik el a célt, a minden további hangot feleslegessé tévő, hirtelen és végső határozottsággal feltáru-
ló — az egyetlen szóval: „Párizs” felidézett — jövődönék a távlatával.

Aki itt kiált nemzetekhez, országokhoz, az a föld négy táját, minden mélységet és magasságot úgy szólít, mintha nem egy szál kis, kallódó ember, hanem mintha a maga hangjával egy egész, hirtelen megnyilatkozott világrengés médiuma volna. Nem magyaráz, nem kérdez, nem bizonyít és nem érvel, csak lát valamit, ami nagyságában minden egyénit meghalad, és csak néven nevezi azt, amit lát. „Nemzetek, országok”, amik „rút kelep-ce” áldozatai — ez a kezdet már határtalan méreteket idéz föl, hogy a ví-zió a kinzott, magukat sorsuknak meg nem adó „gyászos koporsóba” dön-tött tetszhalottak millióival tovább fokozódják, és egyetlen, a szakadékokra rámutató és a szakadékokat máris semmibe vevő „is” szóval — „Ti is, kik-nek vérét a természet kéri” — hangja ítéletnap harsona hangjává válják — s miután így senki se maradt ki, miután így áldozatok és hőhérok mind benne vannak a hat sorba beleszorított végtelenben, a hetedik sor egy kü-lönben nem is parancsoló hangsúllyal, egy önmagában szinte joviálisan in-vitáló szóval kezdődik: „jertek” — de ezen a helyen, ebben az összefüggés-ben ez a „jertek” látnoki pátoztól izzik, vele, az ő nyomán hasadnak szét az addig titkot rejtő kárpitok. A jelenből a jövőbe nyílik kilátás, a jövő „vigyázó szemünk” előtt minden jelenlón túl világít, mintha a jövődő tapintható jelené válna, már jelen is:

*„Jertek, s hogy sorsotok előre nézzétek,
Vigyázó szemetek Párizsra vessétek!”*

A RÉSZLETIGAZSÁG — NEM IGAZSÁG

Sötét, isten háta mögötti zugból ezzel az elragadtatással, ilyen hatalmas látnoki szóval még nem üdvözölték egy elérhetetlen messzeségben ki-gyúlt forradalom világosságát.

Igaz, soha még addig egyetlen hasonlóan óriási eseményt se ért meg a világ. Nem vágyak, álmok, tervek, nem is viták, remények és ígéretek, hanem a Bastille, amiből kő kövön nem maradt — beteljesülés ez, mely a legvakmerőbb álmokat is felülmúlta.

„A franciaországi változások” egyik nagy német kortársa még hosszú esztendőkkel azután is, hangjában az eredeti élmény megrendülésével emlékezik meg a forradalomról, mely Európában elsőnek és véglegesen végét szakította a középkornak:

„Mióta a nap a menny boltozatán ragyog és körülötte csillagok kerin-
genek, ekkora esemény még nem volt... Új napnak a fölséges megszüle-
tése volt ez. Minden gondolkodó ember örvendezve ünnepelte az új korszak
keletkezését. Ünnepi hangulat uralkodott e korban, és az egész világot a
rajongás szelleme hatotta át...” (Hegel: *Geschichtsphilosophie*)

Visszhangja támadt Kassán is. A huszonhat éves ifjúnál, a tapolcai
csizmadia fiánál, aki nagyra törő pályájára Orczy báró gyermekének házi-
tanítójaként indult és annak az Orczynak a szellemében, aki élén állt a II.
József ellen szervezett nemesi ellenállásnak, szerkesztője lett a kassai *Ma-
gyar Múzeum*nak, ahol mindjárt az első számnál összekülönbözőtt a joze-
finista, a II. József antifeudális intézkedéseiért lelkesedő Kazinczyval, de
igen jól megfért a még Mária Terézia rendeletére feloszlított jezsuita rend
egykori tagjával, a haladó gondolat s minden újítás buzgó ellenségével, az
őreg Baróti Szabó Dáviddal mint társszerkesztővel.

Ez a nemesi nemzeti ideológiára esküdő, a nemesi nemzet ősi kivált-
ságaiért síkraszálló jobbágyfi, ki csak nagyurak megszolgált kegyének és
pártfogásának köszönhetette, hogy nem-nemes létére nyomorúságos írno-
ki állást kaphatott a nemes vármegyénél, Kassán — saját szavai szerint: „eb-
ben a tót országban és papfészekben” —, ez a feltűnően kemény arcélű,
szépfajú ifjú magyar, Batsányi János a Bécsben kiadott, hetenként kétszer
megjelenő, az uralkodóház és a mágnások családi eseményeit és ünnepsé-
geit lelkes cikkekben számontartó *Magyar Kurir*nak a franciaországi ese-
ményekről szóló természetszerűen késedelmes és sovány hírei nyomán, az
országban a legelsőek közt ismeri fel és éli át, hogy Franciaországban nem-
csak Franciaországnak, hanem az egész emberi glóbusznak „új nap születik
felségesen”. És azon nyomban, 1789-ben, a pillanat, az „aktualitás” iránt
kitűnő érzékkel már éneklő is a maga lázas „üdvözlégy”-ét, a hozsannát,
melynek minden szava profétikus ujjongás — és fenyegetés.

Magyar nyelven ilyen forradalmi verset soha addig még nem írtak
és nem nyomtattak.

S mégis kétséges, nagyon is vitatható, hogy igaza volt-e az Orczy-
házat és a nemesi ellenállást oly éleslátóan jellemző Arany János fiának,
A délibábok hőse szerzőjének, Arany Lászlónak, aki a magyar politikai
költészetéről értekezve és igen helyesen „Kazinczy koráról” szólva — és
egyebek közt „A franciaországi változásokra 1789” című versből is idézve,
habozás nélkül állapítja meg (mint azóta mind e mai napig annyian má-
sok is):

„Az emberiség általános nagy eszméi, a demokratia elvei csak egy
költőknél találnak visszhangra: Bacsányi Jánosnál.

Költőink közt ő az egyetlen igazi forradalmár-szellem nemcsak korá-
ban, hanem egész Petőfi idejéig...

Ily fenyegető hangot nem hallott költészetünk többet, míg Petőfi a
pozsonyi rendekre még véresebb szavakkal nem riadt:

„Dicsőséges nagy urak, hát hogy vagytok?
Nem viszket-e egy kicsit a nyakatok?”

Bacsányi volt az egyetlen igazi forradalmár azon költők közt, akik a Mar-
tinovits-összeesküvés miatt börtönbe jutottak.”

Meggyőzően hangzó megállapítás. S ha csak „A franciaországi változásokra” írt extatikus és egyben dantei módon kemény veretű, tömör sorokról volna szó, nem volna mit ellene vetni Arany Lászlónak és mindazoknak, akik — a legújabb időkben is — lényegileg csak ismétlik az ő véleményét.

Batsányi azonban nemcsak ennek a költeménynek a szerzője. S épp azért nagyon is helyénvaló a kérdés: helyes, megokolt és nem önkényes módszer-e, ha a költőt a maga egész személyiségében, addigi és későbbi költészetében, valamint helyét a kor irodalmában épp ebből a versből kiindulva és épp ezen a versén keresztül mint „az igazi forradalmár-szellem” képviselőjét és egyetlen képviselőjét definiálják.

A kérdés elvi jelentőségű. Nem szociológiai, nem is pszichológiai, hanem esztétikai elvi kérdés.

Egy avagy tucatnyi verse határozza-e meg egy-egy költő teljes fiziognómiáját?

Elfogadható-e irodalomtörténeti módszernek az, hogy bizonyos művei alapján Csokonai egész komplexitását hol az elkésett rokkoló, hol a „korát megelőző népiesség” képviselőjévé redukálják?

Vagy az, ami Adyval történt és történik, amikor bizonyos szempontok szerint kiválasztott verseire hivatkozva őt a magyar faji mítosz bárdjának deklarálják, majd, a legújabb időkben, a bizonyos szempontból csoportosított motívumai előtérbe állításával, s egyéb, nem kevésbé lényeges inspirációi háttérbe szorításával, egész poézisét már-már az osztályharcos politikai öntudat forradalmi költészetének tüntetik fel?

Esztétikai síkon minden szemléleti mód, mely részekre bontja a költői egyéniséget s egyes motívumokat az egész életmű rovására elkülönít és önállóít, vagyis minden részletigazság (ahelyett, hogy kidomborítaná) csak eltakarja az életmű egyéni, tehát esztétikai szempontból elsősorban lényeges összefüggéseit és kvalitásait. A mesterségesen általánosított részletigazság s általában a részletigazság nem az egész igazságnak egy része, hanem annak a teljes meghamisítása.

Abból tehát, hogy Batsányi 1789-ben „A franciaországi változásokra” címmel a század nagy forradalmi versét írta meg, melyhez hasonlóan forradalmi vers a magyar irodalomban egész Petőfiig fel nem hangzik, semmiképp se következik, hogy Batsányi, a költő, igazi forradalmár szellem és az egyetlen egész Petőfi koráig.

Igaz ugyan, hogy „A franciaországi változásokra” című verse nem az egyetlen ilyen természetű megnyilatkozása. Az a költeménye, melyet két évvel később ugyancsak a francia forradalom eseményei ihlettek, „A Látó”, a lázadó embernek nem kevésbé dús hangszerelésű profétikus ujjongása:

*„Vidulj, gyászos elme! megujul a világ,
S előbb, mint e század végső pontjára hág.
Zengj, hárfa! Hallgasson ma minden reája...”*

S mindjárt ítélőszéket ül. A „minden”, akihez szólni akar, meg is van határozva. De úgy, hogy azzal vissza is löki az óvatosakat, ingadozókat s a kétkulacsos megalkuvókat. Csak azt hívja és méltatja az ő költői kinyilatkoztatása boldog elragadtatásában való részvételre, aki

*„... a magyar változó ég alatt
Még a szabadságnak híve s ember maradt.”*

Ez a támadó harciasság — „a magyar változó ég” nyilván nem az eget vádolja — s az exkluzivitás, amellyel kizárólag a szabadság hívét méltatja

a rangra, amire az embert emeli fel, egyszerre átcsap az idő vigasztaló, meglepő, örömhírt hozó követének bizalmas meghittségű, szinte bűgő örvendezésébe:

*„Ó ti! kiknek szívek örök bűba merült,
Ím, reménytek nem várt víg napja felderült...”*

S aztán, csak még egy nyugalmasan szemlélődő, lassú sor:

„Ím, az igazságnak terjednek sugári,”

s a nyomában feldübörgő vízió:

*„Dőlnek a babona fertelmes oltári,
Melyek a setéség fene bálványának
Annyi századoktól vérrel áradának.”*

Ezen a helyen a költemény különös módon megszakad, mégpedig úgy, hogy a költőt, a „Látót” egyszerre csak félretolja a néptribún, mondhatnám, az agitátor, aki harsányan érvel, magyaráz, buzdít, mintha emelvényen állna, és alatta beláthatatlan tömegek, melyeket az ő szavának kell megmozgatnia, felkorbácsolnia:

*„Ama dicső nemzet felkelt ím egészen,
Mely a két világnak megváltója lészen,
S melynek már láncoktól szabad vitéz karja
Mutatja, mit tehet egy nép, ha — akarja!
Az ember elnyomott örökös jussait
Délre hozván, porba veri bálványait:
S míg közellenségink poklokra süllyeszti,
Hozzánk im! ölelő karjait terjeszti:
»Álljon fel az erkölcs imádandó széki!
Nemzetek, országok, hódoljatok néki!
Uralkodjék köztünk ész, érdem, igazság,
Törvény s egyenlőség, s te áldott szabadság!«”*

Az efféle rímek természetesen nem változtatnak azon, hogy akárhogy harsognak is a szavak, költészet helyett csak didaktikus elemekkel kevert politikai szónoklatot kapunk, programatikus fogalmi fejtegetéseket. A költő ezúttal nem abban van jelen, amit mond, hanem abban, ahogy magát beleálmodja a szerepbe, amit a költőietlen sorok feltételeznek. A költő a méreteiben fantasztikus öncsalásban van jelen. A gyertya fénye mellett olyan harsogó szavakat vet papírra a maga elszigetelt kis szobájában, mintha nem is volna a túlnyomórészt szlovák lakosságú, címeiket és rangokat mindennekfelett tisztelő feudális vármegyeszékhelyen és papfészekben mágnások pártfogásától függő kis megyei írnok és a néhány tucat olvasónak készülő, nagy időközönként nagy kinnal meg-megjelenő *Magyar Múzeum*nak a szerkesztője (az ex-jezsuita Baróti Szabó Dáviddal együtt) — hanem mintha az ő szavára váró, az ő szavától lenyűgözhető százazrek és milliók előtt állna valami imaginárius, omlófélben lévő magyar Bastille-nek a kövein. Nép nélküli néptribún, aki ennek „A Látó” című költeménynek befejező soraiban lesz újra nem személy szerint elragadtatótt, hanem szavai szuggesztivitásával elragadó költő, mégpedig helyenként valóban a Petőfit anticipáló hanggal és képekkel:

*„A föld kerekése megrendül e szóra,
S látja, hogy érkezik a régen várt óra.*

*A letapodtatott emberi nemzetnek
Csontjaiból épült trónusok reszketnek.
Rémülve szemlélik közelgető sorsok
A vére sóvárgó koronás gyilkosok...*

S mint csak az egész nagy költeményeknél történik, hogy strófák változatlanul visszavisszatérő refrénje, ugyanazok a szavak minden új strófa végén egyre gazdagabban, egyre teltebben hangzanak fel, itt is, amikor a verset kezdő két sor a vers végén újra visszatér, mintha az ebből a helyből fakadó energiától új pátosszal és új jelentéssel sugarassá válva tárulkozna ki előttünk újabb mélységből a szavak ígéretes titka:

*„Vidulj gyászos elme! Megujul a világ,
S előbb, mint e század végső pontjára hág.”*

A megdöbbenően egyedülálló, talán példátlan tény az irodalomtörténetben, hogy ha forradalom alatt valóban forradalmat értünk, akkor Batsányinak nincs még egy verse e kettőn kívül, mely forradalmi vers volna. S a politikai versek, amiket 1789 előtt ír s 1789 és 91 között és 91 után — s nemcsak a versek, hanem minden, amit ír, sokkal-sokkal közelebb állnak „A kalapos király” költőjéhez, ahhoz a németesen érzelgős és harciasan a nemesi-nemzeti eszményeket dicsőítő és sirató pálos szerzeteshez, Ányos Pálhoz (1756—1784), aki II. Józsefet „szentségtörőnek”, „eretneknek”, „képtelen fajzásnak”, „népe gyilkosának” és „vére gyalázatjának” nevezte, közelebb még Dugonics András és gróf Gvadányi nemzeti szelleméhez is, mint a korabeli forradalmi ideológia bármelyik legmérsékeltebb képviselőjéhez.

Ányos Pálnak mint Batsányi korán elhalt barátjának és szellemi rokonának a neve nem ötletszerűen vetődött itt fel. Batsányi még II. József életében, 1788-ban bejelentette folyóiratában, a *Magyar Múzeumban* Ányos Pál „minden munkájának öszve gyűjtések” s közre bocsátások” tervét. Egy évvel később, amikor kitört a francia forradalom, Batsányi megírja „A franciaországi változásokra”, majd két évvel később „A Látó” című nagy forradalmi versét; mind a kettő minden ízében ellenkezik mindazzal, amit Ányos Pál értett hazafiság és költészet alatt.

Ez a két vers azonban mégse vált egy új út kezdetévé, hanem megmaradt elszigetelt epizódnak Batsányi művében. Batsányi más irányban marad meg következetesnek. Kufsteini fogsága után, bécsi száműzetése idején, 1798-ban a tíz évvel azelőtti tervét valósítja meg: Ányos Pál írásait gyűjti össze és adja ki, bevezetést is ír hozzá, és életrajzot.

Hitvallás volt már az is, „irodalompolitikái” tüntetés, hogy kufsteini rabsága után, bécsi száműzetésében — miután „olly sok viszontagságok között hánytavetette életemet a’ bal szerentse, hogy lehetetlen vala mind eddig, régen tett ígéretemet tellyesítenem” — első újból való megszólalását Ányos Pál kiadásának és magasztalásának szentelte.

„A kiadónak elő beszédgyé”-ben, mellyel e könyvet bevezette, 1798-ban is, még híven az egykori antijozefinus nemesi ellenállás szelleméhez, nem mulasztja el, hogy Ányost hívja tanúul és szövetségesül az újítók, „nyelvünk’ alkalmatlan pallérozóí” ellen:

„Mert valóban kényes a’ Magyar Nyelv! Ollyan, mint ama’ szabadon-született, jól-nevelt, ’s minden viszontagságai között-is ártatlanságban maradt szűz Leány, a’kinek tiszta erkölttse ’s ennek érzéséből származó nemes büszkesége, semmiféle erőszakot el nem szenved.”

Erre a patetikus figyelmeztetésre Kazinczy, aki nem kételkedhetett benne, hogy az allúzió ellene irányul, szellemes gúnnyal jegyzi meg:

„Minthogy Batsányi ezt az épületes allegoriet hozza fel, nekem sem lesz vétek vele élnem. Kimondom tehát, hogy a' lelkes ifjú a' szép Szűzön erőszakot is kész elkövetni, mert tudja, hogy annak kedves lesz az erőszak 's érte panaszt nem teszen...” (Kulcsár Istvánnak, *Levelezés XIII. kötet* 5. oldal)

E kiadványában Batsányi magyarázó jegyzetekkel is kíséri elhunyt barátja egy-egy költeményét. Anyos Pál „Egy jó barátomnak” című verséhez, mely ezekkel a sorokkal kezdődik:

*„Mit használt Londonnak Kromvell buzgósága?
Mit király' vérével festett szabadsága?
Hah! az-is tsak azért vertte-le lántzait,
Hogy önnön' békójin lássa polgárjait!”*

jegyzeteket fűz, melyekben senki se fedezhetné fel „az egyetlen igazi forradalmár-szellem”-ét:

„Ilyen volt a' minapi uj Kromvell-is, — szerentsétlen királynak 's nemzetének amaz utálatos, iszonyú gyilkossa; ki, hogy a' Szabadság' nevében elkövetett dühös vérengzéseit utánn végre valahára ébredni 's gyalázatos keleptzójét érezni kezdő Sokaságot kéntelen ne legyen kibotsáttani lánttzaiból, religyiót hirdetni kezdett; 's szemtelen kevélységében, az egész elbámult Európának láttára, mintegy ditsekedni látszott, hogy — ő magának az Isteneknek lételt adott!”

Nemcsak a mai olvasó, hanem a kortársak is — sőt azok még inkább — az utálatos, iszonyú gyilkosban nyomban ráismertek a „L'-être Suprême” nagy hívőjére, Robespierre-re. A második „Egy jó barátomnak” című vershez írt Batsányi-jegyzetből még csak ezt idézem:

„... légyen elég, itt kinékkinek, száz helyett egyszer eszébe juttatnom: hogy az az érzékeny Magyar Költő, a'ki ezeket a verseket még 1781ben írta, már tizen négy esztendő előtt megholt; hogy attól az időtől fogva, a'mennyi esztendő, majd ugyanannyi századot éltünk; és hogy, következképpen, ő-neki a' most kérdésben forgó, országokat 's népeket lázasztó, királyokat 's királyi méltóságot sértegető, 's minden eddig ismértt polgári rendet felbontó dolgokkal semmi köze nintsen.”

Ezáltal csak még érdekesebbé válik a kérdés: mit jelent ama két magányosan kimagasló forradalmi vers Batsányi életművében, miként kerülhettek bele ebbe az életműbe? Mivel magyarázható, hogy ebben az életműben mégis megfelelő előzmény, majd folytatás nélkül maradt „kivételek”? Vajon a költő műve és élete szempontjából azok csak egy teljesen ellenkező irányú következetesség megtörését, pusztán pillanatnyi kilengést jelentenek-e?

Nem volt még költő, akinek személyes életére valamely műve oly végzetesen hatott volna vissza, mint Batsányi egész további életére ez a két forradalmi vers. Különösképpen az, amit „A franciaországi változásokra” írt és rendkívül bátor magatartása a Martinovics-féle összeesküvés vizsgálóbírája előtt, volt a közvetlen oka kufsteini rabságának és mindannak, ami az után érte, egész további életének, melyet ötven esztendeig, haláláig ezután hazájától távol száműzetésben, rákényszerített, meddő emigrációban kellett eltöltenie — vajon ez a büntetés, az ő egész sorsa semmi más, mint félreértés, valami ármányos tévedés, sors, melyet noha viselnie kellett, idegen, nem az ő testére szabott sors volt? Nem azok járnak-e mégis közelebb az igazsághoz, akik Batsányiban kora egyetlen igazi forradalmár-szellemét látják?

Igaz-e, hogy az a két forradalmi vers rokotalan magányosságban áll a többiek között? Nincs-e Batsányi előbbi és utánuk következő műveiben

sejtetése, illetve, ha fojtottan is, de valami folytatása a forradalmi intonációnak?

Kérdések, melyek végső fokon mind benne foglaltnak a rész és az egész viszonyának a kérdésében, s melyekre a feleletet mindenekelőtt épp az ő műveiben kell megkeresnünk, mert költőnél — ha költő — a cselekvés legintenzívebb és legvilágosabb módja az, hogy ír és hogy mit és hogyan ír.

KIS KITÉRÉS A FORRADALMI KÖLTÉSZET FOGALMÁRA: FAZEKAS MIHÁLY

Egy-egy költői szó forradalmiságának a mértékét nem egyedül maga a szó, hanem legalábbis ugyanannyira határozza meg az, hogy hol és mikor hangzott fel. Még csak a szubjektív szándék és az öntudat sem elégedhetetlen előfeltétele annak, hogy a költői szó forradalmi legyen.

*„Csaplárosné galambom!
Tölts bort a kupába,
A szegény magyar legény
Hadd igyon bújába;
Pajtás! Isten áldjon meg,
Őrizzen a kártól,
Vármegyétől, Fiskustól,
Töröktől, tatártól.”*

Csokonai barátja s Batsányi kortársa, a *Lúdas Matyi* szerzője, Fazekas Mihály (1766—1828) — akinek a nevét se említette Arany László a magyar politikai költészetéről szóló tanulmányában, mert jellemző módon (nemcsak a saját felfogására jellemző módon), nem tartotta politikai költőnek — vetette ezeket a sorokat papírra. S noha azokban közvetlenül egy hang se hallatszik egyetlen politikai kérdésről, egyenlőségről, testvériségről, szabadságról se, és lázadásra való buzdítás se fedezhető fel bennük, „A hortobágyi dal” című igénytelen versnek ezt a strófáját autentikusan forradalmivá teszi egy látszólagos csekélység. Az, hogy az addigi írásos úri politikai, hazafias és egyéb irodalom kereteibe betört egy addig ott ismeretlen, egy addig ott helyet nem kapó szemlélet — és hang.

*„Vagyon hazánkban két gonosz ember,
A Porció Pál és Forspont Péter,
Ez a Porció mindent földhöz vér,
Forspont pediglen ökröt, lovat kér.”*

Ez csak népdal, kívül esett mindennemű írásos úri költészetben; népdal, melynek ismeretlen szerzője és a meghatározott közönség, melyhez szólt, valószínűleg nem is tudták, hogy mi az irodalom, de tudták, és úgy, ahogy a hivatásos írók nem élték át, hogy mit jelent a Porció Pál és Forspont Péter.

A *Lúdas Matyi* szerzőjének hortobágyi dala idézett strófájával az írásos irodalomban szólal meg éppen ez az eddig ott idegen alany a maga külön szemléletével, a maga külön értékítéleteivel és élménykörével. Forradalmivá teszi a látszólag csak enyeltő dalt az, hogy magyarázat nélkül, mintha magától értetődne, spontánul azonosítja a törököt és a tatárt a fiskussal és magával a vármegyével elsősorban, mintha az nem is lett volna a magyar nemesi-nemzeti alkotmány büszke „ösi vára” — vagy inkább épp azért, mert valóban az volt.

A Bessenyei „Eszterházi vigasságok” című, Eszterháznak, a hatalmas magyar mágnásnak vendégszeretetét és gazdagságát dicsőítő alkalmi költeményében felvonuló vidám parasztoktól, vagy a francia rokokó mintájára a parkosított természet ölen szereplő, kizárólag szerelmi bú miatt gyötört és epekedő pásztoroktól és pásztorlányoktól egész a gróf Gvadányi és báró

Orczy festette eszményien elégedett, igénytelen és romlatlan „jó magyar népig” — a felvilágosodás korának irodalmában sokszor esik szó a „köz-népről”. A leghaladottabb szelleműek számára nyomasztó probléma a job-bágy jogtalansága, a terhek, amik alatt roskadozik, és rokonszenvvel és segítő készséggel emelnek szót mellette. Amikor azonban az átkok között, melyektől az isten őrizzen meg, első helyen a vármegye szerepel, akkor már nem a népről van szó, hanem, mint majd a *Bánk bán* Tiborcában, a nem irodalmi külvilág, nem a szemlélt, hanem a szemlélő nép maga szó-lal meg, szembehelyezkedve az esztétikai szféra addigi kötelező konven-cióival, és felborítva az „irodalmiság” addig hallgatólagos közmegegyezés-sel elismert etikettjét — esztétikáját és etikáját.

S épp ezért aligha véletlen, hogy ennek a hortobágyi dalnak és a *Lúdas Matyinak* a szerzőjét, Fazekas Mihályt, író kortársai nem tekintették céhbelinek. S ő maga se akar tartósan részt venni a korabeli irodalmi em-berek siralmasan zártkörű viszálykodásaiban, személyes vetélkedéseiben, de elvi harcaiban sem. Mit gondolt ő maga a saját irodalmi munkája értékéről, azt csak találgatni lehet.

Életrajzi adatai: összeütközésbe került a debreceni kollégium fegyel-mi szabályaival és tanáraival, és ezért a tizenhat éves diák odahagyva a kollégiumot és szülővárosát, világgá megy úgy, hogy felcsap katonának. A lovasezreddel, melyben szolgál, elkerül Galíciába, majd Moldvába, s ott a francia forradalom kitörésének évében, harcban a török csapatokkal, megsebesül. Onnan Ausztriába s aztán pedig a Rajna vidékére jut el azok-kal a szövetséges hadakkal, melyeknek a forradalmi Franciaországban kel-lett volna helyreállítaniuk a „rendet”.

1796-ban, miután teljes tizennégy esztendeig élte ezt a hányatott ka-landos katonaéletet s mint Lúdas Matyija

„... néhány nyelvekbe eléggé
Jártas lett, mert sok nagy városokat bebarangolt;
S annyira mennyire sok mesterségnek kitanulta
A csinját-binját...”

a debreceni Odüsszeusz megválk a katonaságtól, és mint nyugalmazott fő-hadnagy visszatér szülővárosába, hogy számtalan tapasztalatai eredménye-ként, mint Voltaire *Candide*-ja — az ő esetében azonban nem átvitt értelem-ben —, kertjének, a botanikának éljen a debreceni kis kertés házban, ami apjától, az egykori kovácsmestertől és állatorvostól maradt rá örökbe. Más nem is tehetett a tegnap még oly nyugtalan szellemek immár síri csendbe dermedt Magyarországon, ahol egy esztendővel azelőtt, hogy ő hazatért, megtörtént a nagy *tabula rasa*: akinek feje a legjobbak közül nem hóhérpallos alatt hullott a földre, azt börtönfalak tanították csendre. Intel-mül azoknak, akiket illet. Még Csokonai is, aki pedig barátja, leírva haj-nali látogatását „Főhadnagy Fazekas úrhoz” című versében, meg se említi, hogy barátja irodalommal is foglalkozik, csak a botanikust dicséri benne.

„Haj! az én nemes barátom
Hogy használja az időt!
Ő akinek Bellonától
Magasztalva van neve,
A gögösség hagymázától
Irtózván kertész leve.
Ő a tomboló vígságnak
Futja unszolásait,
S egy félig fejlett virágnak
Lesi biztatásait.

.....

Majd a rendtartó méheknél
 Kedve-telve ácsorog,
 S érzi, hogy az embereknél
 Az ország nem így forog.
 Már meglátott: gereblyéjét
 És kapáját elteszi.
 S félig harmatos Linnéjét
 Pipája mellé veszi.
 Jer, barátom! lépegessünk
 Kis kertednek útjain,
 S dohogás nélkül nevéssünk
 Mások bolondságain.

.....
 Jer e répánál térdeljünk,
 Jer kacsint e tulipánt,
 Jer, e tőknél süvegeljünk:
 Mint használ ez s egy se bánt."

A kép nem hasonlít forradalmár portréjához. De hátha mégis az? A képzeletnek mindenképpen tág teret enged a kérdés, hogy vajon Fazekas Mihály, aki a *Debreceni fűvészkönyvnek* is szerzője, szintén úgy látta-e önmagát, mint amilyenek ez az igen keserű és egyben oly gyengéd és igen bájos vers festi.

Az ő *Lúdas Matyi*a szempontjaival, szellemével, tárgykörével és nem kevésbé formailag is annyira elütött mind az úgynevezett magyaros iskola költészetétől, mind a klasszikus példaképeket követő korabeli költőknek az antik mitológia és az ősmagyarok isteneivel és hőseivel pompázó hazafias retorikájától, elütött Kazinczy polgári európaiságra törekvő „fentebb stíl”-jétől, elütött mindattól, ami akkor igény tarthatott a költői szó rangjára — elképzelhető tehát, hogy szerzője is elhitte: műve nem is tartozik ahhoz, ami akkor „igazi” irodalomnak számított.

Lúdas Matyi, egy eredeti magyar rege négy levonásban. Végig hexameterekben van írva, de úgy, hogy az valóságos tüntetés az „irodalmi”, az ünnepélyes, retorikus hexameterek ellen. Ezek az ő hexameterei koturnus helyett könnyedén mezítláb perdülnek. De hátha épp ezt is akarta, valamit, ami más, mint az akkori „igazi” irodalom, és más közönséghez is fordul?

Egy bizonyos: mielőtt kézírata nyomdafestéket látott volna, igen sok másolatban az ország különböző részeiben kézzől kézreadták. A *Lúdas Matyi* születési éve 1804 — s nyomtatásban először 1815-ben, Bécsben jelent meg. Jellemző, hogy kiadója, a Bécsben diákoskodó Kerekes Ferenc, noha maga is debreceni, nem is sejtette, hogy az ő földije a szerzője a másolatnak, mely az író nevének megjelölése nélkül jutott a kezébe.

„E” munkácskának ki legyen szerzője, ha kérded,
 Nem tudom: a’ bizonyos, hogy az én kezembe csak így jött
 Név nélkül...”

írta az Elöljáró beszédben, s ez nem volt afféle szokott költői fogás, hanem szintiszta igazság. A kiadónak ez az egyébként a mű szellemétől ihletett előljáró beszédje egy addig hallatlan, a magyar irodalom számára soha addig nem létező, épp a *Lúdas Matyi* teremtette új olvasó, illetve hallgató közönségről számol be:

..... rajta nem egy két
 Vidám estvéket tölténk; még Marczy kanász is,
 A’ki nagy A-t se tanult soha, sokszor majd megütötte
 A guta, úgy röhögött: „No illyet soha Gazd’uram — úgymond, —
 Még a hetvenedik nagy apámnak lelke se hallott.”

Ez a meglepetés igen különös élménye lehetett az írónak. Több mint tíz esztendő után véletlenül tévedt a kezébe a saját kézírata könyv alakjában mint ismeretlen író műve. Ő maga, úgy látszik, már réges-rég letett nemcsak arról, hogy *Lúdas Matyija* nyomtatásban lásson napvilágot, hanem arról is, hogy továbbra is foglalkozzék költészettel. Hogy az Árkádia-pörben ő is szerepet vállal, mégpedig azok között, akik leghevesebben támadják Kazinczyt, az nem újra feltámadt írói ambícióinak a következménye. Sokkal valószínűbb, hogy Kazinczynek igaza van, mikor Fazekas mentésére azt írja, hogy „Vitium est non animi, sed loca” — az érzékeny és önérzétes mezővárosi polgárember felháborodása és haragja torzította el az ő szemében öntelt és fölényes arisztokratává a „debreczenyizmust” ostromozó Kazinczy képét. Egyáltalán nem írói minőségben, hanem akár a debreceni kémikus, Kis Imre. Ő is csak mint a megsértett Debrecen polgára száll harcba.

„Én bajnoknak állottam ki az Úr ellen, Debretzenből” — így kezdődik a „Tekintetes Úr! Nagy Érdemű Hazafi!” megszólítással 1806. szeptember 23-án Kazinczyhoz intézett goromba hadüzenő levele, melyben csak egyszer hangzik fel egy melegebb, szinte panaszos hang, mikor arra kéri Kazinczyt, hogy „állítsa helyre bennem azt az eránta való tiszteletet, melylyel ezeknek előtte a' buzgásig tele voltam...”

Legérdekesebb azonban a levélnek befejező mondata: „En is írtam valaha verseket, de meg esmérvén az emberséges emberek Krisisséből, hogy nem Poetának születtem, letettem róla...”

Az Árkádia-pör lezajlott, és Kazinczy és — „a szeretetre méltó ember, noha sokban paradoxus” — „a különben jó ember” — „egy becses ember” — a botanikus Fazekas Mihály közt a jó viszony nem sokkal azután megint helyreállott. Valahányszor Kazinczy valamelyik debreceni levelezőjének ír, nem mulasztja el Fő Hadnagy Fazekas Urat üdvözölni, egyszer még kedvesen küld is neki „némelly Bécsi utamban a' Pesti és a' Bécsi botanikus kertekben lopdosott magokból”, s ha a maga vagy a barátai számára valaminemű kertészeti beszerzésre vagy szakszerű kertészeti tanácsra volt szüksége, Fő Hadnagy Fazekas mindig a legnagyobb készséggel sietett szolgálatára.

Az Árkádia-pör idején a *Lúdas Matyi* már két éve feküdt a fiókjában, és mint ismeretlen szerző műve kivételes gyorsan terjedt és jutott el az ország különböző vidékein azokhoz, akiket a „nép” vagy „köznép” gyűjtőfogalmával szoktak megnevezni, és akiknek számára mind a többi korabeli magyar irodalom, annak minden problémája és célkitűzése éppoly áthidalhatatlanul távoli, idegen és érdektelen volt, mint az úri nemzet, a kastélyok és papok mindennemű más magánügye is. A korabeli irodalom számára viszont a *Lúdas Matyi* hasonlóképp nem létező és irodalmi szempontból érdektelen. Kívül esik már azért is az esztétikai szférán, mert annak a másik világnak életéből, problémaköréből és érzelmvilágából nőtt ki, azzal a másik világgal azonosul, amely nem szép.

Emlékeztetni kell Kazinczy esztétikájára, melynek jelmondata: „Wirklichkeiten muss uns nicht zu nahe liegen, und mit zu grellen Schattenpartien anschreien” — és ahogy Kazinczy „a poézis fentebb neme” érdekében a Csokonai-vers parasztos „pillangó”-ja helyett a választékosabb „lepe” szót ajánlotta, Döbrentei Gábor versében pedig kifogásolta az olyan, túlságosan közönséges és „szoknyás, vállas alakot” felidéző neveket, mint például a Julis. Még maga Kölcsey Ferenc is „Csokonai Vitéz Mihály munkáinak kritikai megítéltetések” címmel értekezve egyéb kifogásolnivalók közt mint nem irodalmi, mint „elcsúfítót”, mint a „pöbelhaft” példait emlegeti: „Még ma is ott állanak sok szép dalaiban a Gyöngyalak, a Kincsem. a Csócsi, s

más számtalan köz expressziók, melyek a legszebb sorokat elrútítják, s melyekre példákat nem szükség felhozunk, mivel munkáinak minden lapjainkon találatnak.”

Kölcsey ezt 1815-ben írja, ugyanabban az évben, amikor Bécsben mint ismeretlen szerző művét nyomtatják ki először a *Lúdas Matyit*.

Az uralkodó ízlést és az irodalmi közfelfogást jellemzi, hogy gróf Dessewffy Józsefnek, aki barátjához, Kazinczyhoz intézett egyik levelében megemlíti a leveléhez mellékelte újonnan megjelent könyvecskét, nincs róla több mondanivalója: „íme egy kis nem rossz bolondság, melyet nékem számodra meg küldött Pethe Ferentz.”

A címzett pedig, az akkor kenyérgondjain kívül „sok és sokféle bánásokkal” zaklatott Kazinczy abban a tévhitben, hogy megint csak egy, a *Mondolathoz* hasonló, személye ellen irányuló gúnyiratot kap kézhez, természetesen eleve elfogultan olvassa a *Lúdas Matyit*. Azt hiszi, hogy annak a Pethe Ferencnek a pamfletje és bosszúja, akit ő azért leckéztetett meg egyszer, mert az a költő szó helyett a „képzelmész” nevet ajánlotta az íróknak. S ennek ellenére Kazinczy nem megy el teljesen vakon a *Lúdas Matyi* mellett. Szinte önmaga ellenére állapítja meg: „Ez poétai tekintetekben sok érdemmel bír” — de nyomban hozzát teszi: „Stylisticaiban kevés. Morálisban semmivel. Soha sem olvastam valami engemet bántót hidegebb vérrel. Egy vad ember ez a Pethe, s nincs benne semmi nemes érzés.”

Ilyen általános és ilyen méretű félreértés megdöbbentő jele annak, hogy három évtizeddel Petőfi megjelenése előtt, még a leghaladóbb magyar írók is mennyire híján voltak egy bizonyos esztétikai szabadságnak és fogékonyságnak, ha költői művel kerültek szembe, mely konkrét szociális problematika átéléséből, a néppel való szolidaritás élményéből és akaratából termett.

Az ő esztétikai fogékonyságuknak ez a korlátoltsága nem osztályelőítéletekből, hanem nyilván onnan ered, hogy a feudális elmaradottságában megmerevedett ország viszonyai közt nem fejlődhetett ki az a szociális és politikai érzék, mely az ilyen esztétikai fogékonyság létrejöttének előfeltétele. Mind, önkéntelenül is, saját akaratuk ellenére „remeték”. Hiányzik körülöttük egy polgári, azaz városi közélet, mindenekelőtt egy eleven és megelevenítő magyar főváros, egy társadalmi, politikai és kulturális centrum nyilvánosságának a megtermékenyítő áramlása. Az emberek uradalmak, saját vidékük, kisvárosaik vagy megyéjük kategóriáiban és mércéivel éltek és reagáltak az eseményekre — és a nagyvilágra. S ha ezzel szemben a „fajukból kinőtt magyarok”, a leghaladottabbak, az általános emberi, az emberiség vagy a haza nagyobb egységeinek szempontjaiért és távlatáért szálltak harcba, igazságuk végső fokán csak elméleti, csak elvont igazság maradhatott, mert hiszen a magyar valóságban minden közeg és feltétel hiányzott az efféle egyetemes távlatok gyakorlati tapasztalásához és gyakorlati érvényesítéséhez.

Épp ezek a legeurópaibb magyarok, akik az elmaradott magyar valósággal, Kazinczy szavával a „nyomorult való világgal” csak a maguk, egyedül könyvekből és vágyaikból élő fikcióját, egy esztétikai fikciót állítanak s mást nem is állíthatnak szembe, hajlandók tiszteletes Kis Jánost nagy poétaként ünnepelni épp azért, mert „eszményi”, vértelen verses készítményeiben semmi sincs az elutasított és leküzdendő csúf valóság szennyéből. S épp ezek a legkülönbek, a szűk, a regionalizmus parlagiságába elmerült valóságnak a védelmezői és dicsőítői elleni harcukban annyira színvakká válnak, annyira türelmetlenné, hogy még egy Kölcsey is alig veszi észre azt, ami Csokonait lényegesen megkülönbözteti a Gyöngyössi Jánosok, Édes Gergelyek vagy egy Palóczi Horváth Adám vitézkötéses „népiességétől” és „magyarosságától”, és Kazinczy is a *Lúdas Matyi*ban csak a költőietlen, a

durva, elmaradt magyar valóság, a kulturátlanság durva hangját hallja, és képtelen meglátni a lényeges különbséget, ami ezt a népiességet nemcsak lényegesen elválasztja a Högyészi Högyész Máték „a régít és a szokást tisztelő” „köztünk lett, köztünk nőtt, köztünk maradt” földhözragadt problémátlan realizmusától, hanem annak a Kazinczyénál is következetesebb esztétikai és eszmei negációjává teszi.

Ha tehát a névtelen bécsi kiadás által talán újra fellobbantott reménnyel Fazekas Mihály, miután megírva földijének Kerekes Ferencnek Bécsbe, hogy a *Lúdas Matyi* az ő „neveletlen fija”, és hogy „ha életben találna maradni, holtom után betstelenségemre ne legyen”, kisimította „a mint tudtam, körül nyalogattam”, s így bocsátja ugyancsak Bécsben második kiadásra — Fazekasnak csalódnia kellett. Megjelent ugyan ezúttal a szerző nevével ez a második kiadás is Bécsben, 1817-ben, de a kortárs írók szemében, ha egyáltalán tudomást vettek róla, ez új köntösben se jelentett mást, mint legkedvezőbb esetben „nem rossz kis bolondságot”.

*„Hajdann ütlekkel magyarázták a mi atyáink
Hogy mi az alsó rend törvénye? kinél az igazság? —
A ki erősebb volt, ugyan az kényére bitangolt —
A lepocsékolt nép dühös indulatja kanóccsal
Adta jelét olykor bosszújának, de orozslány
Szíve kevésnek volt, hogy mint Matyi visszapofozza,
A mi goromba csapást vett a zabolátlan erőtl.”*

Ez a nyitánya, a szerző előszavának első strófája, amivel a második kiadást útra bocsátja. S rosszabb időt nehezen választhatott volna, mint ezeket az éveket. Hiszen ez az az idő, amikor (Kazinczy minden kritikus ellenállása ellenére) a nemesi öntudat és önteltség leganakronisztikusabb énekese, a hírhedt nemesi fölkelés vezérének, József nádornak szárnysegédje, Kisfaludy Sándor-Himfy a nemesi Magyarország — az irodalom szempontjából egyedül létező Magyarország — legnépszerűbb, dicsőített és legnagyobbnak számító költője szabja meg az uralkodó irodalmi ízlést. Annyira észre se vették, s ha észrevették, annyira nem vették komolyan a *Lúdas Matyit*, hogy még csak fel se háborodtak azon, hogy minden szavával „dicsőült atyáinkról” és a még mindig jelent jelentő „dicsőséges múltrol” egész mást mond, mint a minden lehetséges kitüntetéssel és jutalommal elhalmozott hazafias költő, Kisfaludy Sándor.

Az akkori magyar politikai és szellemi konstellációhoz való viszonyában: mintha a *Lúdas Matyi* egy másik csillagon termett volna. Semmivel se kevésbé kivételes irodalmi jelenség, mint volt tíz esztendővel előbb a politikában és nemzetgazdaságban az utolsó nagy jozefinista, a minden nemzeti és nemesi mítoszt sutba dobó Berzeviczy Gergely az ő egyedülálló művével: *De conditione et indole Rusticorum in Hungaria*.

A *Lúdas Matyi* a magyar irodalom eladdig példátlan forradalmi költeménye. Nemcsak azért, mert a paraszt helyett a földesurat teszi nevetségessé. Számptalan úri adoma is tud földesurakról nevetségés helyzetekben.

Ez a forradalmi költemény a paraszttal neveteti ki a földesurat. Nem a földesúr perspektívájából foglalkozik a jobbágy helyzetével, nem a nemes úr szűk vagy emelkedett szempontjából ítéli meg a parasztot, nem szentimentális és nem is humanista. Fazekas Mihály, mint valami bűvész-mester, hőisével a feje tetejére állítja a való világot: a földesúr ellenében a paraszt suhanc mértékét teszi meg győzelmes erkölcsi mértéknek, a parasztot állítja oda az igazság letéteményesének és igazságosztónak. Épp innen ered a felszabadító komikum: a méltóságteljes, a hagyományoktól megszentelt, a feltétlen engedelmességhez szokott, ellentmondást nem tűrő

világrend, maga a hatalom egyszerre átlátszóvá válik. Hála a furfangos mában megszentelt hagyományok épülete rendül meg, mítoszok természet-Matyinak, kiderül, hogy csak a feje tetejére állított rend, épp az és csak az az értelem és igazság normáinak megfelelő világrend.

Minden kor és minden nép forradalmi költészetében szembeszökő a humor különleges funkciója. A prométheuszi lázadó erők és erkölcsi pátoszuk előszeretettel jelennek meg a tréfacsinálók, a bolond és a bohóc jelmezében. A nevetés spontánul és gyanútlanul hangzik fel. S vele és nyofeltti tekintélye válik levegővé és a komikum aspektusából: tegnapi félelmes bálványok meztelenednek madárijesztökké.

Napóleonnak igaza volt: Beaumarchais *Une folle journée ou Le mariage de Figaro*ja, tiszteletlen jókedvével, tíz évvel a nagy francia forradalom kitörése előtt valóban maga „a már megindult forradalom” volt. És senkit se ejtett tévedésbe, hogy az író a darab színhelyét — Spanyolországba helyezte át. És az se, hogy a szemtelen lakáj nem a francia születésű arisztokráciával, hanem spanyol gróffal szemben veti fel a kérdést: „Mit tett ön a sok jóért, amiben része van? Méltóztatott megszületni, ez minden.”

Fazekas Mihály nem helyezi át külföldre Lúdas Matyiját. Tud ennél jobbat. Az előszót — A szerző az olvasókhöz —, amivel port hint a cenzor szemébe s amivel alibit szerez magának, mint láttuk, a regemondó módján a szóval kezdi: „Hajdann...” Így helyezi azonnal a távoli ködös előidőkbé a világos cselekményt. Nem azért, hogy csakugyan kihúzza Matyi méregfogát, hanem... Az előszó következő strófájában mintha már nem is a szerző, hanem máris maga a furfangos Matyi állna előttünk, aki lóvá teszi a földesurat — az előszóban az együgyű jámborság komoly és ártatlan képével úgy jár túl a cenzor eszén, hogy közben vidáman hunyorogva kacsint az olvasóra, akit cinkosává tesz, mert persze, hogy az olvasó tudja: a jobbágy az előszó idején is jobbágy, a robot az robot, és hogy a deres az előszó idején nem kevésbé igazi deres. S azért ez az olvasó csak úgy hallgathatta, mint a legkeserűbb mérges szatírárt:

„Elmúlt a vad idő; ki van ennek szabva határa,
Sintúgy mint annak; szent a törvény; s az igazság
Fennyen hordja fejét, mert van bizodalma hazánknak
Bölcs fejedelmeiben...”

A *Lúdas Matyi* meséje eme „bölcshazájak” egyikének, a „hatalmas Döbrögi úr”-nak a megleckéztetéséről szól. „A hatalmas Döbrögi úr” „örökös jószágában” basáskodik, „a mit akart, a volt törvény s tetszése igazság.”

A mesében az van megírva, hogy ez a „fegyverrel nyert ősi jussára” büszke úr miként rabolta el Matyi jobbágya szép húsz libáit, s mert az ellenkezett, mint büntette meg még azonfelül ötven botütéssel is.

„..... mellyet süvegelve faránál
Egy ispán híven számlált és Döbrögi bőrös
Karszékből szemlélt...”

s hogy mint váltotta be aztán a találékony Lúdas Matyi az ő akkor csak újabb ütlegek zuhatagát és hahotát kiváltó s mégis háromszor is megismélt, Döbrögihez intézett „örültes szavait”, a fenyegetést és fogadalmat:

„Háromszor veri ezt kenden Lúdas Matyi vissza!”

Látnivaló: az újjáéledő nemzeti irodalom és romantika korában a téma kizárólagosan szociális tendenciájú. Nem a nemzeti, hanem csakis a

szociális problematika, a szociális ellentét az, amiből kiindul. Szemben az „ijjedezésre rákapatott jobbágy”-sereggel az író eszménye Lúdas Matyi, a „nyers-nyakas”, aki világgá megy, szívében és elméjében azzal az életcéllal, hogy „Döbrögi meg ne csalódna.” Mintha Döbrögi is egész idő alatt rágon-dolna. Ez az ironia különösen mély és szép motívum. Hisz Matyi tudja, hogy ez az ő, neki élete új tartalmát alkotó személyes viszonya teljesen egyoldalú. Döbrögi számára ő nem volt az első és nem is az utolsó, ő mint személyiség még csak emlékként se kísért. „Döbrögi házában elenyészett híre nevével.” És épp ez az, ami még megalázóbb, mint volt az úri önkény és az ötven botütés.

Döbrögi feledékenysége csak tetézi a rajta elkövetett rosszat, külön sértés — ám egyben meg is könnyíti, hogy sikerüljön neki az őt ért sérelmet Döbrögi számára is emlékezetessé tennie.

Az író gondoskodik róla, hogy Lúdas Matyi személyes sérelme és bosszúja percig se tűnjék csak Matyi és Döbrögi külön ügyének. Mikor a jobbágyok az első lecke után ott találják urukat az erdőben „fához kötve, fa mohával szája betömve”, és „sok csuklás közbe sokára úgy nyöghette ki” Lúdas Matyi nevét, a jobbágy publikum így fejezi ki együttérzését — nem Döbrögivel, hanem a már rég elilliant Matyival:

*„Egyik jobbágy a másiknak kurta gubáját
Megrántá: más a mellette valóra könyökkel
Titkon bökdöse, míg urok óbégatva könyörgött...”*

Lúdas Matyi állja a szavát. Először ácsként csalta ki az erdőbe, másodszor messze földről érkezett orvos áruhájában sikerül kitöltenie bosszú-ját a földesúron, aki még az első lecke daganataitól „ágyban környado-zott”. Hogy a diadal még nagyobb legyen, a rászedett Döbrögi még hintót is küld a furfangos híres doktorért. Mikor a házban egyedül maradnak, a doktor nem mulasztja el, hogy felfedje előbb a maga igazi személyét, „elő-veszi osztán Döbrögít és a vert testét megdöngeti rútul...”

Hiába kergetik a „Matyi hült nyomait” s küldözgetnek köröző levelet az országn minden részébe — nem lehet elfogni. Mintha nem egy szál ember volna „mindég más színbe jelent meg”.

Hogy Szerb Antal mennyire tévedett, mikor ő is úgy vélte, hogy Faze-kas Mihály „minden társadalmi mellékgondolat nélkül bukkant a demok-ratikus témára”, arra többek között kitűnő bizonyíték az a pajkos, látszó-lag mellékes oldalvágás is, ami a nemesi jogokat kodifikáló szentek szent-jének, a Werbőczy Hármaskönyvének is kijut. A dologban a fontos az, hogy épp a bosszúálló jobbágy meséjének keretében névszerint szerepel ez a törvénykönyv, mely — Werbőczy szavával — „a leggonoszabb haramia”, a Dózsa György vezette parasztlázadás vérbefojtása után megfosztotta a job-bágyot a jogától, hogy „egyik helyről a másikra költözhessek”, és törvényté-tette, hogy a jobbágyok ezután „földesuraiknak feltétlen és örök szolgasága alá legyenek vetve”.

Az oldalvágás úgy történik, hogy az író, Lúdas Matyi történetéről szólva, figyelmeztet:

*„Hogy pedig ez nem más földön, hanem a mi hazánkban
Történt, a' bizonyos: meg tetszik az akkori törvény-
Tévők gondjából, kik az ő csúfjára, örökre
Feljegyzék a nagy törvénykönyvben, hogy az olyan
Rossz úton járó kutya fog, mint a mi Matyink volt
Lúdasnak neveződjön; ez hát nem pusztá találmány”.*

S ezután a szószármaztatási tréfa után, minden egyéb kommentár nélkül — elég kommentár, hogy a földesurat háromszor elagyabugyaló jobbágy-

ről szóló költeményben szerepel — csillag alatt, a lap alján sokatmondó rövid tudós jegyzet:

„Lásd Werbőczy Part. II. és Titt. 30.”

Ezt követően, ezúttal a komikum fokozott erejével visszatér a nagy-szerű motívum, az egyenlőtlenségé, ti. azé a legsértőbb megalázásé, hogy Döbrögi bagatellizálta, el merete felejteni a felejtésre képtelen Lúdas Matyit. Most fordult a kocka. A második eldögönyöztetése után már Döbrögi az, akinek

„... a Lúdas név annyira fészket
Vert szívébe, hogy a vidék lúdját kiölette,
Mert csak lúd-tollat látott is, azonnal elájult...”

Most már Döbrögi az, aki — egy rettegésben élve — nem tud felejteni. Lovas lándzsásokkal őrizteti a házát, s mozdulni se mer másképp, mint csak úgy, hogy hintóját tíz lovas lándzsás kíséri. S mégse sikerül elhárítania, hogy beteljesedjék rajta Matyi fogadalma, aki „szánakozás nélkül” harmadszor is „megzsákolja”.

Fazekas Mihály kis remekművében így nő meg Lúdas Matyi alakja egy megtapsolt, jókedvű, úrellenes Végzet vidám és kérlelhetetlen bajnokává.

Csokonai földije, barátja és életrajzírója, Dombay Márton is csak úgy említi meg Fazekas Mihályt, mint hadnagyot, mások meg csak mint az ismert botanikust. Hogy a *Lúdas Matyi* írója ilyképp nem maradt meg költőnek, nemcsak valami benső törés következménye és nem pusztán egyéni különösség. A költőnek, akit kora szociális problematikájának a megismerése és átélése tett költővé, a forradalmi költőnek nem lehet életformája a monológ. Inspirációja természetéből következik, hogy számára életföltétel a nyilvános, a társadalmi rezonancia, ellenséges vagy lelkesen helyeslő, de szenvedélyes és újabb szenvedélyeket kiváltó és mozgósító. Ez különbözteti meg minden más költészettől: naggyá egymagában, s csak magától nem lehet, elsatnyul, nem élhet, hogyha nem hat, mégpedig érzékelhetően és közvetlenül a jelenre a jelenben. Ha Beaumarchais Magyarországon lehetséges lett volna csak századannyi rezonanciával is, mint Franciaországban, Fazekas Mihály aligha szentelte volna életét a botanikának.

S úgy látszik, hogy épp ennek, a szavaknak specifikus súlyt adó külső médiumnak a hiányában kell keresnünk a Batsányi János vacuumba vesző költői útja, meg nem valósult életműve és személyes élete ellentmondásai titkának is a nyitját.

A jóság öt világrésze...

Almási Tibor

A jóság
öt világrészéért zördülünk össze,
ázva, fázva, sírva, életunva,
a légységért,
amit sohasem érzett
a rablógyilkosságért kivégzett,
züllött, nyomornegyedbeli,
a cirógatásért, melegségért,
ami ha nincs,
beteg lesz egy emberöltő,
s az utódok, játékrombolókká cseperedve,
azzal kezdik,
hogy kiszúrják a szappanbuborék falát
és utána
mind súlyosabb tettekre vetemednek...

A jóságért rettegve
lázálom kínoz,
ahol a kontinensek ravatala felett
tébolyultan jár-keel a megőrült orvos
és Geiger-számlálóval méricskél,
én, a késői megbánó, segítek neki,
és karmaimmal zokogom bele
a megégett kövekbe,
hogy itt nyugszik:
Neander-völgytől az atomig
harminc évezred...

És az őrrült orvos,
jóságos józanon rebegi:

*ugye, mondtam én nektek...
Tegnap itt még
egy egész utcásor állt,
bolttal, tejcarnokkal,
innen ágazott szerteszt
a sokirányú sugárút,
ezt az épületet
a nemzetek székházának hívták,
amott a kráter helyén
játszótér volt,
onnan jobbra múzeum díszelgett,
amott kocsmá csúfoskodott,
ez a kifordult betontömb
a színház alapja...*

*Nem igaz, nem igaz:
mi a jószág öt világrészéért vajúdunk,
kétkezdve, megfeszülve,
lemondva, reménykedve...*

*Nem bizonygatom, miért,
hiszen te is érzed,
hogy életuntségodra
szívbemarkolóan szép ellenérv
az,
hogy a megfontoltság öt világrészén
naponta
százmillió fénylő szemű
királykisasszony és királyfi
tipeg el otthonról,
jószágot tanulni az óvodába...*

*Nem kutatom, hogy miért,
de gyönyörűk,
ahogy most,
az első iskolai napon
szájtátva bámulnak,
és az utolsó szóig elhiszik,
amit meséltek nekik...*

*Az egyik,
az enyém,
éppen most érkezett haza,
kis táskáját a helyére teszi,
és kiszalad az udvarra,
ahol előbb
a tegnap épített homokvárat
néhány tapsikolással szebbé teszi,
s csak azután jön ebédelni...*

A fej nélküli ember

Gál László

— Furcsa ember — mondták a kávéházban a vendégek. — Vajon ki lehet?

Költő? Író? Politikus? Fűszerkereskedő? Tökmagárus? Csak tanakodtak az asztalok körül, és egy kisfiú, aki apja mellett üldögélt, kerekre nyitott szemmel bámulta a furcsa bácsit. A kisfiúnak csak vasárnaponként volt apja, hétközben a mama kisfia volt, mert csak három évig tartott az örök szerelem, illetve csak kettőig, mert a harmadikban már verekedtek. Apa kétszer is megnősült azóta, a mama azonban világos, tarka ruhákat viselt és tisztességes maradt. Csak szeretői voltak, most éppen egy. rádió-mechanikus.

— Kisfiam, — mondta, ha baj volt a rádióval —, menj le az udvarba játszani, a friss levegő jót tesz a kisfiúknak, és a mamának fáj a feje.

Szeretett volna felnőni már, hogy fájjon a feje neki is, mert különösen zsongott a mama hangja ilyenkor, és a kisfiú érezte, hogy a fejfájás nagyon izgalmas valami, még jobb, mint a kiskutya farkát huzigálni az udvarban. A kiskutya is szűkölt, pedig nem nagyon tetszett neki.

És jött a pincér, hogy mit parancsol a furcsa ember. Tejes kávét kínált neki, teát, komplett reggelit, tojásrántottát, tükörtojást, pörköltet, gulyást.

— Maga marha! — szólt az idegen. — Hát nem látja?

Megsértődött volna a pincér nagyon, de pénz csillogott az asztalon, ezüstpénz. Különben józan életű ember volt, futball rajongó és öntudatos. A borralalót nem fogadta el, bort nem is ivott, a pénzt azonban elfogadta. A feleségét Zsuzsának hívták. Vannak ugyanis nők, akiket a nevük miatt szeret a férfi. Ha Zsuzsa Eszti lett volna, talán lefekszik vele, gyerekük is lett volna egynéhány, és talán leélik életüket ásóig-kapáig, ahogy mondani szokás. Szeretni azonban Zsuzsát szerette, bár sajnálta néha, hogy nem Máriának hívják. Mária — szüzet jelent, és a férfi, akinek Mária a

felesége, azt álmondja, hogy szűzzel fekszik le esténként. Zsuzsa meztelen név, irigy öregek hunyorognak rá a bokrok mögül. Sok a bokor az életben. Ha viszont Lizának hívnak egy nőt, úgy illik, hogy állandóan mosolyogjon. Titokzatosan. Főzőgeti ez a Liza a kelkáposztát és titokzatosan mosolyog. Mindegy most már, a pincér feleségét Zsuzsának hívták, zsebre vágta az ezüstpénzt és mélyen meghajolt. Zsuzsa a férje alsónadrágjait és zseb-kendőit mosta otthon. Kismosás, ezt úgy mondják. Ő azt szerette volna, ha férje a Péter nevet kapja a szent keresztségben. A történelemkönyvben szerepel egy Nagy Péter, és Szent Péter, az is jól hangzik. A pincérnek azonban Vince volt a neve, ami meglehetősen borizú név egy bornemisszának. A Sándor is jó név, az is Nagy és a László is, aki Szent. Ámbátor, egy férj ne legyen szent, és sokat keressen. Ebben a mi világunkban nem számít a pénz, csak a tudás, a szorgalom, az, hogy beleveti magát az ember a munkába, és egymás kölcsönös megbecsülése, az is számít. No, és a pénz természetesen.

A kisfiú, aki elvált apja mellett üldögélt, elhatározta, hogy odamegy a furcsa emberhez, és autogramot kér tőle. Máskülönben még azt is elhatározta, hogy futballista lesz, ha felnő, vagy képzőművész. Fanyalgott egy kicsit a futballista-sorstól, manapság az egyetlen pálya, amelyen komolyan veszik az önfegyelmézést, a pontosságot, a tiszta és józan életet. Edzeni kell, és tanulni. Az igazi futballista nem dohányzik, nem iszik, nem olvas könyvet, csak rúg. Szabad pályára kell menni, ez a fontos. Író legyen, művész, vállalati igazgató vagy pénztáros. Ezek szabad pályák, bár az utóbbiakat gyakran becsukják. Orvosnak lenni, az is szabad pálya, csak — sajnos — igen sok a beteg ember, és az orvos sohasem szabad. Még a kéményseprő is szabad ember, és néha igen nagy magasságokat ér el. Ma olyan magasak a házak. A szomszédságunkban él egy kéményseprő, aki tegnap megverte a feleségét. Az asszony állandóan csalta, hol egy útkaparóval, hol egy autóbuzskalauzzal, földszinti emberekkel tehát. Ez még nemigen bántotta volna a kéményseprőt, ám történt, hogy a napokban — igen, csütörtökön éppen — ő csalta meg a feleségét, és ezt nem tudta megbocsátani az asszonynak. Az ember akkor haragszik leginkább, ha saját maga követ el valami disznóságot. Például az első világháború is valami disznóság miatt tört ki, nem engedték külföldre szállítani a disznókat, ilyesmi. Ismertem egy csemegekereskedőt, aki hősi halált halt még 1914-ben, holott fogalma sem volt a disznóexportról. Petőfi azt írta, hogy haza csak ott van, ahol jog is van, ám azt is írta, hogy még nyílnak a völgyben a kerti virágok. Tulajdonképpen mi értelme van a költészetnek?

Ferenc József, a császár és király, már nagyon öreg ember volt, amikor hozzáfogott. Az mindig nevetséges egy kicsit, ha egy nagyon öreg ember fog hozzá. Persze, ha emiatt milliók halnak meg, az nem csupán nevetséges. Háborúhoz és nőkhöz csak a fiatalok nyúlkaljanak, előbb azonban lőjék főbe magukat, és csak azután. Volt egy barátom, nagyon okos embernek látszott, később mégis megnősült. Akkor már hiába válik el az ember egyszer, kétszer, tizenháromszor. A bélyeg rajta marad, hogy ő nős volt, és soha többé nem tudja olyan könnyű szívvel széthányani a szobában a nadrágot, kabátot és a gatyáját, mint nőtlen korában. Aki ragaszkodik ahhoz, hogy szabad ember léte re szétzórhassa a hamut, a szőnyegre éppen, ha úgy tetszik neki, az ne nősüljön meg soha. Csak aki utálja a vendéglői kosztot, ami mindig egyforma, az nősüljön. Viszont a szerelmi koszt a házasságban válik vendéglőivé. Aki nem szereti a vendéglői kosztot, meg ne nősüljön, ez az igazság.

Ez férfiszempont persze. A nők biztosan másképp gondolkoznak, bár a vendéglői kosztot ők sem szerethetik szenvedélyesen. Itt van például ez

a kávéház. Mi lenne, ha a vendég káposztáscevekellit rendelne a kávé-vaj-tojás mellé? Forradalom?

A pincérek a borraivalót szeretik. Nem tudom, szeretik-e a pincérek a forradalmat. Az is lehet, hogy nem szeretik a borraivalót, hiszen abból élnek. Ady Endre sokszor gyűlölte, mert ez a hasonlat is sántít. Egy gazdag ország első embere nem szereti a forradalmat, mert gazdag. Egy másiké azért, mert gazdagon megél abból, hogy szegény.

Most már megint a kisfiú a kávéházban. És a furcsa ember, akinek hiába kínált komplett reggelit a pincér, az, akinek Zsuzsa a felesége. Ez a Zsuzsa elvégezte a nyolcosztályos iskolát, és amikor a Duna-parkban először nyúlt a melléhez a fiú, sírni tudott volna felháborodásában. Most sokszor azért sír, mert a pincér napokig nem nyúl a melléhez. Ez valóban felháborító. Kisfiú koromban magam is azt hittem, hogy csupa kebel lesz az életem. Reggel kebel, délben-este és különösen éjszakánként kebel. No, még azt is hittem, hogy tömérdek ólomkatonám lesz, millió és millió ólomkatonám. És még azt is, erre esküdni mertem volna, hogy érettségi után megverem a matematika-tanáromat. Hiába, öregszik az ember, öregszik. Most már miben sem tudok hinni olyan belterjesen, például a futball-mérkőzésre se mentem ki vasárnap. És az Egyesült Nemzetekben is csalódtam.

— Autogramot kérek attól a furcsa bácsitól — határozta el magát a kisfiú, akinek a szülei elváltak, mert úgy érezték, hogy nem tudnak egymás nélkül élni. Ezt, természetesen, a házasságuk előtt érezték, meg még azt is, hogy mindig csókolózni fognak. Egyetlen, nagy, soha véget nem érő csók lesz az életük. A nő nem gondolt se nagy-, se kismosásra. A férfi nem gondolt arra, hogy mosószappan-szagú lesz a feleségének keze. Aludni akarok, mondta a pincér Zsuzsának, hagyj aludni. Rettenetes, ha két ember, férj és feleség, nem egy időben akarnak aludni.

Különös népszokás az autogram-kérés. A magam részéről csakis zavart érzek, ha felszólítanak, hogy sajátkezű aláírással illessek egy védekezésre képtelen, szűzfehér papirost. Mi mindent nem írtak már papirosra! Hadüzenetet, béke- és örök barátsági szerződést, szerelmeslevelet, adónyugtát, fizetési felszólítást, bírósági ítéletet, isteni parancsolatokat, névtelen leveleket, regényt, verset, kritikát, csokoládéstorta-recepteket, telefonszámot, szabónő címét és autogramot is. Egyszer, valamikor, egy egész oldalt teleírtam azzal, hogy Anci, anci, ANCI, anCI, ANci és még sokféleképpen, amíg csak bírta a papír. Most már tudom, hogy az is vers volt, tizenhatéves, forró, barna hajú vers. Két gyönyörű lába volt a versnek, rövid, tarka szoknyája, és teniszezett is. A nevetem azonban nem szeretem odahányini akárkinek a papirosára, én tudom a legjobban, hogy mit szenved a papiros, szegény.

— Mégis — közeledett ismét a pincér —, uraságodon csodálkoznak a vendégek, talán parancsolna valamit?

— Persze, hogy marha! — mondta harag nélkül a furcsa vendég. — Hiszen tudtam.

Az nem szép, ha egy ember azt mondja a másíknak: marha! Ne értsek félre, sértésnek nem tartom. A marha, már mint a szarvasmarha, igen hasznos, dolgos állat, békés, csöndes, jószándékú. Az nem igaz, hogy csakis a marhák csinálják a háborúkat például. Ilyesmit ők sose tennének. Igaz, bikaviadalról már hallottam. Tegnap este is egymásnak esett a korszón két fiatalember. Nő miatt, persze, hogy. Ami pedig az igazi bikaviadalt illeti, ott sem a bika tartja kezében a kardot, a piros kendőt sem ő lobogtatja. Igazán nem tudom, hogy némely marha miért haragszik a pirosra? Hogy a Rockefeller miatt, azt viszont sejtem. Talán, ha olajmágnás volnék, én

is haragudnám, holott tudom, ez csupán szimbólum, és aki haragszik, nem a színre haragszik, csakis azokra, akik esetleg sokallják, hogy annyi olaja van és összkomfortja. Lényegében egyetlen embernek elég volna, mondjuk, egy szerény kastély, huszonnégy szobával, ebédlő, háló, biliárdszoba, fürdőszoba, WC és még egynehány helyiség. Elég volna, mondjuk, tizenkét ruha, három tucát zsebkendő, két aranyóra (egyik a zsebben, másik a karon) három gépkocsi, egy pár görkorcsolya (ha görkorcsolyázni akar), egy jacht, zsebkés, körömpiszkáló, cipőhúzó, egy feleség, két gyerek, tizenkét szerető. De hát a Rockefellernek sokkal több jutott, azért nem szeretik sokan, akik úgy gondolják: miért van egyiknek görkorcsolyája, viszont a másik sohasem nyer a totón semmit.

A tóto nem igazi szerencsejáték, alapos tudás kell hozzá, amivel Einstein is bírt például, ám ő azt is tudta, hogy a tömeg és az energia közti ekvivalenciát fel kell fedezni. Fel is fedezte ezért. Bár, amint utólag kiderült, rosszul tette, ugyanis ebből a felfedezésből készült az atombomba, de Gaulle tábornok, a leszerelés kérdése, a berlini probléma, Csombe Mózes szakadár miniszterelnök, és a brit világbirodalom sem a régi többé. Tulajdonképpen múzeumba kellene vinni a nemtűlságosan tartós tárgyakat (világbirodalom, világbéke stb.) hogy aztán, száz évvel később, hadirokkant öreg múzeumőrök magyarázhatassák: lám, gyerekek, itt, ebben a vitrinben, ez a genfi Népszövetség.

Hadirokkantak addig lesznek, amíg háború lesz. Békéről pedig addig beszélünk, amíg muszáj, a háborús veszély miatt. Ez egy circulus vitiosus, ahogy mondani szokás magyarul, és körben forgó hibás okoskodást jelent. Vajon hibás-e csakugyan?

No, bízni kell, persze. Ember küzdj és bízva bízzál, mondta Madách Imre, mert megcsalta a felesége. Érdekes jelenség, hogy a hűtlen asszonyok általában megcsalják férjeiket. Olyan ez, mint a fekete himlő, vagy a kolera. Járványszerű. Az egészen más, ha a férj csalja meg a feleségét, mert a férj többnyire férfi. A magyar népi szólás úgy tartja: nem mindegy, hogy a csizmámmal sárba lépek, vagy hogy sarat öntök a csizmámba. Férfiszólás ez a népi szólás, úgy látszik. Viszont ha a férj nem férfi, mert ez is előfordulhat, akkor legyen országlevezér, diktátor, később vegye el feleségül a maga Braun Éváját, löje agyon, öntesse le benzinnel, égettesse el. Ilyesmire minden képtelen férfi képes. Hogy az Évának kellemetlen? Ugyan! Ne harapott volna az almába!

Nem szeretem az almát. A dinnye nagyobb, és a preferánsz izgalmasabb. Érdekes, mennyire keressük, mi emberek, az izgalmat. Jó nő, jó háború, jó sikkasztás, jó kártyajárás. Mégsem értem, hogy említett Éva almája miatt miért büntették olyan könyörtelen szadizmussal az asszonyok hosszú-hosszú sorát. Évmilliókon keresztül? Hogy fájdalommal szülnék gyermekeiket, mert ez azért van, a fájdalmas szülés, az alma miatt. És ha már az okos asszonyokat megbüntették, miért büntették velük az okatlan állatokat is? Lám, a tigris-menyecske nem eszi az almát, mégis fájdalommal szüli a kölykét ő is. Hol itt az igazság? Majd megtárgyaljuk a dolgot valamelyik következő háztanács-ülésen.

A furcsa ember intett a pincérnek.

— Komplet? — kérdezte a pincér izgatottan, mert az volt a véleménye, hogy mindig rendbe jönnek a dolgok, a vendég végül is megeszi a tojást, a kávé, a vajjas kenyert, felneveli a gyerekeit, családik bennük, és meghal. És fizet, persze, mindenért fizet, mert ez is a világ rendje. A pincér pincérszemmel figyeli a világot, alulról felfelé, mert hajlongania kell. Ez a mesterséghez tartozik: fehér kendő a karon és a hajlongás. A tölgy nem hajlik meg a viharban, inkább eltörik. Nem is lenne jó pincér belőle.

— Nézze — mondta a furcsa vendég —, én egy kicsit egyedül vagyok.

— Itt, a kávéházban? — csodálkozott a pincér és körülnézett.

— Itt a kávéházban, a városban, az országban, a világban. Az ember csodálatos valami, nem gondolja?

— Hogyne — felelte a pincér udvariasan —. Csokoládékávénk is van, sós stanglink és üveges sörünk.

— Maga nem szokott gondolkodni? — kérdezte a vendég.

— Szolgáltatban soha — mondta a pincér bocsánatkérően, és széttárta karjait —, a munka nem engedi. Tessék csak elképzelni, mindenféle alakok járnak ebbe a kávéházba, az ember néha a fejükhöz vágna a poharat, a széket, az asztalt is néha. Ha gondolkozna ugyanis. Én azonban csak megkérdezem, hogy mit parancsolnak, mert nekem minden tróger parancsolhat, persze — csak ha szolgáltatban vagyok. Higgycs el, uram, néha kedves volna szemem köpni a vendéget, de csak meghajlok, és megkérdezem, hogy mit kíván. Néha meg magam is leülnék az asztal mellé, és özgerincet rendelnék áfonyával.

— Szereti? — kérdezte a vendég.

— Nem tudom, uram, még sose ettem. Néha megnézem a külföldi képeslapokat, és a nőket is megkívánom, különösen, akiket a címdalra tesznek. Nálunk csak pörkölt van és gulyás, azt nem kívánom, de megeszem. Hozhatom a reggelit, uram?

— Ne hozza — felelte a vendég —, csak beszélgetni szerettem volna magával.

— Nincsen az étlapon, uram.

Meghajolt a pincér és elment, mert kopogtak a másik asztalon a vendégek. A fizetése kicsiny, és a borraivaló sem sok. Kopaszodik, ez is nagyon bántotta, hiába kente a fejét petróleummal. Csak a szabad napjain természetesen, mert bűdös a petróleum, és nem is használ, csak ráfogják. Némely embernek sűrű, dús haja van, autón jár, és szőke a szeretője. Volt a pincérnek egy gyerekkori jó barátja, annak még mindig sűrű a haja és a börtönben ül, mert barna volt a szeretője, és sikkasztott érte. A hajfestés sokba kerül, és manapság minden héten más színű hajba öltöznek a nők. — Lehet, hogy fiunk lesz, gondolta a pincér, akkor orvost nevelek belőle, aki minden nap komplett reggelit eszik és borraivalót ad a pincérnek. — Apám is pincér volt — gondolja majd megatva a fiam, és elfelejti a borraivalót. Különben mit keres ma egy orvos? Még a borraivalót sem.

— Kérek egy autogramot — mondta a kisleány, aki ott állt már az idegen előtt.

— Tőlem? Miért éppen éntőlem?

— Nem tudom — mondta a kisleány őszintén —, de én autogramokat gyűjtök. Nálunk, az iskolában, mindenki gyűjt valamit. Bélyeget, gyufaszkatulyát, szalvétát, üveggolyót, bogarakat.

— És mit csináltak velük? — kérdezte az idegen.

— Megunjuk őket — felelte őszintén és egyszerűen a kisleány.

Ezen most mind a ketten elgondolkoztak. A kisleány arra gondolt, hogy ez a furcsa bácsi talán írni sem tud, akkor keresztet rajzol a papírra, az is érdekes. Sajnos, nem valószínű, mert ez kávéház, és fehér kabátot viselnek a pincérek. Itt mindenki tud írni. Általában ma már mindenki tud írni, ezt mindenki tudja, csak az irodalmi kritikusok nem hiszik még. Könnyű volt annak idején lediktálni a szent bibliát, nem voltak kritikusok. Vagy a Káin talán?

— Mindent megununk — gondolta az idegen —, és ez jó, mert ez viszi előre a világot. Ha nem lett volna annyira unalmas, még ma is bottal

vernénk agyon egymást, vagy követ. — Itt a világbéke! — ujjongott az ősöm valamikor. — Kitaláltuk a kést! Ki mer háborúra gondolni ezután?

— Miért nincs feje a bácsinak? — kérdezte a kisfiú kíváncsian.

— Hát észrevetted?! — kiáltotta boldogan az idegen. — Nem viselem — magyarázta —, nem érdemes. Meg aztán, amíg viseltem, nem győztem elraktározni benne az új és még újabb tudnivalókat. Mert, kisfiam, könnyű volna, ha nagytakarítást rendezhetne benne az ember, a fejében ugyanis, és ami nem kell már, ami kiment a divatból, ami megváltozott, amit nem szabad vagy nem illik tudni már, ha mindazt kihajigálná belőle, vagy elvinné az ócskáshoz: tessék, néhány elkopott eszme, gondolat, hit, emlék, barátság, szerelem, mit ad érte? Képzeld, én még emlékszem a lóvasútra, az volt a technika legnagyobb csodája, sínen járt, képzeld csak! Utána a villamos volt a technika felülmúlhatatlan csodája, ám akkor még Caricinak hívták Volgográdot.

— Értem — mondta a kisfiú nagyon komolyan.

— Legalább valaki érti — sóhajtotta az idegen. — Persze, te még kisfiú vagy, azért érted. Tudod, én úgy szeretném elmesélni azoknak, akik még lóvasúton jártak, hogy a hang sebességénél gyorsabbak vagyunk már, és a francia börtönökben éhenhalnak a politikai foglyok. A lóvasút idejében még a szabadság, egyenlőség, testvériség járta külföldön, ha a franciákra gondoltak. Csak külföldön, kisfiam, nem Franciaországban. Jó volna külföldről nézni a világot, a Holdról talán, vagy a Vénuszról. A Titov, kisfiam, tizenhétszer ért estét egyetlen nap alatt...

— Miért fontos ez bácsi?

— Mert tizenhétszer köszöntötte a hajnalt is. Majd ha még messzebb utazunk, tavasz is tizenhét lesz az esztendőben, és tizenhétszer éljük az egyetlen életet.

— És tizenhétszer halunk meg, bácsi.

Hallgattak mind a ketten. A kisfiú, akinek még volt feje és az idegen, akinek már nem volt.

— Elmondani, elmondani, elmondani — dűnnyögte a fej nélküli ember —, igen, elmondani. Hogy nincs többé Caricin, mert győzött az igazság, ezt el kellene mondani azoknak, akik meghaltak Caricinért. Nagyon sok ember halt meg Caricinért...

A kisfiú szeme felcsillant:

— Elmondjuk, bácsi!

— Hogyan? — kérdezte az idegen meglepődve.

Kint sütött a nap. Őszi nap volt, nem igazi. A pincér arra gondolt, hogy ha megint keményítőt tesz a vízbe a Zsuzsa, akkor leissza magát, nagyon leissza magát, és elmegy a Juliskához. Juliska is iszik, és puhára mossa-vasalja az inget, nem használ keményítőt. Kicsi a fizetés, borraivaló alig, és a kemény gallért nem bírja, nem bírja. — Hiába mondom az aszszonynak — ezt szerette volna mondani —, ám kemény tojást kért a vendég, egészen keményet, lehet, hogy nem mindenkinek a nyakát dörzsöli fel a kemény gallér, és az is lehet, hogy általában boldogan élnek az emberek.

— Visszafelé repülünk — mondta lelkesen a kisfiú —, és elmondjuk. Tegnap lesz, tegnapelőtt lesz, száz évvel ezelőtt lesz, és mindenkit felkeresünk, minden halottat, és elmondjuk nekik. Mászt tessék kiabálni az akasztófa alatt, ezt mondjuk nekik, mert Volgográdnak hívják Caricint, és hol van már a cár és a cárnő, akiről elnevezték, és jönnek és mennek a cárok és a cárnők, és minden elmúlik, csak a Volga marad...

Ránevetett a fej nélküli idegen:

— Ha ugyan ki nem szárítják valamikor.

Ezen még elgondolkoztak egy ideig.

Lent a gödörben

Németh István

Korán reggel, még ágyban voltam, átszólt a Seres szomszéd, mennék-e tuskót szedni.

— Hová?

— Ki a Birgés-tanyára.

— Milyen? Eper vagy akác?

— Ez is, az is, de akkorák, mint egy ökör.

Nem mondtam azt se, hogy megyek, azt se, hogy nem megyek. Hallgattam. A dolgomtól mehetnék, Seres szomszédal valamikor nagyon sok tuskót kiszedtünk, értek hozzá, meg épp arra való idő van, de ahogy a szomszéd a Birgés-tanyát említette, mellbe ütött valami. Ezért nem tudtam mindjárt dönteni.

— Na, gondold meg, mert ha nem jössz, szólok másnak — sürgetett Seres.

— Persze, hogy mén — mondta a feleségem. — Ugorj, mit nézed a gerendákat? — lépett az ágyhoz. — Nagyon szereted a meleg szobát, a szén meg elég drága, nem győzzük...

Leereszkedtem az ágyról. Kedvetlenül kérdeztem:

— Haza is szállítja?

Gondoltam, ha Birgés nem szállítja haza a tuskókat, én azért nem fogadok külön fuvarost. Akkor inkább hagyom. Semmi kedvem se volt a Birgés-tanyára menni, hogy miért, magyarázni nem akartam.

— Azt mondta, ha leesik a hó, hazahordja. Szánkóra könnyebb rakodni, mondta, de úgy is van.

— De ha nem esik hó?

— Akkor ott kint összehasogatjuk, és hazahordja kocsin.

— A krampácsod megvan még? — kérdeztem öltözködés közben.

— Az enyém? — nézett rám csodálkozva. — Hogyne volna, de azért te is hozd a tied, mert olyan a föld, mint a szikla.

A feleségem már be is csomagolta az elemózsiát, láttam, két deci pálinkát is tett mellé, mint ahogy régen szokta, amikor tuskót szedni jártam. Még mosolyogtam is magamban: lám, az asszony nem felejtette el a pálinkát.

kát, pedig már vagy tizenöt éve nem járok ilyen téli munkára.

— A presnyákot nem veszed föl? — kérdezte az asszony, s már húzta is elő az ágyfejből.

El is felejtettem már ezt a kopott báránybőr-bekecset, az ég tudja, mikor volt rajtam utoljára, de azt tudom, hogy tuskót szedni mindig fölvettem, könnyen mozog benne az ember, mégse fázik meg.

Olyan volt nekem ez a készülődés, mint a tizenöt év előttiék, amikor még szükségből jártam fát vágni meg tuskót szedni, valahogy még a szobának a levegője is olyan lett hirtelen, és úgy tetszett, mintha tegnap reggel indultam volna utoljára tuskót szedni, pedig hát vagy tizenöt év múlt el közben. Na, rendben van, indulhatunk.

Száraz hideg volt kint, kopogott a fagy a bakancsunk alatt, jólesett a gyaloglás, noha én nem valami nagy kedvvel mentem Birgés András tanyájára.

Már jócskán kint jártunk a határban, amikor eszembe jutott: hogyhogy éppen engem hívtott Seres szomszéd tuskót szedni, amikor már évek óta át se jár hozzánk? Nem mintha haragba lettünk volna, hanem egyszerűen csak elszokott tőlünk, mint más emberek is a tizenöt esztendőben, akikkel valamikor együtt kerestem a kenyeret. Máskor se a barátság, inkább a közös munka kötött össze bennünket, vagyis a hasonló munkabírás és munkatempó, ami a bandákban dolgozó embereknél a legfontosabb. Annak idején nem azért fogtunk fel közösen ilyen vagy olyan munkát, akár tuskószedést is, mert szomszédok vagy cimborák voltunk, hanem mert kitalasztaltuk egymásról, hogy a munkában jól összeillünk, mint két egyforma gép. Ez volt a fontos, nem a szomszédság, és így megtaláltuk volna egymást akkor is, ha más-más utcában lakunk. De hány éve nem dolgoztunk már egy bandában! Nekem hosszú éveken át egészen más természetű munkát szemeltek ki, mint amihez gyerekkorom óta hozzászoktam. Egyre jobban fürta az oldalamat, tizenöt év után ma reggel miért éppen engem hívtott tuskót szedni Seres szomszéd.

— Hogy pont nekem szóltál, szomszéd? — kérdeztem.

— Tudtam, hogy itthon vagy, ráérsz megint.

— Hát itthon vagyok megint — mondtam. — Rá is érek most már.

Seres nem szólt erre semmit, én is hallgattam. Jobb is volt így, mert nem bírnám kiállni szó nélkül, még ma se bírnám kiállni szó nélkül, ha valaki példázgatni kezdene az elmúlt időkről olyan szemforgató módon, mintha engem akarna vigasztalni, amiért kiestem abból a bizonyos szeréből, amire, úgymond, tán fel se kellett volna ülnöm.

Szóval szóltalanul ballagtunk a Birgés-tanya felé, s engem egyre erősebben elfogott valami nyugtalanság. De mindegy, ezt most már meg kell szokni! Azért, mikor beléptünk a nagy tanyaudvarba, egy pillanatra elfutott valami szégyenféle: eljöttem kiásni Birgés András fatuskóit, mert szeretem a meleg szobát és mert drága a szén? Épp ide kellett eljőnnöm ismét földet, lyukat ásni? Szinte éreztem, hogy meredezik az arcomon a borosta, de most már nem fordulok vissza!

Seres bement szólni, hogy megérkeztünk, kezdjük a munkát. Engem is húzott volna befelé, kicsit megpihenünk a melegen, mondta, de én csak mentem hátra a fatuskókhoz, majd ott megvárom. Leraktam a szerszámokat, az elemőzsiás tarisznyát felakasztottam egy közeli kerítéskaróra, aztán rágyújtottam, ácsorogtam, már kezdtem fájni, gondoltam, nem várom Serest, nekieresztettem az ásót a földnek. Úgy pengett a megfagyott föld, mint a szikla, elrúgta magától az ásót, no majd budákkal. Dolgoztattam lassan, noha inkább lett volna kedvem körülnézni a tanyán, ami egy látásra is

vajmi keveset hasonlított a tíz-tizenkét év előttihez, most takaros volt, látszott rajta, hogy igencsak gondját viselik — de most nem fürkészni jöttem ide, hanem tuskót szedni.

En mennél jobban abriktoltam a csákánnyal a fagyos földet, annál jobban hasogatta a szívem táját a fagyos érzés: mégis idejutottál, megint itt ászod a gödröt. Nem köllött megköpnöm a tenyeremet, nem győztem törölgetni, úgy izzadt.

De végre kimászott Seres. Egyedül jött.

— Annyit beszélt András bácsi felesége, hogy alig tudtam tőle szabadulni — mondta jókedvűen, veres arccal, nyilván borozgatott odabent.

— Hát András bácsi? — kérdeztem száraz torokkal.

— Ő bement a faluba. Azt mondja Julis néni, hogy egy autó pulykát vitt be a piacra.

— Közeleg a karácsony...

— Igen... No, milyen, kemény?

— Meglehetősen kemény — mondtam. — De csak egy ásónyomnyit. Aztán, mint a vaj.

Éreztem, megnyugtat az a tudat, hogy Birgés András nincs a tanyán. Még csodálkoztam is magamban: hát félek én tőle?

Dél felé berobogott egy autó a tanyaudvarba. Birgés szállt ki belőle. Épp egy óriási eperfatskót ástunk ki, derékig benne álltunk a gödörben, fél szemem azért ott repdesett az autó körül. Birgés elindult befelé, de a gangról, hogy megpillantott bennünket, visszafordult. Komótosan jött felénk, valami magot törögethetett, mert folyton a szája elé kapdosta a kezét.

Megállt a gödör mellett, a földhányás tetején, nekem úgy rémlett, nagyon sokáig állt ott, míg végre azt mondta:

— Adjon az úristen.

— Adjon... — mondta Seres, és a lapátnyélre támaszkodott.

— Jó napot — mondtam én, de azért tovább abriktoltam a fejszével a vastag, nyers fagyökeret.

Éppen hogy csak odavettem a szemem Birgés irányába, mégis mindent láttam, mintha isten tudja, mióta nézném ezt az embert. Szétvetett lábbal állt, végig kigombolt nagykabátban, pocakját egy szál csíkos parget ing takarta csak, az állát belesüllyesztette a tokájába, és közömbösen rágta a tökmagot. Egy tökmaghéj épp a bakancsom orrára repült, nyáltól csillogott.

A fejszém beszorult, avval bajlódtam.

De az eszem kereke csak máshol járt. Ideges voltam, nagyot rántottam a fejszén, megtántorodtam és térdrebuktam. Bekecsem hátára morzsás gö-röngy szóródott. Hirtelen felkaptam a fejem. Seres szomszéd lépett ki a gödörből.

Elébeem tolakodott egy kép, mint valami gonosz és konok gyerekkori álom, amelyről szinte már nem is tudtam. Most mégis olyan elevenen állott előttem, mintha valaki rávilágított volna: Birgés András állt egy nagy gödör szélén sápadtan és letörten, összehúzott szemében a gyűlölet parazsa égett, én meg álltam a nagy gödörben a penészes, megrohadt kukoricacsövek tetején, és kiszáradt lélekkel, fáradtan néztem Birgés Andrást...

Kirántottam a szívós, vastag fagyökérből a fejszét. Főlegyenedtem. Szememet marta az izzadság.

— Á, te vagy az, öreg fiú, most ismerlek meg! — kiáltott rám jókedvűen Birgés András. — Bújj már ki abból a gödörből! Hogy vagy?

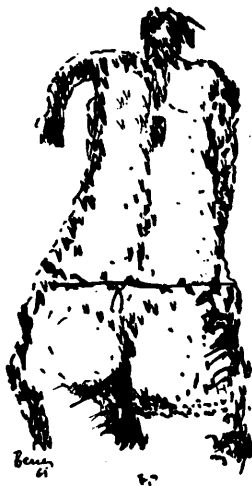
Kitápázkodtam a gödörből. Éreztem, hogy valami kényszerű mosolyféle széthúzza az arcomat, mintha erősen feszítenék, de az izmok alig en-

gednek, mintha azok is szívós fagyökérből volnának; éreztem, hogy fáj, mégis mosolyogtam.

— No, ezt egykönnyen nem billentitek innen ki — kacarászott Birgés az óriási eperfatuskóra célozva. — Tudjátok ti, hány éves fa volt ez? Legalább kétszáz éves. Hogy is emelitek majd ki a gödörből?

Egy jó pipahujányit beszélgethettünk, no ugyan én kettőt se szóltam, csak álltam a földhányás tetején, a nagy gödör fölött és hallgattam, közben el-elmosolyodtam avval az arcizomfájdító mosollyal, mint az előbb, de muszáj volt, nem akartam magam elárulni, és mert Birgés valóban kacagtató dolgokat mondott, mintha nem is emlékezne már arra a régi őszi délutánra ugyanezen a tanyaúdvarton, pedig hát engem ott, akkor ismert meg. Valóban elfelejtette volna? Honnan tudjam én azt megmondani? Én nem felejtettem még el, és sohasem is felejttem el, de szégyelljem-e magam miatta?

Evvel vergődtem aztán aznap egész délután, meg másnap is, harmadnap is, és azóta is mindig, ahányszor csak eszembe jut.

Forgóajtó

Foky István

A zaj és a csend határán áll
négy retesével. Négy emberszemével.
Ha odalépek, belülről más valaki jön.
Az, aki elköszön attól, ami rám vár.
Nézem társam arcát. Kicsit sápadt
És számomra egy ismeretlen világot
cipel kifelé tekintetén.
Az ajtó nyikordul. Toljuk.
Erőnk belereccsen.
Én kívülről,
ő belülről.
Egyet biccent, nem kérdi, ki vagyok.
De tudja, hogy
bent meleg van és lávaszín a levegő.
Mégis hallgat.
Ha négyen tolnánk,
ha száz rekesze lenne és
benne égne tüdők lángján a nap,
ráolvadna keddünk réztolójára és
mosolyognánk,
akkor is hallgatna.
Hiába ez az ajtó kicsit az emberség,
egy csipetnyi összetartozás,
mégis sietünk túllenni rajta.

Subotica, 1961

Néha eljön hozzánk az idő

Foky István

Háborúról olvastam az este.
Vihar volt,
jég volt.
Derékba törtek a fák,
tető repült.
Aztán szemerkélt tovább,
és a táj megnyalta sebeit.
Jégkopasztotta bőre a háznak
néhol sárga lett,
máshol csokoládébarna,
és lekaszálták a dohányt. Az üsző megellett,
de el kell adni.
Néha eljön hozzánk az idő.
Háborúról olvastam az este.
És érzem, az a kis tollas sem száll többé
hozzánk az ereszre,
mert tollakat találva a szőlőtöke mellett,
behoztam és
felragasztottam színes papírra.
Még magam sem tudom, hogy
mi lesz az aláírás.
Talán a nevem, ha van nevem.

Telecska, 1961

Borzalomsikoly

Szirmai Károly

Szeptembervégi vasárnapdélután volt. A vasúti jegypénztárnál nagy tolongás. Hat óra tájban négy irányból futottak be a vonatok, ezért sok volt az utas.

Marika elegáns világosszürke ruhájában, nyúlánkan, a tágas helyiség közepén álldogált, s a jövő-menő embereket figyelte.

Minden arna haladó megnézte Marikát. Mert feltűnően szép leány volt. Hullámos, bronzvörös haja fodrászremek, hosszúkás arca finoman vont, barna szeme melegen, ígéretesen ragyogó, szép metszésű szája szinte kínálta magát, hogy csókolják, tartása gyönyörű. Megjelenése fiatal, felkapott színésznőkre vagy filmdívákra emlékeztetett.

Marika udvarlójára várakozott: egy magas, választékosan öltözött, jóvágású, barna hajú férfira, aki ezalatt, bepréselten, ott szorongott a pénztáráblakhoz igyekvők között, hogy kettőjüknek jegyet váltson. Noha Marika odahaza azt „adta be”, hogy barátnőjéhez utazik, s az éjszakát is ott tölti.

Ez volt különben első ilyen kirándulása. Erre is csak hosszas unszolás, rábeszélés után szánta el magát. Mert még érintetlen volt. De hát a szép, érdekes, nagy jövedelmű férfi kedvéért — aki, mint ígérte, a „válás kimondása után feleségül veszi” — érdemes volt ezt az utat megkockáztatni, már csak az újság különös ingeréért is.

Marikának azonban kikötései voltak. Míg föl nem szállnak a vonatra, senkinek sem szabad tudnia, hogy ők ketten egymáshoz tartoznak. A jegyváltás megtörténte után Marika tehát tovább sétált, udvarlója is, de az ellenkező irányban.

Amikor négy irányból befutottak a vonatok, Marika, szép fejét fölkapva, mintha a leszállók közt a várt érkezőt keresné, belevegült a vonatokat megrohmozó embertolongásba, közben egy pillanatra sem veszítve

szem elől gavallérját, hogy szép, finoman ívelt, karcsú bokás lábával ugyanabba az első osztályú kocsiba lendüljön föl, ahová ő, csak a másik végén. Az ajtóból még röpkén visszapillantott: vajon nem látta-e meg valaki? Megnyugvással állapította meg, hogy nem, így fölszállása rendben történt.

A vonat megmozdult és elindult. A nagy, sárga állomásépület, lassan hátrálva, visszamaradt. A drótokkal összekötözött sürgönypóznák gyorsvonal-sebességgel száguldottak visszafelé, az ellenkező irányban.

Megbeszélésük szerint, be-bekukkantva a fülkébe, mintha üres szakaszt keresnének, elindultak egymás felé. A sötétszürke ruhás férfi a kocsii elejéről, Marika a végéről. Az ablaknál ácsorgók mellett átnyomakodva, a folyosó közepén találkoztak.

— Van üres szakasz? — kérdezte Marika.

— Nincs.

— Gondolhattam volna.

— Elöl azonban van két szabad hely, az ablak mellett.

— Akkor gyerünk oda — lóbálta meg Marika finom barna bőrből készült izléses retiküljét, melybe toalettiszerein kívül egy selyem hálóinget is becsomagolt. Ha már rászánta magát erre a kirándulásra, legyen mindene a legkifogástalanabb, akárcsak ő.

Köszönve, beléptek a fülkébe, s elfoglalták az ablaknál a két szabad helyet. Marika jobb karjával az ablakhoz támaszkodva, a férfi nadrágját térdén felhúzva. A leáldozóban levő nap ugyan még oda sütött, de már nem bántóan. A menetirányban ülő Marikát meg éppen csak cirógatta.

A kikötés szerint udvarlója, beszélgetés közben, nem mondhatott semmi olyat, amiből következtetni lehetett volna utazásuk céljára vagy kapcsolatukra. Marika ugyanis nem szeretett volna a benn ülők szemében „olyannak” látszani. A férfi viselkedése ezért mindvégig kifogástalan volt. Hogy közben a vele szemben ülő leányt — képzeletében — térdétől fölfelé meztelenre vetkőztette, ugyan ki sejtette?

Mily rég várt a nemsokára bekövetkező pillanatra! Majd három éve, mióta Marikát ismerte, s amióta egy cég gyártmányait ajánlva, többször is megfordult az őt beszerzésben foglalkoztató vállalatnál. De irodai érintkezésük során csak ritkán sikerült vele meghittebben, célratörően elbeszélgetnie. Marika ugyanis környezete miatt meglehetősen tartózkodó volt. Arra pedig, hogy valahol irodán kívül, cukrászdában, kávéházban vagy más helyen találkozzanak, nem volt rávehető.

— Ha még nagyobb város volna, de itt, ahol úgyszólván mindenki ismeri egymást... — válaszolta.

Amikor pedig egy belemelegedett beszélgetés során szóba hozta a skandináv fiatalság kötetlenebb, szabadabb szerelmi életét, s közben célzást tett a szállodára, melynek időnként vendége volt, Marika fölháborodva tört ki:

— Hát minek néz engemet?...

Majd négy hónapig tartott, míg sikerült kiengesztelnie. Bizonyára azazal, hogy tartalék útlapját kijátszva, két leánynál bevált cselofogásával, őt is megkérte.

— Csak elválasszon végre a bíróság makacszkodó feleségemtől, nyomban fölkeresem szüleit, és bejelentem szándékomat. De addig, mint úriember, ezt nem tehetem. (Mintha nős lett volna valamikor is!)

Magában közben mulatott. Mert ugyan mi kényszeríthetné négyszemközt elhangzott házassági ígérete betartására? S melyik jobb leány hozná nyilvánosságra szégyenét igény-támasztással? Marika semmi esetre. Sokkal többet ad jóhírnevére, vagy legalább annak látszatára.

Ahogy szembenülve s csöppet előrehajolva, társalgás közben rá-ránézett, hibátlan alakját képzeletében meztelenre vetkőztetve, folyton a reájuk váró éjszaka gyönyöreire kellett gondolnia. Ily „remekszép” leány még nem került terítékre. Pedig az előbbieket sem voltak akármilyenek. Szeretőit mindig kényes ízléssel válogatta. Mint betegesen kifinomodott kéjenc, a nőkel szemben messzemenően igényes volt.

...Már elbőbiskolóban volt a nap, mire megérkeztek a nagy, Duna menti városba, a férfi lakhelyére. Kényelmesen, lassú léptekkel indultak befelé, mert még bőven volt idejük.

— Tehát, ahogy megbeszéltük, előbb elmegyünk egy jó étterembe vacsorázni — mondta a férfi. (Oda, ahová az utolsó két év során más nőket is vitt, s ahol bőkezű borralalóiról volt közismert.)

— Remek hely — folytatta. (Kedvtelven használta ezt a magasztaló szót, valahányszor alkalom kínálkozott rá.)

— Tiszta, kellemes, csendes — dicsérte. — Semmi zsúfoltság, lárma. Közönsége válogatott, társalgása hangfogózott. Dohány se fullaszt. S a kiszolgálás! — áradozott.

— Itt vagyunk! — állt meg, a belvárosba érve, egy palaszürke, többemeletes szálloda körforgós bejáratánál.

Marika gyanakodva tekintett körül.

— De hiszen ez szálloda! — kiáltott-fel. — Nem megmondtam, hogy hallani se akarok róla! — szólt ingerülten udvarlójához. — Én ide be nem megyek! — makacsolta meg magát.

A férfi nyugodtan, mosolyogva nézte.

— Én nem a szállodába jöttem magával, hanem annak beljebb levő éttermébe. S oda csak ezen a körforgós ajtón juthatunk. Hisz most már nekem?

— Igen, de menjen előre — válaszolta Marika még mindig bizalmatlankodva. Csak akkor engedett föl, amikor a lágy opállámpás világításban leültek a falak mentén sorakozó, egyforma, négy személyes, fehér terítős asztalok egyikéhez.

— Nos, hogy tetszik? Ugye, kellemes hely? Az asztalközök szélesek. Nem kell egymásnak hátat fordított székek közt átnyomakodni. Egyik társaság nem zavarja a másikat. A túlsó asztalsor még távolabb van. Szinte korzóni lehet a kettő között. Jobbat, megfelelőbbet nem is lehet kívánni. Mindig örülök, mikor itt vacsorázhatom.

— Mióta étkezik itt? Régen? Feleségével is ide járt? — hullottak szaporán Marika kérdései.

— Nem, csak mióta elváltunk. Akkor szoktam ide — füllentette.

— Igaz, mindig meg akartam kérdezni, mióta nem viseli jegygyűrűjét? — tudakolta Marika a bizalmatlanság árnyalatával hangjában. — Jobb keze gyűrűs ujján ugyanis nem látom a nyomát, pedig egy ideig meg szokott maradni.

— Bal kezem gyűrűs ujján viseltem, mert a másikat szorította — hazudta. — De mikor elköltöztem, felváltottam ezzel az apámtól örökölt zöld tűzű smaragdgyűrűvel. Hogy tetszik, ugye remek? — terelte el a beszélgetést.

— Nem értek hozzá, de valóban szép.

— S értékben vetekszik az ugyanolyan karátos briliánszal. De ni, itt jön kacsázva s' rogyásig megrakva az ételhordó pincér. Nézze csak: hát nem olyan, akár egy öregségre kiugrott, megtokásodott, csupasz, hájas arcú pap, kopasz tányérfején néhány lengedező őszvörös hajszállal?

— Miért beszél róla így? — mondta szemrehányóan Marika. — Szegény, nem tehet róla, hogy ilyen. Látja, nekem rokonszenves.

— Azt hiszi, nekem nem? Régóta ismerjük mi már egymást! Nagyon jó pofa. A maga társaságában remek cimborá. Egyszer alkalmam volt megfigyelni egy kisebb éjjeli borozóban, amikor szabadnapos volt. Ha hallotta volna, hogy micsoda hahotát váltott ki néhány vele iddogáló kartársából, amint fapofával, pőfékelve, csendesen mesélt valamit. De íme, máris jön vissza az egymásra tornyozott üres tányérokkal. Odaszólok, hogy a rendelést fölvegye.

— Halló! Legyen szíves, kérem, ide jönni. Rendelni szeretnék valami jó vacsorát — mondta, mikor a pincér megállt asztaluknál. — Mit ajánlana? — nézett rá bizalommal.

A középtermetű, testes, fehérkabátos, öregedő pincér, az egymásra rakott szennyes edények fölött megvető pillantást vetett az eléje tolt étlapra, s mint akinek az egész bliktri, kapásból odalökte egy-két különösen izletes fogás nevét.

— Jó, hozza — hagyta rá a férfi.

— Teljesen rábízhatsz magunkat — mondta, hátradőlve székében, mikor a pincér elment. — Rosszat, nem sikerültet nem ajánlana, csak jót, kifogástalant. Tapasztalatból tudom.

— Úgy látszik, nagyon bennfentes ebben az étteremben — jegyezte meg Marika, némi éllel.

— Hát... — válaszolta a férfi, kicsengő dicsekvéssel.

A pincér néhány perc múlva feltűnt a konyha irányából, karján egyensúlyozott, megrakott tálcákkal. Amikor hozzájuk ért, gyakorlott kézzel eléjük tette a maga választotta fogásokat. Közben — lopva jelentőségteljesen rápillantott Marika udvarlójára, mint aki kalandjaiba beavatottan, gratulál legújabb választásához.

Az mosollyal viszonzta pillantását.

Marika éppen tányérja fölé hajolt, s a szemek összevillanó közjátékából semmit sem vett észre.

— Ugye, kellemes hely? — kérdezte vacsora közben újra a férfi, dicsegetet várva választásáért.

De Marika kelleetlenül csupán ennyit mondott:

— Igen.

Csak nem tudott hangulatba jönni. Fanyar volt, kedvetlen. Már megbánta, hogy eljött. Kelemtlenül érezte magát. S humbugságot a levegőben. Mintha drága áru volna, melyet udvarlója olcsó, silány mutatványosság hangzatos hírverésével szeretne megkaparintáni. Némely megnyilatkozásában egyszerre visszatetsző vonásokat fedezett föl. Csupán később enyhült meg iránta, mikor cigarettája füstjét melázón eregetve, jövőjüket színezgette.

— Majd ha már a feleségem lesz, gyakrabban járunk ide. Például egy-egy mozi- vagy színházi előadás előtt — csillantotta meg a reá váró változatos szórakozásokat.

— Hol igyuk meg a feketét? Itt vagy a kávéházban? — kérdezte vacsora után.

— Nekem mindegy.

— Akkor inkább ide hozatjuk. Úgyse maradunk már soká. Meg ott kevertebb a közönség. Kár, hogy Veronka néni, az éttermi szakácsnő, nem főz feketét, mert a kávéházi pocsék.

Fizetés után még elbeszélgettek. Többnyire a férfi vitte a szót. Ki nem fogyott belőle. Mindig talált valami témát, csipegetni valót. Böven folyó beszédjén megéreztt mestersége, az ügynökösködés. Éppúgy, mint szeretőit válogató életmódján.

Közben át-átsandított a szomszéd asztaloknál ülőkre. Vajon nézik-e őket? S vajon róluk beszélgetnek-e? Mindig hímbüszkeségtől dagadozott, ha nyilvános helyen szép leánnyal jelenhetett meg és feltűnést keltett. Vagy ha ily nő társaságában mutogathatta magát a korzón.

Kilenc óra felé fölállt, kihúzva magát szálasságában, s mintegy megadva a jelt — az előőnnepség után — a távozásra.

— Itt voltunk, láttunk, élveztünk — mondta, mintha csak egy mozi-beszámoló címfőiratát olvasta volna föl, némi önkényes módosítással.

— Lassan indulhatunk hazafelé — bocsátotta előre Marikát.

— A háziak már bizonyára lefekvésre készülődnek — folytatta az utcána érve. — Nem is sejtik, hogy bemondásomtól eltérően, hazajöttem. De így jó, legalább nem kopogtatnak be, érdeklődve, hogy nincs-e valamire szükségem. Mert hallatlanul udvariasak. Nem csoda, úgyszólván belőlem élnék. Tudniillik nagy lakbért fizetek. Csak kevesen tudnák zsebükből havonta kiguberálni. De nekem megéri, mert ily remek albérleti lakást nemigen lehet kapni. Már említettem, hogy tágas, kétablakos, utcára néző, különbejárátú, üveg folyosóról nyíló. Az öreg házaspár a másik, nagyobbik szárnyat lakja. Valami vén férfirokonukkal. Az illetőt csak kétszer vagy háromszor láttam, de nem is kívánom többször. Hosszú, sárga, csupasz homlokával és magas, meggörnyedt, girhes alakjával maga a megtestesült halott-jelölt. Megboldogult nagynéném meséiből a filmre vitt Drakula jelent meg előttem az ő képében, amidőn először láttam. De hát semmi dolgom velük, nem zavarnak, s ez, ugye, megfizethetetlen.

— Meg is érkezünk — állt meg egy okkersárgának látszó, ötablakos, földszintes családi ház előtt a Vasút utca vége felé.

— No, mit mondtam? Már alszanak — mutatott a sötét ablakokra. — Persze azért vigyáznunk kell, mert az öregek könnyen fölébrednek. Majd én vezetem — fogta meg gyöngéden Marika karját, mikor kulcsával kizárta a fedett kapualjból nyíló folyosóajtót. — Vigyázzon, itt lépcső következik — figyelmeztette. — Most jobbra! — irányította. — Csak mindig mellettem, mert odébb egy szekrény van. Már nyitom is az ajtót. Tessék! — bocsátotta előre. — Mindjárt fölgyújtom a villanyt — mondta.

Kattanás hallatszott, s nyomban utána Marika éles, fület hasító borzalomsikoltása.

A következő pillanatban nekirontott a szobaajtónak, feltépte, s nem törődve, hogy az álmából fölriasztott idős házaspár, fakó hálóköntösében, ijedten, kezét tördelve, támolyogva közeledik, elviharzott mellettük, és kivágta a folyosóajtót, kirohant az utcána, az éjszakába.

Udvarlója pedig, akit az egész éppoly váratlanul ért, mint őt, ott állt, tekintetével igézetten tapadva a szobájában fölraivatalozott halottra, aki hosszú, sárga, csupasz, hunytszemű koponyával oly borzalmasan emlékeztette a nagynénje meseiből ismert Drakulára, vagy magára a koporsóba fektetett halálra.

Hideg őszi éjszakák

Hornyik György

Kifutott a tej. Már az előszobából érezte a szagát. A kilincs után kapkodva, belökte a konyhaajtót, és lerántotta a tejeslábast a resóról, majd szopni kezdte az újját. Kis vízhólyag keletkezett az ujja hegyén; a vízcsap alá tartotta, és megengedte a vizet. „Vacak resója! Az ember egy pillanatra sem hagyhatja ott, rögtön oda-ég az étel.”

Pedig most csak fáért ment le a pincébe. Fáért és egy kis szénért, mert itt az ősz, s éjjel néha bizony fázik, akkor nem elég az a könnyű kis takaró.

Az utcán süttött a nap, lent a járdán két maszatos kisfiú különféle ábrákat rajzolt egy malterdarabban az aszfalt-ra. Délelőtt volt még, kilenc óra. A nap süttött, a gyerekek játszottak.

„Jaj, még Hanzit sem etettem meg!” — sóhajtott egy aprót, kinyitotta a konyhakredenc ajtaját, kivette a sárga-piros, horpadt pléhdobozt — Rosenpaprika felírással — és az asztalra tette. „Szegény Hanzikám, biztos éhes vagy. Persze, persze, mikor ennyi bajom van, nem is csoda, hogy megfeledkezek rólad” — mormogta, miközben bement az éleskamrába egy szál sárgarépaért. Hanzi, a kopott kanári,

fénytelen gombostűfej-szemével szomorúan gubbasztott a rozsdás kalitka rácsai között. Tizenöt éve él itt, ebben a kis ecetszagú konyhában, és mindennap sárgarépát és kockacukrot kap ebédre.

„Úgy látszik, fel kell bontanom ezt a meggyet. Penészedni kezd.” — Levette a polcra a befőttet, és a világosság felé tartotta: finomszálú, piszkos-fehér bolyhos penész ült a ráncos meggyeszemeken; tavalyelőtt tette el, mikor még tanított; olyankor mindig akadt látogatója a gimnáziumból, főleg Icus, a tanítványa, akinek külön-órákat adott földrajzból, és minden óra végén megkínálta befőttel. Most már Icus sem látogatja meg. Nem is tudja, hol lehet ez a lány, pedig nagyon szerette a kis gombócot: lassan járt szegénykének az esze, de azért olyan aranyos volt. Hol is lehet most?

Kiment a konyhába, letette a penészes befőttet, újságpapírt terített az asztal sarkára, és tisztítani kezdte a sárgarépát.

Hanzi szótlanul gubbasztott a kalitkában, a ferdén elnyesett náddarabon.

A múltkor bent volt a nyugdíjasok egyesületében befizetni a tagdíjat, és akkor hallotta, hogy valószínűleg fel-

emelik a nyugdíját. Az az öszülő, hogy is hívják, no... Sepsző, a titkár, na igen, ő mondta. Ha ő mondta, akkor biztos igaz. Csak kérdés, vonatkozik-e ez őrá is, mert nincs tanári diplomája, csak tanítói. Igaz, nyolc évig tanított a gimnáziumban mint földrajztanárnő tanítói diplomával és minden rendben is volt; annakidején mondta is az igazgatónak, neki csak tanítói diplomája van, nem taníthat gimnáziumban, de az igazgató megnyugtatta: rendben van minden, szükségünk van magára; igen, de ez akkor volt, a háború után, mikor még nagy hiány volt tanárokból; mi lesz most, ha azoknak eszükbe jut felülvizsgálni az iratokat, mi lesz akkor? Képesek visszafizettetni az eddigi különbözetet is.

Ennek utána kell járni, míg nem késő. Holnap bemegy a nyugdíjasokhoz, és megkérdezi Sepszőt — nem, mit ért ahhoz Sepsző, elmegy Kúnhoz; régi táncosa volt, megboldogult férjének jó barátja, most jólmenő ügyvédi irodát nyitott — ő majd megmondja. Ez lesz még a legjobb megoldás.

Befejezte a sárgarépa tisztítását; óvatosan összehajtotta az újságpapírt, kiment a teraszra, a sárgarépa haját beledobta a szemetesládába: az udvaron most ment keresztül a harmadik emeleten lakó orvosnak a lánya, hóna alatt a kottával, Biztos zongoraórára megy. Szegény gyerek, milyen sápadt. Nem is csoda, mikor agyonhajszolják német és angol órára jár, zongorázik és még emellett tanul is. Ez mégis sok egy ilyen fiatal szervezetnek.

Úgy látszik, ez a begónia teljesen tönkrement: hiába minden, elszáradt. Az ám, a virágokat sem locsolta még meg. Ejnye, de feledékeny. Ma fél órával későbben kelt, mint szokott, és mindennel elmaradt.

Visszament a konyhába, az újságpapírt összehajtotta és bevitte az éléskamrába, felvette a kancsót és a csap alá tartotta.

„Már megint nincs víz!” — bosszankodott egy kicsit, de már inkább megszokásból, és kilépett az előszobába: Jánosinéknak biztosan van, mindig szoktak tartalékolni.

Az ajtó előtt majdnem belebotlott a szeneskannába.

— Jesszusom, hát én ezt itt hagytam?! Mi van velem ma, hogy mindent elfelejték?

A szeneskannát betette az előszobába, a fogas mellé. Kiment és bezárta maga mögött az ajtót.

— Jó napot kívánok, Jánosiné. Nagyon kérem, ne haragudjon, legyen szíves, adjon kölcsön egy kancsó vizet. Elfelejtettem teletölteni, és most nincs víz a virágoknak és Hanzinak. — Olyan volt, ahogyan ott állt az ajtóban, mint egy fészekért könyörgő, kis, ázott, szomorú varjú: ráncos arcából valami varjúszerűséget kölcsönzött arcának.

— Csak tessék — Jánosiné kedvetlenül invitálta befelé. Ez a Vilma is már az idegeire megy az örökös vízkunyerálással: nem mintha nem volna elég, de folyton olyan nagy feneket kerít az ilyen semmiségeknek is, hogy az már nemcsak neveléses, hanem bosszantó. És ami még bosszantóbb — sohasem jut eszébe vissza is adni azt a kancsó vizet — neveléses, nem a víz miatt, hanem azért, hogy amit kölcsön kért, adja vissza.

— Épp az előbb láttam Klárát az udvaron. — Vilma otthonosan odalépett a villanytűzhely mellett álló kannához, és lehajolt, hogy megtöltse a kancsót.

— Igen — felelt szórakozottan Jánosiné, s közben arra gondolt: illene az öregasszony kezéből kivenni a kancsót.

— Szegény gyerek, olyan sápadt, mint a fal. — Vilma ügyetlenül kiloccsantotta a vizet, Jánosiné pedig arra gondolt, mire kell a pénz Józsinak; ezen a héten már harmadszor kért pénzt: először beiratkozásra, azután füzetekre, most meg körzőre. Az a bítang Tátrai fiú, biztos az tervezett ki vele valamit. Lehet, hogy a kölyök már nőzik is. Nőzik? Lehet! Ma este vacsora után, ha a gyerekek aludni mennek, beszél majd Lajossal.

— Persze, mikor szegénykém egész nap tanul a négy fal között. — Vilma beszélgetni szeretett volna, és várta, hogy Jánosiné leülteti.

— Tanulni kell, amíg az ember fiatal. — Jánosiné semmi hajlandóságot sem mutatott arra, hogy marasztalja.

— Volt ma a piacon? — Vilma letette a kancsót az asztalra.

— Nem voltam.

— Képzelve, megfogtak egy zsebtolvajt.

— Tényleg?!

— Persze. Ott állt mellettem, alig két méterre. Egészen jól öltözött fiatalember volt, nyakkendő volt rajta. Még álmában sem merne az ember rá gyanakodni. Egy pénztárcát találtak nála. A rendőr bekísérte. Azt hiszem, már láttam valahol azt a fiatalembert.

— Én most megyek bevásárolni. —
Jánosiné megmozdult.

— Hát akkor köszönöm szépen a vizet, délután visszaadom. — Az ajtónál még megfordult, mondani akart valamit, de hallgatott.

Megöntözte a virágokat, azután sámlit tett a kalitka alá, kicserélte a kanári fürdővizét, bedugta a rácson a sárgarépat, melléje a megnedvesített kockacukrot.

— Így ni, egyél kis bogaram.

— Na, mi az, mi van veled? Miért vagy szomorú? Nem kell? Nincs étvágyad? Ejnye, ejnye, rossz kis madár. Szeretnéd, ha folyton ajnároználak, mi? Egyél, no.

A kanári szomorúan gubbasztott a kalitkában.

— Majd eszel, ha éhes leszel, én nem könyörgök.

Kávét készített magának, apró kortyokban iszogatta, és vajaskenyeret evett mellé.

Hol látta ő azelőtt azt a fiatalembert, a piaci zsebtolvajt? Valahol pedig látta egyszer, rémlik, mintha emlékezne arra a jellegzetesen görbe orrára. És az a szemölcs a halántéka alatt, az a kissé vöröses árnyalatú haja: meg merne esküdni, hogy látta valahol. De hol?

A vaj is elfogyott. Venni kellene. Majd holnap reggel, ha a piacra megy, vesz a tejszarnokban. Ott olcsóbb.

Ma délután elmegy sétálni egyet a városba: ma délután többé nem jön a kis Rózi órára; lemondta az órákat, pedig egészen belejöttek. Persze, most mindenki idegen nyelveket tanul, a földrajz senkinek sem kell, pedig mennyi butaságot olvashat az ember az újságban: sokan még azt sem tudják, mi Kanada fővárosa. Pedig ez fontos; micsoda szégyen, ha az embert társaságban megkérdezik, melyik államhoz tartozik az Orinoco folyó, vagy melyik a legmélyebb tó a világon, és nem tud felelni.

Mit főzön ma ebédre?

Az étrend szerint — amit az újságból vágott ki, minden szombaton kivágja, de még egyszer sem történt meg, hogy ahhoz tartotta volna magát — paradicsomleves és piláf van soron — nem, ő inkább krumplilevest főz és palacsintát süt. Ugyis már rég nem evett palacsintát.

Milyen nap van ma? Szerda, október tizenhetedike. Hm. Mit kellett volna ma csinálni?

A tagsági díjat elintézte, a fatelepen volt: holnap hozzák a szenet; szappant is vett... levélpapírt! Ez az! Levélpapírt kell venni, mert kifogyott; írnia kell Svájcba, ott van az egyik tanítványa, ott dolgozik egy nagy gyárban, mint mérnök; a nyáron itt nyaralt, találkoztak az utcán, a felesége is vele volt. Nagyon kedvesek voltak, behívták egy cukrászdába, elbeszélgettek és megadták a címüket.

No, azért nem ír addig, míg azok nem jelentkeznek, de a levélpapírt meg kell venni.

Majd délután, ha sétálni megy.

Most már jól kiszellőződött a szoba, beveti az ágyat, felsöpör, azután nekiáll krumplit hámozni.

Új személtapátot kell venni, ez kilyukadt, meg letört a nyele.

Megágyazott, letakarta az arany hímzésű rojtos ágytakaróval, majd felsöpört, és kivitte a szemetet.

Leült a sámlira krumplit hámozni.

— Mi az, Hanzi? Te még mindig nem eszel? Mi van veled? Beteg vagy?

A kopott kanári szárnya alá dugott fejjel mozdulatlanul állt a kalitkában, a piszkos náddarabon.

„Szegény kis madár, biztos megfázott itt a konyhában, a huzatban. Éj-jelre beviszem a szobába.”

„Elég is lesz” — letette a csorba kést az asztalra. Négy szem vékonyan hámozott krumpli feküdt a vízzel félig telt lábasban. Megmosta, azután feltette a resóra és lefődte. A krumplihajat kivitte a teraszra, a szemetesládába, kezét mosott, megtörölte nedves kezét, és bekapcsolta a resót.

Bement az éléskamrába, kihozta a lisztet, letette az asztalra, majd újból visszament, és két tojással tért vissza. Az egyiket a krumplilevesbe teszi majd, a másikat a palacsintásztába.

A kanári szomorúan csipogott egy kicsit.

— Na, mi az, Hanzikám? Fáj valami? Holnap elviszlek a doktor bácsihoz.

Odavitte a sámlit a kalitka alá, felállt rá, és a rácson keresztül benézett a kanárirra: bágyadtan, kókadt fejjel álldogált az üvegfürdő szélén. Arcát a rácshoz szorította, és gügyögött neki egy kicsit:

A csapból csöpögni kezdett a víz; Vilma kissé összerezent, majd lelépett a sámliról és elzárta a csapot.

„Na, végre.”

Bekeverte a palacsintásztát, meg rakta a tűzhelyet fával és begyújtott; közben arra gondolt, honnan ismeri a

délelőtti zsebtolvaj arcát: valahol, valahol látta, valamikor régen, nagyon régen, lehet már annak tíz, tizenöt éve is, lehet, még több; emlékszik arra a szemölcsre a halántéka alatt és vörössesbarna hajára; csak nem tudja, hol látta.

Szegény fiú. Biztos jobb családból származik: látszott a ruháján, hogy tiszta gyerek, ápolja magát, a nyakendője is finom, diszkrét volt, nem az az ordító ízléstelenség, amilyent a kirakatokban lehet látni.

Mi vehette arra, hogy lopjon? Pénzre volt szüksége? Valószínűleg. De akkor hogyan tudott ilyen szépen öltözködni?

Buta gondolat: és a jólöltözöttség mindjárt azt kell jelentenie, hogy az illető tele van pénzzel?

Lehet, hogy munkanélküli, nem talált munkát már hefek óta, és az éhség rákényszerítette: azért mégis található volt módot rá, hogy javítson helyzetén, nem kellett volna mindjárt az utolsó eszközhöz folyamodnia.

Mikor még gyerek volt, egyszer apja késő éjjel megrakott zsákkal lépett be a konyhába; akkor még a külvárosban laktak; krumplics volt a zsákban, és akkor ő megkérdezte: honnan a krumplics; mert nagylány volt ő már akkor, tudta, nincs pénz a háznál; anya akkor félrenézett, és azt mondta: „Apuka szerezte”. Szerezte, szerezte, de hogyan, amikor nem volt pénze? Biztos lopta!” Apa akkor magához vonta, állát tenyerébe vette, szeme közé nézett és úgy mondta: „Kislányom, mikor az ember csak azért lop, mert éhes, és mert éhes a családja, akkor a lopás nem bűn. Akkor a lopás nem is lopás!”

Sütni kezdte a palacsintát.

Lent az utcán nagy nyüzsgés támadt: a diákokat vezették orvosi vizsgálatra; Vilmos letette a palacsintasütőt, és kiment a teraszra.

Alatta vonult el a diáksereg: pelyhedző bajuszú, mutáló hangú kamaszok és formás lányok klott kötényben: az a kis szöszke tömzsi ott elől, balról a negyedik, éppen úgy néz ki, mint Icus, még a kezét is oly önfeledten, széles mozdulatokkal lóbálja. A sor mögött fiatal tanárnő haladt komolyan, csendesesen, kezében táskáját vitte.

Visszament, és sütötte tovább a palacsintát.

Megebédelt, elmosta a piszkos edényt, felsöpört, azután bement a szobába.

Felvette a pongyoláját, felkötötte a haját, és leült az ágyra.

Aludni kellene — minden délután kettőtől négyig alszik, utána olvas egy kicsit, tesz-vesz, azután sétálni megy.

Lefeküdt, behunyta a szemét.

Öt percig feküdt, azután felült az ágyon: nem, ma nem tud elaludni, úgy látszik azért, mert későn kelt.

Felvette az éjjeliszekrényről a könyvet, kinyitotta a jelzésnél, de még mielőtt belekezdett volna az olvasásba, tudta, ma még olvasni sincs kedve. Az a délelőtti zsebmetsző valahogy nem megy ki a fejéből: hiába, az ember öregszik, és ilyenkor minden apró dolog, esemény izgatja, nyomot hagy a lelkében. Az bosszantja a legjobban, hogy nem tud rájönni, honnan tetszik ilyen ismerősnek az a fiatalember.

Felkelt az ágyról, a szekrényhez lépett, kinyitotta: a tiszta ágynemű, törülközők, kombinék, példás rendben feküdtek a polcokon. Enyhe levendulaillat áradt a nyitott szekrényből.

Felemelte az egyik párnahuzat-köteget, és a papír alól kivette a pénzt; megszámlolta: pontosan annyi, amennyinek lennie kell.

Visszacsúsztatta a pénzt, és lesimította a párnahuzatokat.

Kiment a konyhába, bekapcsolta a resót, és rátett egy fél bögre vizet: ha már nem tud aludni, legalább iszik egy feketét.

Szürkületkor, amikor sétálni indult, már sokan voltak az utcán: jóleső érzéssel vegyült el a tömegbe, és élvezte azt, hogy megfigyeli az embereket anélkül, hogy azok ezt tudták. Három utcán keresztül követett egy fiatal szerelmespárt: sűrűn meg-megálltak a kirakatok előtt; a fiú egyszer bement egy trafikba, ő egészen a trafik ajtajában várakozó lány mellé lépett és megnézte: szép lány — állapította meg magában. Mikor a fiú kilépett a trafikból, átkarolta a lányt és a park felé indultak, otthagyták őket.

A papírkereskedésben sokáig válogatott a különböző színű és nagyságú levélborítékok között, végül kiválasztott húsz darab, a megszokottnál kisebb méretű, lilá borítékot, recés papírral. Fizetett és kilépett az utcára.

Jó lenne valamilyen tiszteletdíjas munkát vállalni: jól jönne a pénz, esetleg jövőre elmehetne a tengerre egy-két hétre, vagy a télen a hegyek közé; pláne, ha igaz ez a nyugdíj-revizio és neadjisten, megcsökkennek a nyugdíját, akkor valóban szükség len-

ne a tiszteletdíjra: mi az, naponta két-három óra munka, bőven maradna ideje mindenre. Meg kellene próbálnia.

— Jó estét, tanárnó! — magas, szőke, esőköpenyes férfi köszöntött rá oldalról.

— Szervusz, szervusz, fiam. Na, hogy vagy? Merre mégy? Sietsz, ugye?

— Nem, csak úgy sétálok.

— Persze, persze. Egy kis séta a jó friss levegőn nem árt. És mondd csak, mit csinálsz, fiam? Dolgozol?

— Egyetemre járok, tanárnó kérem.

— Mire iratkoztál?

— Germán nyelvcsoportha.

— Hát persze. És hogy haladsz?

— Még két vizsgám van a diplomáig.

— Persze, persze. Na látod, mondtam én neked. És apád?

— Köszönöm, megvan jól.

— Mondd, fiam, nem tudsz egy diákot, aki órákat szeretne venni?

— Földrajzból? — A fiú kicsit mosolygott, majd elkomolyodott: — Hát az nehéz dolog.

— Tudom, hogy nehéz, legtöbben idegen nyelvet tanulnak, okos vagy, hogy ezt választottad, de azért a földrajz is fontos. Tudod mit, kérdezek tőled valamit, fogadjunk, nem tudsz válaszolni.

— Hát... — a fiúnak nevetséges volt egy kicsit, mosolygott kevéssé, de azután olyan arcot vágott, mint akit roppant érdekel a kérdés.

— Mi Mongólia fővárosa?

— Nem tudom — vágta rá egyből.

— Ulan Bator. Na látod!

— Hát igen.

— Tudod, fiam, kicsi a nyugdíjam; meg lehet belőle élni, nem mondom, de mégis jól jönne egy-két diák. Kérlek, ha tudsz valakit, küld el a címemre. Tudod hol lakom?

— Nem, nem emlékszem.

— Itt, a főutcától második sarok balra, harminckettes szám, második emelet. Kérlek, megteszed?

— Hogyne, hogyan, szívesen.

— Hát akkor szervusz.

Tovább sétált és törte a fejét, hogy hívják a szőke, esőköpenyes fiút, akivel az imént beszélt, és aki nem tudja, mi Mongólia fővárosa. Pedig jó tanuló volt, arra emlékszik, de hát ilyenek az emberek, csak azt tartják fejben, amiből később hasznuk származik.

— Jó estét, Jánosiné. Sétálnak, sétálnak?

— Jó estét. Egy kicsit. — Jánosi szokásos udvariassággal, közönyösen válaszolt.

— Jaj, Jánosiné kérem, bocsásson meg, olyan kellemetlen, de megint elfelejtettem visszaadni a vizet. Olyan feledékeny vagyok az utóbbi időben, reggel Hanzit is majdnem elfelejtettem megetetni, meg a begóniám is elszáradt, tudja, az a szép begónia, amit a nyugdíjaztatásomkor a kollégáimtól kaptam.

— Ugyan, ilyen csekélység miatt ne tessék izgatni magát.

— Tudja, Jánosi úr, a feleségének már meséltem: délelőtt voltam a piacon, és előttem fogtak el egy zsebtolvajt. Meg mernék esküdni rá, hogy ismerem, sőt biztos vagyok benne, de nem jut eszembe, honnan. Hát nem nevetséges?

— Megtörténik az ilyesmi az emberrel. Ne tessék rá gondolni, akkor majd egyszer hirtelen észbe jut. Lehet, hogy tanította valamikor...

— Tanítottam? Lehet, lehetséges... Látja, erre nem is gondoltam... Érdekes, most már majdnem biztos vagyok, hogy a tanítványom volt. De mi-kor?

Elgondolkozva állt a járda közepén, a Jánosi család pedig előtte topogott tétlenül: Józsi a nők után forgott, Juci meg a kirakatot nézte; a házaspár jelentőségelteljes pillantást váltott.

— Jaj, bocsánat, feltartom magukat. Hazafelé tartanak?

— Nem, még el kell mennünk Krisztina nénihez.

— Persze, persze, meg kell látogatni a rokonokat is. Akkor én nem is tartóztatom magukat. Még egyszer bocsánatot kérek, hogy nem hoztam fel a vizet.

— Semmi, semmi.

— Hát akkor a vizszontlításra.

— Vizszontlításra.

— Kezít csókolom — Józsi kappanhangja egyszerre rezdült Jucika éles kis szopránjával.

Tovább sétált, és a kirakatokat nézegette: az az asztrahán galléros télikabát egészen jól fest, szép szolid a színe, jól állna. Télikabátot kellene venni, mert ez, ami van, már nagyon kopott.

A vaskereskedés előtt megállt, és sokáig keresgélt a rengeteg csavar, fúró, fogó és edény között, míg felfedezett egy személtlapátot. Bement az üzletbe, kiválasztott egyet, a pénztárcája után nyúlt, de meggondolta magát, bocsánatot kért a kereskedőtől, és kiment az üzletből.

Nem kell elhamarkodni a dolgot. Vé-
gig kell járni az összes vaskereskedést,
és csak azután venni.

Bement egy fűszerüzletbe, vett öt
deka nyerskávét, azután elsétált a ra-
gyogó kirakatsor mellett, és betért a
sarok mögötti cukrászdába.

— Jó estét, Mancikám. — Otthono-
san mozgott, leült a pulttal szemközti
zsöllyeszékre, letette retiküljét, körül-
nézett. A sarokban már ott ült, akit
keresett: egy sárga pulóveres, magas
fiú és egy hosszú hajú, szürke puló-
veres lány. Már fél éve járnak ide,
ebbe a kis sarok mögötti cukrászdába,
minden este: egy fekete mellett üldö-
gélnek egészen a záróráig, sokszor nem
is beszélnek egymással, csak fogják
egymás kezét, és nézik egymást. Olyan
édesek, és ő olyan szívesen nézi ezt a
két aranyos gyereket.

— Mi újság a nagyvilágban? —
Manci, a tulajdonosnő elébe tette a két
habos süteményt egy pohár vízzel.

— Ma délelőtt voltam a piacon, és
képzeld, előttem fogtak el egy zseh-
tolvajt.

— Ne mondja! — Manci háttal állt,
és a pultot törülte.

— Alig volt tőlem pár lépésre. Olyan
ismerősnek tűnt fel...

— És mit lopott?

— Valami pénztárcát talált nála a
rendőr.

— Szemtelen banda! Verni kellene
az ilyeneket miútt az ökröket.

— Lehet, hogy nem is lopta, csak
ráfogták.

— Ugyan, Vilma kérem. Ismerem én
az ilyeneket. Volt már dolgom velük.
Elhallgattak.

Vilma a második süteménybe kez-
dett.

— Tudja, Mancikám, az a gyanúm,
hogy én azt a fiút tanítottam valami-
kor. Emlékszem rá, egy szemölcs volt
a bal arcán, a halántéka alatt, a haja
pedig vörösesbarna.

— Lehet. — A tulajdonosnő a kira-
kathoz lépett, és kinézett az utcára.
„Ma, úgy látszik már, nem jön senki.
Fél óra múlva bezárók.”

Vilma ivott egy kis vizet, megette a
maradék süteményt, majd zsebkeendő-
jével letörölte szája széléről a habot.

— Mondja, Mancikám, van magának
kanárija?

— Volt egyszer régen, még az uram-
tól kaptam születésnapomra. De hol
van az már!

— Tudja, Mancikám, az én Hanzim-
mal valami baj lehet. Ma nem evett
egyáltalán semmit, csak egy kis vizet

ivott. Olyan szomorúan gubbaszt sze-
génykém a kalitkában. Nem tudom, mi
lehet vele.

— Biztos megfázott. Az ilyen kis ma-
darak nagyon érzékenyek.

— Két kávé volt, kérem. Köszönöm.
Jó éjszakát! — A tulajdonosnő elkö-
szönt attól a vékony, száraz, szemüve-
ges tanártól, aki szintén törzsvendégei
közé tartozik, de olyan csendes, hogy
észre sem lehet venni, mikor jön és
mikor megy. Már több mint egy éve
jár ide, de még semmit sem tud róla,
azt sem, hogy milyen tantárgyat tanít,
dolgozik-e, vagy már nyugdíjba vonult,
nős-e, vagy agglegény? Nem is igazi
törzsvendég: egyszer három napig nem
jött, és észre sem vette. Olyan, mint
a tisztára mosott kirakatüveg: az em-
ber csak akkor veszi észre, ha bele-
ütkezik.

— Hallotta, hogy felemelik a nyug-
díjakat? — Vilma felállt, menni ké-
szült.

— Olvastam az újságban. Áh, hum-
bug az egész. Maga elhiszi?

— Miért ne? Minden drágul, a szö-
vetnek is felment az ára, nemsokára
a kenyér is drágább lesz, miért ne
emelnék a nyugdíjakat is?

— Én nem hiszek benne.

— No, megyek én is lassan. — Ki-
fizette a süteményt, elköszönt, és ki-
lépett az ajtón.

A tulajdonosnő utána szaladt.

— Vilma, várjon csak. Tudja mit?
Tegyen egy szem hipermangánt a für-
dővízbe.

— Gondolja, az jót tesz neki?

— Hát nem vagyok éppen száz szá-
zalékosan biztos, de ártani nem árt. A
hipermangán fertőtleníti. Próbálja meg!

— Jó, köszönöm, hogy szólt.

Lassan sétált az elnéptelenedett ut-
cán, még egyszer megnézte az asztra-
hánprém galléros télikabátot: „Arány-
lag nem is drága”; azután belépett a
kapun.

A lépcsőházban kétszer kialudt a vil-
lany, míg felért a második emeletre.

Az előszobában levetette kabátját;
belépett a konyhába, felgyújtotta a vil-
lanyt, és vizet ivott. Kiment a teraszra,
megnézte a száradó fehérneműt — ki-
csit még nyirkos volt ugyan, de leszedte
—, és bevitte a konyhába; a csipte-
tőket egy kis fonott kosárba rakta, és
feltette a konyhakredenc tetejére.

Megivott még egy pohár vizet, kezé-
be vette az ébresztőórát, és felnézett
a kalitkára.

Hanzi sárga kis teste csendesen fe-
kűdt a parányi üvegmedence szélén:

balszárnya belelógott a vízbe, feje furcsa ívben görbült a nedves kockacukor felé.

— Hanzi, Hanzikám, mi van veled? — Letette az ébresztőórát, sámlit állított a kalitka alá és fellépett rá.

— Hanzikám, rosszul vagy? — Oda-szorította fülét a rácshoz. Nem hallott semmit.

Kisujját bedugta az üvegmedence mellett a rácson, és hozzáért a kimúlt kanári fejéhez. A sárga kis madár balszárnya most már teljesen belelógott a vízbe, apró hullámokat verve maga körül. Vilma elhomályosuló szeméből megeredt a könny.

Kinyitotta a kalitka ajtaját, kezébe vette a kis madár testét, és megcsókolta a csőrét.

A madár lába hideg volt.

Lelépett a sámliról, és leült az asztalhoz.

Végtelen, tompa fájdalom fogta el. Elpusztult Hanzi, szegény kis Hanzi, nincs többé. Szegény madár, biztosan sokat szenvedett, vergődött, amíg kimúlt. Még jó is, hogy nem volt itthon, nem bírta volna ki a szenvedését.

Holnap eltemeti itt valahol az udvarban, olyan helyre, ahol nem férhetnek hozzá a kutyák meg a macskák, mert az a dög Bobi, a házmester kutyája mindent kikapar. Szegény kis Hanzi!

Üres marad a kalitka, mert ő nem vesz másik kanárit: ez az egy volt, több nem kell, mert egyik sem lesz olyan kedves, mint Hanzi.

Szegény kis Hanzi.

Olyan egyedül volt szegénykém ebben a kalitkában; azért is volt néha oly szomorú; néha napokig nem fűtyült; lehajtotta a fejét, betakarta a szárnyával, és csak állt, állt a kis üvegmedence szélén, meg sem mozdult.

Szegény kis Hanzi.

Biztosan nagyon egyedül érezte magát.

De hisz ő akart is egyszer venni melléje még egy kanárit, de akkor Sepszó — az a Sepszó a nyugdíjas egyesületből, neki elmesélte a tervét — lebeszélte, azt mondta, ha két kanári van egymás mellett, egy helyiségben, akkor az egyik örökre néma marad.

Miért?

Azt nem mondta.

Gondolta aztán, majd vesz egy másfajta madarat, de ekkor új kalitkát is kellett volna vásárolnia; kalitkát csak a régiségkereskedésben lehet venni (az asztalosok többé már nem csinálnak ilyen kis csip-csup dolgokat, nem kifizetődő); a régiségkereskedésben pedig drága.

Bűnösnek érezte magát most, hogy az élettelen madár testét melengette a tenyerében: annyi áldozatot igazán megérdemelt volna ez a valamikor édes füttyszóval teli kis élet.

Édes kis Hanzi.

Felállt, hóna alá fogta az órát, a halott madarat jobb kezében tartva, eloltotta a villanyt, és belépett a hálószobába. A szekrény aljáról előkotort egy régi cipődobozt, vattával kibélelte, belehelyezte a madarat, levette az ágy fölött függő arcképe alól a kifakult rózsaszínű selyemszalaggal átkötött elszáradt barkaágot, és keresztbefektette a madár testén, majd a dobozt az éjjeliszekrényre tette.

Lefeküdt és eloltotta a lámpát. Magára húzta a paplant. Megborzongott: ma éjjel mintha hűvösebb volna, mint tegnap volt.

Szegény kis Hanzi.

Kint a konyhában egyenletes koppnásokkal csöpögni kezdett a csapból a víz.

Versek

Dési Abel

SZÉPSEG

*Minden madár
egy csillag mosolya .*

*minden ember
egy kérdés távlata*

*minden virág
egy gyermek élete*

*minden mosoly
álom és ígélet*

*minden álom
az élet gyökere.*

EMBERI LÉT

*Megadni
a szavak formáit*

*egy gondolat
emberi arcát*

*értelmet
a dadogó létnek*

*maradást
a múltás felett*

*új arcot
és új szemeket*

*és lábakat
és kezeket*

*hogy gyökeret
verjen a gondolat*

MARADÉK

*ujjakat kereső kezek
szemek égbolt nélkül*

*álmok karja
magány ölelése*

*képek tárgyak
maradék szavak*

*emberi arcodat
rejtéd vagy keresed*

*mi vagy és mi leszel
hallgató kérdőjel*

*vonagló tudat közt
maradék szavak*

MÁJUS ARCA

*Zöld ágakat
minden gondolatra*

*gyermek kezéből
nőjének gyümölcsfák*

*madarak szárnyából
száguldó remények*

*a remény szemét
a rügyek közé*

*a rügyek életét
szavaktól homlokig*

*az ember homlokát
fel a csillagokig.*

Készül a szerb-horvát-magyar nagyszótár

Dr. Kovács Kálmán

BEVEZETÉS

A Szótárbizottság munkaközössége ez év október közepén fejezte be működésének hetedik esztendejét. Az értelmezés csak 1955-ben, az átvezetés 57-ben, a szerkesztés pedig csak ebben az évben, 61-ben kezdődött meg.

Ezért mindjárt bevezetőben válaszolnunk kell arra a kérdésre, miért nem kész a szerb-horvát-magyar nagyszótár.

Ebben a szótárban körülbelül 120 000—130 000 címszót szándékozunk feldolgozni, tehát legalább háromszorosát annak az anyagnak, amely az eddigi legnagyobb szerb-magyar szótárban található, de mi, természetesen, jóval részletesebben tárgyaljuk a szavakat.

Vessünk egy pillantást a cseh-magyar és a lengyel-magyar szótár idevonatkozó adataira. Az egyikben 80 000 címszó van, a másikban 85 000. Az egyik nyolc évig készült, a másik majdnem kilencig. Pedig a három tudományos akadémia nyelvintézetében az anyag legnagyobb része már megvolt, gyakorlott munkatársak fogtak a munkához, az anyagiakat is rendszerezesebben és nagyobb összegben folyósították. Tehát jóval magasabb szintről kedvezőbb lehetőségekkel indultak, mint mi. Mi még arról is csak később döntöttünk, hogy szócédulán dolgozunk, s nekünk kellett kiírunk az első szócédulákat; csak egyetlen emberünk volt, aki már korábban is foglalkozott szótárírással, de az is csupán nagyon rövid ideig, a többi munkatárs pedig csak ezután ismerkedett ezzel a munkával; a pénzelés sem ment simán (ahogyan majd később meglátjuk). Ha ezeket a körülményeket nem hagyjuk figyelmen kívül — s nyilvánvaló, hogy nem hagyhatjuk figyelmen kívül —, akkor szerénytelenség nélkül állíthatjuk, hogy nagyszótárunk munkálatai talán még gyorsabb ütemben folynak, mint más hasonló mun-

kák. Természetesen nem állhatunk meg e megállapításnál, hanem igyekeznünk kell, hogy a szerb-horvát—magyar részt mennél előbb befejezzük.

E kis kitérő után vázoljuk fel mondanivalónkat. Röviden szólunk 1. a szerb—magyar és horvát—magyar szótárak népes családjáról, 2. nagyszótárunk történetéről és jelenéről, tehát a munkák mai állásáról és az értelmezés néhány nehézségéről. Utána 3. bepillantunk a nagyszótárba, hogy mit és hogyan értelmezzünk (ennek keretében bemutatjuk a közönségszolgálatot is). 4. Nem feledkezünk meg a leglényegesebb adatokról a szótár pénzelésével kapcsolatban, 5. beszélünk a nagyszótár közelebbi és távolabbi jövőjéről.

I. A SZERB (HORVÁT)—MAGYAR SZÓTÁRAK NÉPES CSALÁDJÁRÓL

Jómagam lepődtem meg a legjobban, amikor az előkészítő munka során megtudtam, hogy korábban tizenöt szerb—magyar, horvát—magyar vagy e két nyelvet is magába foglaló több nyelvű szótár jelent meg. Számuk az említett hét év alatt még hárommal szaporodott. Nincs kizárva, hogy ezeken kívül is létezik még néhány jelentős szótár, amelyről nem tudunk. (Nem vettük figyelembe azt a néhányat, amelyet inkább üzleti szempontból készítettek, és turistáknak vagy azoknak szánták, akik a szerb-horvát nyelvet gyorsan szeretnék megtanulni.)

A) Időrendi áttekintés

A legrégebbi ismert idevonatkozó szótár 1595-ben látott napvilágot Velencében, a legújabb pedig a múlt esztendőben épp itt, tartományi fővárosunkban.

Mind a tizennyolcat a következő táblázatba foglaltuk:

1. Faust Vrančić: Dictionarium quinque nobilissimarum Europae linguarum, latine, italicae, germanicae, Dalmatiae & ungaricae, Venetiae, 1595.

2. Sušnik—Jambrešić: Lexicon latinum interpretationae illyrica, germanica et hungarica, Zágráb, 1742.

3. Rejtényi József: Szerb—magyar—latin—német szótár, Budapest, 1875.

4. Spicer Mór: Magyar—horvát és horvát—magyar szótár II. rész: Horvát—magyar, Budapest, 1893.

5. Brančić—Dera: Szerb—magyar szótár, Novi Sad, 1894.

6. Margalits Ede: Horvát—magyar szótár, Budapest, 1898.

7. Grčić Jovan: Szerb—magyar szótár, Novi Sad, 1902.

8. Hoffmann Mátyás: Szerbhorvát—magyar szótár, Subotica, 1920.

9. Radić Dušan: Szerb—magyar szótár, Novi Sad, 1921.

12. Đisalović Veselin: Szerb—magyar szótár, Novi Sad, 1921.

11. Szana Sándor dr.: Horvát—szerb—magyar szótár, 1. kiadás, Budapest, é. n.

12. Ugyanaz, második kiadás, Budapest, é. n.

13. Ugyanaz, harmadik kiadás, Budapest, é. n.

(Mind a három kiadás valószínűleg a harmincas évek elején jelent meg.)

14. Polácsi János: Magyar zsebszótár, Szerb—magyar rész, Novi Sad, 1941.

15. Herceg János: Szerb—magyar szótár, Zombor, 1946.

16. Kovács Kálmán: Új szerb—magyar szótár, Novi Sad, 1957.

17. Hadrovics László: Szerbhorvát—magyar szótár, Budapest, 1957.

18. Petar Aranicki: Szerbhorvát—magyar szótár (liliputi sorozat), Novi Sad, 1960.

B) Terjedelmük szerint

Ezek a szótárak igen eltérőek. Legtöbb szó, 40 000 címszó, a Brančić-Dera-félében van, a legkevesebb szót meg alighanem éppen a legelső, Vrančićé tartalmazza. A táblázat ilyen sorrendet mutat:

1. Brančić—Dera: kb. 40 000 címszó
2. Đisalović V.: kb. 32 000 címszó
3. Hadrovics: kb. 27 000 címszó
4. Spicer M.: kb. 25 000 címszó
5. Kovács K.: kb. 21 000 címszó
6. Radić D.: kb. 16 000 címszó
7. Margalits E.: kb. 13 000 címszó
8. Herceg J.: kb. 11 000 címszó
9. Polácsi J.: kb. 10 000 címszó
10. Aranicki: kb. 10 000 címszó.

És így tovább: Grčić, Rejtényi J., Šušnik—Jambrešić, Szana Sándor, Hoffmann Mátvás, s a legkisebb az időrendben első szótár, a Vrančić-féle.

Ezeknek a szótáraknak a legnagyobb része szót ad a szóért. Azaz a szerb-horvát szót egy, esetleg két magyar szóval értelmezi. Valamennyire csak Brančić-Dera és Spicer szótára emelkedik ki. Ebben a két szótárban ugyanis találunk jelentésárnyalatokat és a szócikkek egy részében néhány szólást vagy közmondást. Azonban amint láttuk, mind a kettő még a múlt században készült. A maga idejében mind a kettő jelentős munka volt, de azóta a társadalom s benne a nyelv is, sokat fejlődött. Már ezért sem választhatjuk nagyszótárunk alapjául még ezt a két szótárt sem.

Ebben a fejezetben még csak annyit, hogy a tizennyolc szótárt hat városban adták ki. Tizenhetet a két ország területén (hetet-hetet Újvidéken és Budapesten, egyet-egyet pedig Szabadkán, Zágrábban és Zomborban). Amint látjuk, e szótárak fele, kilenc, tartományunkban készült. Csupán egy látott napvilágot e két ország határain kívül (az időrendben első, Vrančić említett ötnyelvű szótára). Ezt Velencében nyomták. A tizennyolc szótár tizennyolc szerzője — kettő kivételével — Jugoszlávia területén élt, vagy innen származott. Legnagyobb része — tizenhárom — éppen vajdasági.

II. A NAGYSZÓTÁR RÖVID TÖRTÉNETE ÉS JELENE

A nagyszótár előkészítő munkálatai 1954-ben kezdődtek. Egy szélesebb körű megbeszélést az akkori Vajdasági Kultúrtnács 1954. szeptember 1-ére hívott össze. Ezen a megbeszélésen mondta el B. Szabó György nagyfotosságú jelentését a nagyszótár ügyében (l. B. Szabó György: Tér és idő c. munkájának 304—312. old.)

Alább közöljük a jelentésből azt a részt, amely megvilágítja, miért van szükség a nagyszótárra.

„A nagyszótár elkészítését nem a régi értelemben vett szerb, horvát és magyar „együttelés” sietteti.

Közéletünkben, politikai és kulturális életünk demokratizálódásában a nyelvi különbség eddig sem jelentett akadályt.

A társadalmi és politikai életben véghezmenő forradalmi változás és a szocializmus megteremtéséért vívott közös harc közelebb hozta egymáshoz népeinket. Egymás nyelvének ismerete vagy megismerése ma valóban társadalmi szükségé vált. A szerb-horvát nyelv elsajátítása nem az „államnyelvi” kötelező ismeretének a kényszeréből történik — hisz államnyelvről

hazánkban nem beszélhetünk —, hanem onnan következik, hogy a szerb-horvát nyelv tudásával közvetlenül szemlélhetjük, figyelhetjük és ismerhejtük meg hazánk szocialista fejlődési útját, a politikai és társadalmi eszméket, közéletünk kérdéseit, irodalmunk és művészetünk eredményeit és tudományos életünk mai vívmányait.

Eszköznek tekintjük a nyelvet, amely testvérnépekkel fűz bennünket össze a szocializmusért vívott közös harcunkban.

A többi, hazánkban élő nép érdeklődése a magyar nyelv iránt — elsősorban Szerbiában és Horvátországban — társadalmi fejlődésünkben következik.

Közös ügyünk a nagyszótár.

A szocializmus fejlődését és eszméit kell szolgálnia — forradalmunkat — a nyelv terén és a nyelv segítségével.

A Vajdasági Kultúrtaács felhívása egy ilyen szótár kidolgozására idejében érkezett.

Elsőrendű kötelességünk összpontosítani erőinket e feladat eredményes és mielőbbi megoldására.”

B. Szabó György fenti megokolásához azt fűzhetjük hozzá, hogy az időközben bevezetett kétnyelvű oktatás kezdeti szakasza és a kétnyelvű közigazgatás csak fokozta a nagyszótár s egyben a megfelelő szakszótárak szükségét és sürgősségét.

S mindjárt megemlíthetjük azt is, hogy — sajnos — nem mindig sikerült összpontosítanunk az erőket e feladat megoldására.

Annak ellenére, hogy az eddigi munka során mintegy 35 munkatárs segített rövidebb vagy hosszabb ideig, nem sikerült felszabadítanunk csak erre a munkára egyetlen embert sem, legkevésbé azt az egyetlen ismert magyar szlavistánkat, aki nagy segítséget jelentene. Más magyar szlavistánk nincs is, sem szerb vagy horvát hungarológusunk. (A befejező munkákra vagy a magyar—szerb-horvát rész elkészítésére már áthidaljuk ezt a nehézséget.)

Az elmúlt időszakban pár egyetemi és főiskolai tanár segítségével néhány újságíró, fordító és lektor annyira beletanult a munkába és a munka egyes szakaszaiba, hogy az elvégzett feladatok hosszú jegyzékét közölhetjük.

a) Tisztáznunk kellett a feldolgozási elveket és sok-sok részletet. A Szótárbizottság munkatársai tanulmányozták az anyagot, s a munkatársak részére elkészítettük a 33 gépelt oldalt tartalmazó részletes utasítást. Persze ez mégsem volt olyan részletes. Később még két póttusítást is kellett írunk.

b) Az utasításokhoz mindjárt mintaszavakat is csatoltunk. A mintaszavak közé felvettünk minden beszédrészt. Erre azért volt szükség, hogy a munkatársak mennél könnyebben alkalmazhassák az utasítást, s hogy a munka a lehetőségekhez mérten mennél egyöntetűbb legyen.

c) A rövidítések jegyzékét is össze kellett állítanunk, hogy a nyelvtani adatokat és a szavak hozzátartozását jelölhessük. Körülbelül 130 rövidítést tartottunk szükségesnek.

d) A fenti három munkával párhuzamosan hozzáfogtunk a szavak „kicédulázásához”. Akkor a szavakat öt szótárból merítettük: Ristić-Kangrga szerb-horvát—német szótárából, Vukéból, Bakotićéből, Benešić horvát—lengyel és Drvodelić horvát—angol szótárából. Minden szócédulára rá kellett vezetnünk, hogy ezek közül a szótárak közül melyikben található a szó. Később még néhány más szótárt is felhasználtunk. (Különösen ezeket: Deanović horvát-szerb—francia és horvát-szerb—olasz szótárát, Jurančić szerb-horvát—szlovén szótárát és Barić szerb-horvát—albán szótárát.)

Ezt a folyamatot leltározáshoz hasonlíthatjuk. A szócédulán a munkatársak mindjárt láthatják, hogy melyik szó hol fordul elő. a munkát már a központban végzi, ugyanaz a szerb munkatárs, hogy az bizottságnak egy-egy magyar és egy-egy szerb tagja volt. A két bizottság felosztotta a munkát, tagjai azonban gyakran megbeszélték a válogatás közös szempontjait.

f) Az értelmező munkatárs már csak az így kiválogatott szavakat kapta kezdőbetűk szerint cédulára írva, valamint a megfelelő szótárrészeket. Az értelmező munkatársak mind magyarok voltak, de mindegyiknek egy szerb vagy horvát szakember — lehetőleg nyelvszakos tanár — segített. Erre a segítségre főleg azért volt szükség, hogy az újabb kifejezéseket és jelentéseket is beírjuk. Az értelmező munka befejező szakaszában ezt a munkát már a központban végzi ugyanaz a szerb munkatárs, hogy az eredmény egységesebb legyen.

g) Eddig 26 betű anyagát értelmeztük, másik háromé már a munkatársaknál van, a harmincadikét, az utolsóét pedig rövidesen kiviszi az az értelmező, aki legközelebb befejezi a nála lévő anyagot.

Az értelmezett részt két magyar és egy szerb átnéző olvassa át és ír hozzá észrevételeket. Ezt az anyagot a címszójegyzékkel együtt a szerkesztő kapja.

A két szerkesztő eddig öt betű anyagát fejezte be. Most a hatodik és a hetedik van náluk.

h) A mintafüzet kézírata is készen áll.

i) Ha az új nagyszótárban csak azt az anyagot használtuk volna fel, amelyet a már korábban megjelent szótárakban találtunk, nem végzünk jó munkát. Újabb anyagot is kellett gyűjtenünk újságokból, folyóiratokból és könyvekből, valamint az élő beszédből.

j) A közmondásokat, a szólásokat és a hasonlatokat, továbbá a marxizmus-leninizmus és az újabb közgazdasági és politikai szavakat és kifejezéseket külön munkatársakra bíztuk, hogy azzal ne kelljen minden értelmező munkatársnak külön-külön foglalkoznia.

k) A szervezői és az adminisztrációs munkát nem részletezve, még csak a közönségszolgálatot említem meg a Szótárbizottság munkájából. Ennek a munkának néhány részletére visszatérek a következő fejezetben.

A fenti tizenegy pontban természetesen csak vázolhattuk a Szótárbizottság eddigi munkájának legfontosabb részét. Részletesebben erről a munkáról — azt hiszem — nem kell szólnunk. Ennyit azonban szükségesnek tartottunk megemlíteni, nehogy valaki azt higgye, hogy a szótárirás könnyű dolog.

Ezért említsük meg még azt is, milyen nehézségekkel találkozunk.

a) A köztöszókat és az indulatszókat majdnem minden szótárban — még az akadémiai szótárban is — igen röviden tárgyalják, pedig a fordítók ebben a két esetben is szeretnének segítséget kapni. Ezért gyakran szerb-horvát nyelvtanokat kell átnéznünk, mondatpéldákat kutatnunk, hogy közelebb kerüljön a keresett jelentésekhez vagy jelentésárnyalathoz.

b) A szerb-horvát nagyítószók (augmentatívumok) és kicsinyítőszók (deminutívumok) is sok fejtörést okoznak. Nagyítószók a magyarban nincsenek, kicsinyítoszavainknak pedig gyakran becézó árnyalata is van, vagy csak becézésre használjuk őket.

c) Nem kis gond azoknak az eltéréseknek a tisztázása sem, amelyeket forrásmunkáinkban találunk, kezdve a nyelvtani szerelésektől a jelentésekig. Ugyanazt a szót nemegyszer négy szótár nőneműnek, másik négy pedig hímneműnek jelöli, ugyanazt a fűvet vagy állatot egészen másként

értelmezi az egyik, mint a másik. Ehhez még hozzáfűzhetjük azt is, hogy a szerb-horvát szakirodalomban ezt a latin nevet használják, a magyarban pedig egy másikat. Az állattanban például a magyar szakírók már áttértek a hármask latin nomenklatúrára, a jugoszlávok megmaradtak a kettősnél. Nemzetközi síkon nem ritka az az eset sem, hogy például ugyanannak a növénynek vagy állatnak tíz latin neve is van.

d) A szavak felvételével vagy kihagyásával függ össze a következő nehézség. A földrajzi és a történelmi adottságok folytán a szerb-horvát nyelvben egy-egy növénynek vagy állatnak gyakran 20-30 neve is van. A csapósügernek például (latinul: *Perca fluviatilis*nek) 85 nevét, a búbos bankának (latinul: *Upupa epops*nek) meg éppen 109 nevét jegyezték fel eddig. (Attól félek, hogy még nem is jegyezték fel mind.) Ebbe az általános szótárba nem kell felvennünk mind a 85 vagy 109 nevet, de nem kis körültekintést kíván a leggyakrabban használt 8-10 név kiválasztása sem.

III. BEPILLANTÁS A NAGYSZÓTÁRBA

1. A nagyszótárba körülbelül 120 000—130 000 címszó kerül. A *mač-mačetina* részt néhány korábbi szerb-magyar szótárral összehasonlítva az itt lévő táblázaton láthatjuk.

Dr. Szana	Hadrovics	Brančić-Dera	A készülő
mač	mač	mač	mač
—	—	mačad	mačad
—	mačak	mačak	mačak
—	—	—	mačast
—	—	—	mačac
—	—	—	Mačva
—	—	—	Mačvanin
—	—	—	mačvanka
—	—	—	Mačvanka
—	—	—	mačvanski
—	mače	mače	mače -eta n
—	—	—	mače aor sing
—	—	—	mačevalac
—	—	—	mačevalački
—	mačevanje	mačevanje	mačevanje
mačevati	mačevati	mačevati	mačevati
—	—	mačevina	—
—	—	mačetina	mačetina f augm
—	—	—	mačetina

Kihagytuk: mačar, mačara, mačarnica, mačevac és mačevina.

A nagyszótár terjedelme általában így viszonylik az eddigi szótárak anyagához. Helyenként még több új szó lesz, mert a Brančić-Dera-féle szótár egy szava mellett még kettőt veszünk fel.

A szótár terjedelmére vonatkozóan megemlítem egy ismert szótáríró véleményét. Amikor Hadrovics László a belgrádi szlavista konferenciáról hazatérőben meglátogatta Szótárbizottságunkat, búcsúzásakor körülbelül ezt mondta: A szótárt a szótár használói rendszerint nem dicsérik a felvett

80 000—100 000 szóért, hanem szidják a keresett, de a szótárban nem talált 80—100 szó miatt. (Nagyszótárunkat akkor még 80 000—100 000 címszavasnak terveztük.)

2. A szócikkek terjedelme is bővül a nagyszótárban. Az idevonatkozó nyolc szót Đilasović szótárában így találjuk:

mač, mača t. evi h. kard	mačevanje s. kardvívás
mačad gy. n. macskakölykök	mačevati se karddal ví
mačak. čka h. kandúr	mačevina n. macskaganaj
mače. eta s. macskakölyök	mačetina n. óriási macska

Đilasović tehát a nyolc szerb szót nyolc magyar szóval értelmezi.

Ezzel az egyszavúsággal már Brančić és Dera sem elégedett meg. Szótárukban a *mačak* szót így értelmezik:

mačak, h. 1.) kandúr, hím macska; isterati mačka na odžak, kiugratni a nyulat a bokorból; 2.) szőlőkoszorú; óriási szőlőgerezd.

Mi még tovább megyünk. A *mačak* szó nyolc jelentését értelmeztük.

mačak, mačka m, pl *mačkovi* 1. kandúr *kad mačka kod kuće nije, onda se miši vesele (tad miševi kolo vode)* nincs otthon a macska, cincognak az egerek *kupiti mačka u vreći/džaku* zsákbamacskát vesz *to možeš vezati mačku za rep* abból sem lesz semmi; sokra mégy vele; felírhatod a füstösbe *Mačak u Cizmama* Csizmás Kandúr *Mačak Marko, Mačak Srećko* Sicc úrfi, Kandúr Marci 2. zoo kis macskacápa (*Scylium canicula*) 3. zoo ~ *gak* üstökös gémmé (*Ardeola ralloides*) 4. bot a) *v broćac* ragadós galaj b) *v orjašica* orvosi magtaraj c) *v živa trava* bürök gémmé 5. mar kis vasmacska (horgony) 6. prov óriás szőlőgerezd, szőlőkoszorú 7. geol mésztufa 8. prov et tűzkutya, vasmacska

Vagy például a *pasirati* ige még nem került bele egyik szerb-horvát kétnyelvű szótárba sem (természetesen szerb-horvát—magyarba sem). A nagyszótárban valószínűleg 8—10 jelentése lesz az alábbi vázlat szerint.

A vi/vp intr 1. (el)megy, (el)halad vki/vmi mellett
2. (el)múlik vmi (pl. idő, dicsőség)
3. (meg)történik vmi

B vi I. intr 1. jól áll (pl. ruha), passzol vmihez
2. beleillik, jó bele/hozzá (pl. kulcs), pászol vmihez
3. sp (pl. navala je na utakmici lepo pasirala) adogat, passzol

II. tr cul passzíroz, áttör (pl. burgonyát, gyümölcsöt)

C vp I. tr 1. sp átad (labdát), passzol
2. (kártyában) passzol, passzt mond, lemondott a részvételtől

II. intr fig lepasszol, megadja magát, elismeri, hogy legyőzték

A fenti példákból látszik a Szótárbizottság munkaközösségének az igyekezete, hogy az igék mozzanatos vagy folyamatos, illetve átható (tárgyas) vagy át nem ható (tárgytalan) voltát is feltüntesse, hogy a nyelv-

tani szerelés mellett a szavak szakmai vagy stílusbeli hovatartozását is jelölje, s hogy a szavak egy részét mondatban vagy legalább állandó kapcsolatban közölje.

Karinyth Frigyes valahol a szótárral kapcsolatban ezt írta: „Mint sziklában a szobor, a szótárban is rejtve van a végső igazság... csak meg kell keresni.” A Szótárbizottság munkaközössége igyekszik ennek a végső igazságnak legalább a körvonalait megrajzolni, igyekszik legalább kipontozni a szobor anyagát. Ennek az igyekezetnek természetesen határt szab a szótár tervezett terjedelme.

Lássunk még néhány adatot. A szerb-horvát nyelvben a P betűvel kezdődő szavak gyakorisága igen nagy. Ezek a szavak elérik az összes szavak körülbelül egyhatodát. A nagyszótárnak is túlköröznie kell ezt az állapotot. Az egész szótár mintegy 17⁰/₁₀-a P betűs szó lesz, tehát 20 000—25 000 szó. Terjedelemre mindjárt az S betűs szavak következnek. A szótárak körülbelül egytizede. A mi esetünkben 12 000—15 000 szó. Csak e két betű anyaga a szótár több mint egynegyedét foglalja el.

Ezzel szemben az Lj és az Nj betűvel kezdődő szavak száma csak 25—30 körül mozog.

Még egy adat: Az A-tól az O-ig bezárólag 21 betű van. Anyaguk a szótárnak még a felét sem teszi ki. Pontosan 46⁰/₁₀-át. A fennmaradó kilenc betű anyaga, a P-től a Ž-ig viszont 54⁰/₁₀. Ezt az utóbbi számítást azért végeztük, mert a nagyszótárt valószínűleg két kötetben kell kiadni. Nyomatásban körülbelül 3000 nagy formátumú (gépirópapír nagyságú) oldal lesz.

A közönségszolgálat a Szótárbizottság esetében azt jelenti, hogy a már kész szócikketek és a felhasznált segédeszközöket (szótárakat, lexikonokat stb.) minden komoly érdeklődő megtekintheti, belőlük kijegyezheti a keresett jelentéseket, esetleg egy-egy szó jelentését telefonon is megkérdezheti. A válasz könnyebb, ha a szót szövegösszefüggésben közlik.

Eddigi működéséről a következőket mondhatjuk:

a) A kérdések legnagyobb része a szakszótárak anyagából való. Pl. greba (vízityúk), ispravljac (áramegyenirányító), uljni pokretač (olajos indító), rascepa (saszeg), doradni strug (kikészítő eszterga), zasun (tolózár, retesz, zárótolattyú, zárópecsek), drozera (harmatfű), rosulja (tippan), kolovratke (kerekesférgek, sodróállatok), prenosnik (szűrőkörző), klipnjača (dugattyúrúd), dereza (kapaszkodóvas, mászóvas), cepin (jégcsákány, hegy-mászócsákány, de jelenthet forgatókampót is), krunica (párta) stb. Ez is azt mutatja, hogy nagy szükség van szakszótárakra.

b) Sokszor kérdezik tájszók jelentését. Pl. krasna (villáskapa, karszt-kapa), vež (kapualj, bejárat), buć (itt: üstök) stb.

c) Néha a Szótárbizottság munkatársai sem tudnak kielégítő választ adni, mert sehol sem találnak kiindulópontot. Egy szó jelentését pedig egy mondatból megbízhatóan megállapítani nem lehet. Ha lehetett volna, a fordító vagy újságíró nem fordul a Szótárbizottsághoz. Válasz nélkül hagyott kérdés aránylag nem sok volt, de volt. Pl. celava patka, zavigor, vazdušni plac.

A közönségszolgálatból egyébként kettős haszon származik. A kész vagy félig kész anyagot és a segédeszközöket az érdeklődők már most — a szótár befejezése előtt is — használhatják, a Szótárbizottság munkatársai pedig ezen az úton is láthatják, mire van szüksége a gyakorlatnak.

IV. A SZÓTÁRBIZOTTSÁG PÉNZELÉSE

Az ilyen természetű munkát csakis a közösség láthatja el pénzzel. Ez egy pillanatig sem volt vitás. A kiutalási fórum azonban sokszor változott. Kezdetben a kisebbségi tudományos kutatómunkára szánt tartományi alapból, azután a Vajdasági Múzeumból, később a tartományi Iskolaügyi Tanács tankönyvkiadási keretéből kapta a pénzt, újabban pedig — a jugoszláviai kisebbségi művelődési munka általános elvei szerint — a tartomány (30 %-ban), a Szerb Népköztársaság (20 %-ban) és a Szövetségi Végrehajtó Tanács (50 %-ban) fedezi a kiadásokat.

A Szótárbizottság szervezetileg a Noviszádi Egyetem Bölcsészeti Karának Magyar Tanszékéhez tartozik. (Tartozhatna a Szerb-horvát Tanszékhez is, mert ahogyan fentebb mondtuk, a nagyszótár közös ügyünk.) Pénzügyi tekintetben azonban nem sikerült a kar költségvetésébe beilleszteni. Pedig az lenne a legjobb megoldás.

Hogyan folyt a pénz kiutalása? Az illetékesek mindig megértéssel kezelték a Szótárbizottság szükségleteit, s a lehetőségekhez mérten legtöbbször igyekeztek is rendezni az anyagi kérdést.

Ha közelebbről nézzük a dolgokat, az elmúlt 84 hónap alatt személyi és anyagi kiadásokra (tiszteletdíjakra, napidíjakra, útiköltségekre, lakbérre, telefonra, szótárak, könyvek és irodai felszerelésre stb. stb.) a Szótárbizottság 100 000 dinárnál valamivel többet fogyasztott havonta.

Jelenleg van elég pénz a munka zavartalan folytatásához, s rövidesen megkapjuk az esedékes részleteket is.

V. A NAGYSZÓTÁR KÖZELEBBI ÉS TAVOLABBI JÖVŐJÉRŐL

1. A mintafüzet elkészült, és rövidesen nyomdába kerül. Jó lenne a Nyelvművelő Egyesület összejövételén is — amikor a tagság és az érdeklődők nagy része már közelebbről megismerte a mintafüzet tartalmát — nyilvánosan megvitatnunk a vele kapcsolatos kérdéseket.

Vitatkozunk lehet például arról, hogy a tervezett 130 rövidítés elég-e vagy sok; kell-e a *maćak* és a hozzá hasonló szónak ennyi jelentését feldolgoznunk, vagy kevesebbet vegyünk; szükséges-e ennyi példát beleszönnünk egy-egy szócikkbe, vagy elégedjék meg a szótár használója kevesebbel, a megtakarított helyen pedig inkább más szavakat értelmezzünk.

Beszélhetünk a rövidítésekkel kapcsolatban arról, helyes-e a Szótárbizottság mai álláspontja, hogy egyes szakterületeket egy rövidítés alá vont össze. Mondjuk a *med* (orvosi) vagy *zoo* (állattani) rövidítés esetét. Ezek felölelnék mindent a maguk területén; a *zoo* az egysejtűektől az emlősökig, pedig vannak jóval kisebb szótárak is, amelyek külön jelölik a madarakat, a halakat, a rovarokat stb. Vagy a *med* rövidítés mellé be kellene-e vennünk, mondjuk az *anat* (anatómia) és a *path* (patológia) rövidítést is, s ezzel az orvostanon belül elkülönítünk a bonctant és a kórtant, ezt a két fontos részt? Vagy fogadjuk el azt az érvelést, hogy ennek a részletesebb megkülönböztetésnek csak szakszótárban van helye?

2. Reméljük, hogy a kézirat — mintegy 10 000 gépelt oldal — 1963 végére elkészül.

Sancta simplicitas

Torma Dénes

E. Fehér Pál kitűnő tollnok, s ezen túl bűvész és varázsló, e szemfényvesztő műfaj mestereinek egyik legritkább tulajdonságával megáldottan. Ugyanis a bűvészmesterség szabályaitól eltérően nem a nem létezőt varázsolja elénk ügyes hókuszpókuszaival, hanem a létezőt bűvészkedi el olyan ügyes módon, hogy az egy pillanatra sem jelenik meg az ámuldozó szemlélő előtt. Pedig a bűvészet íratlan szabályai azt követelik meg, hogy az eltüntetendő tárgyat meg kell mutatni a közönségnek: nézze meg jól, tapintsa meg, ízlelje meg, lássa meg, mielőtt valamely kétfenekű doboz aljára süllyesztené.

E. Fehér Pál nem akarja ismerni a bűvészek eme évszázados hagyományát, hanem a következőképpen cselekszik:

Cikket ír a Budapesten megjelenő *Kortárs* című irodalmi és kritikai folyóiratban az emlékirat változásairól (Az emlékirat változásai. Egy műfaj válsága. *Kortárs*, 1961. 9. szám, 445—450. old.). Eddig még aligha találhatnánk megjegyezni valót, hiszen a magyar irodalom újabban az emlékiratírás lázában ég, mintha az öncélúvá vált múlt megörökítése lenne az írók legégetőbb feladata. Ezeket az emlékiratokat a kiadók rendre megjelentetik, a folyóiratok folytatásokban közlik, és a boldog olvasó elmerülhet a múltban. Ez az írók, kiadók, olvasók belügye.

De E. Fehér Pál egy zárójelbe tett mondatban, egy oldalvágással le akarja dőlni a noviszádi Fórum kiadásában megjelent *Egy regény regénye* című könyvet is, Sinkó Ervin naplójegyzeteinek két kötetét, a következőket állítva:

„Az emlék természetesen csaló is lehet, sőt nincsen alkalmasabb területe az irodalmi szélhámosságnak, mint éppen ez. Olykor már a viccekben

emlegetett hivatali önéletrajzok ötlenek fel emlékezetünkben, néha annyira nyilvánvaló a torzítás. Az eredmény az, hogy nincs a szerzőnél kitűnőbb férfiú széles e világon, szűkebb hazájáról nem is beszélve. (A legkirívóbb példa a közelműltből a jugoszláviai magyar író, *Sinkó Ervin* pamfletje, az *Egy regény regénye*. (Fórum, Noviszád, 1961.) Sinkó kétségtelenül jeles írói erényeit oly módon nagyítja fel, amelyre Romain Rolland félmondatai — ezek különben a helyzet korántsem kielégítő ismeretében íródtak —, vagy ellenőrizhetetlen egykorú kinyilatkoztatások aligha biztosítanak elegendő alapot. Mi más lesz így az emlékirat, mint egy „kisebbségi” komplexum kielégítése? Szövevényes és alig követhető logikával növekszik legendává a képzelt világhír — az önelégült dicsekvés s körülbelül két tucat, valószínűleg nem erre hivatott tollnok buzgólkodása eredményeként. Mondjuk meg: sem Sinkónak, sem érdekfeszítő könyvének, sem a magyar irodalomnak nincs erre szüksége!..)”

Kedves olvasó, ez az idézet volt E. Fehér Pál „mutatványa”. S tette ezt a következőképpen:

Az emlékiratok „dömpingjéről” értekezve, rögtön, cikke harmadik bekezdésében a fentebb idézett részt írta le, mielőtt még egyetlen, a magyar olvasóhoz is eljutott emlékiratról szólt volna. Mert nehéz lenne elhinni, hogy a *Kortárs* érdemes olvasóinak módjukban lenne ellenőrizni E. Fehér Pál állításait és így azok „ellenőrizhetetlen kinyilatkoztatássá” váltak. Így az olvasó csak azt tudja, hogy Noviszádon, 1961-ben a Fórum kiadásában megjelent Sinkó Ervin könyve, hogy az író „kétségtelenül jeles írói erényeivel” pamfletet írt (miről? kiről? mi célból? stb. stb., ezt nem mondja meg a cikk írója!), amely szerénytelenség és „önelégült dicsekvés” szülöttje, ugyanakkor pedig „érdekfeszítő könyv” is.

Az illuzionista E. Fehér Pál tehát a kétkötetes naplójegyzetekből el-sikkasztott mindent, csupán Romain Rolland „félmondatait”, az „ellenőrizhetetlen egykorú kinyilatkoztatásokat” s az „önelégült dicsőséget” hagyta meg: a többi, pedig a kétkötetes mű 879 oldalnyi szöveget jelent, úgy tűntette el, hogy meg sem mutatta az olvasónak.

Az „erre nem hivatott tollnok buzgólkodása” eredményezte-e ezt vagy sem, nem nyomozzuk E. Fehér Pál esetében. Száradjon a lelkén mindaz, amit e könyvről elhallgatott, hiszen ha abban a szerencsés helyzetben volt, hogy végigolvashatta ezt a valóban érdekfeszítő könyvet, akkor tudja, hogy az *Optimisták* kéziratának a sorsa fonál volt, amelynek segítségével az író Moszkva és a szovjet irodalompolitika és nemcsak irodalompolitika labirintusait járta a harmincas évek második felében. S a nevek! Károlyi Mihály, Kun Béla, Révai József, Iszak Babel és a többiek! Kár volt E. Fehér Pálnak hallgatnia róluk!

E. Fehér Pál bumerángot forgat a kezében, az pedig veszélyes vadászszerszám; ezt Ausztrália bennszülöttei nagyon jól tudják, hiszen évszázadok óta ezzel járják a legkisebb kontinens vadászterületeit. A jeles cikkíró, úgy látszik, még nem tanulta meg használatát. Csak a „sulykot vetette el”, a bumeráng önmaga szövegében csapott vissza rá.

Körutazás szavakkal

Tomán László

A szó, amellyel az író urává válhat a világnak és önmagának, a szó, mellyel el tudunk jutni a lelkekbe és a csillagokig, az emberhez legközelebb álló művészi kifejező eszköz. A kő, a márvány, a bronz, az olaj, a tus lehet engedelmes szolgája az alkotónak, de mindig marad benne valami hidegség, valami ember nélküli. Csak a szavaknak, ezeknek a meleg emberséggel teli atomoknak, csak a szavaknak van meg az a hatalmuk, amellyel igazi, emberi csodákat lehet tenni.

Akárhová nézünk, a szavakat mindenütt ott találjuk. Mindenben benne vannak, s minden öbennük van. A szavak a kavicsok a folyó partján, kristályok a sziklákban, klorofil-szemcsék a levélben, csillámok a homokban, a szavak a vérsejtek, idegszálak, izomrostok. A szavak könnyek, a szavak hahota, a szavak a fény, az éj, a hó és a láng. És nyomok a szavak, melyeket otthagytunk az utakon, csúcsokon és mezőkön, a tengerfenéken és az erdőkben, barlangokban és a felhők felett. Semmi sem olyan, mint a szavak, semmi sem olyan mindenható, olyan hatalmas, olyan teremtő. A meglévő világ-

hoz szavakkal teremtettünk egy új, másik világot, amelyben sokszor szívesebben tartózkodunk, mint a valódi-ban, mert a szavak, a valóság jelei, szolgálaink lehetnek, s kitérnek előttünk a képzelet világának kapuit.

Nem választotta hiába Sveta Lukić sem a szavakat, hogy bejárja velük a természet világát, az értelem birodalmát, a szerelem útvesztőit, a halál ismeretlenségét, önmaga lélektájit és a szavak rengetegét. A szavak útmutatói voltak, tőlük indult és hozzájuk tért vissza, visszatért hozzájuk, s amikor megtalálta őket, velük rajzolta fel a megtett út vonalát.

A gyermekeknek kedvelt játéka a kockák összerakása. Lukić könyvében* egy helyen elárulja, hogy maga is rakkosgatja a kockákat, mint a gyermekek. Ezek a kockák: a szavak. Belőlük építgeti azt a világot, melyben egymásra helyezett rétegekben megtaláljuk a természetet, a gondolatokat, az érzéseket, a végzetet. Minden kocka egy-egy élményt zár magába, az élmény benne

* Buna protiv reči, Progres, Novi Sad, 1960.

van a szóban, és minden szó élmények egész komplexusát tartalmazza.

Hogyan válhatnak a szavak valóság-gá? Úgy, hogy élménnyel telítjük őket. Lukić pedig minden pillanatból, minden formából, minden jelenségből élményt csinál. Hihetetlen intenzitással él, s életét szavakba önti. Nincs is méltóbb keret, amely az életet magába foglalhatja, mint a szó. És ez a folyamat egészen addig tart, amíg el nem érjük a lehetetlen határát. Ez pedig: az élet és a szó azonosítása. Itt torpan meg, érthetően, Lukić is, ennél tovább nem lehet menni, mert ezen túl már az abszurdum szakadékába zuhanva zúzódnánk össze. De addig minden a miénk, mindent elérhetünk, mindent megtehetünk.

Azon a körutazáson, melyet Lukić megtett, számtalan élményben volt része; az egyéni élményt, amely ha az marad, nem gazdagítja a világot, Lukić a szavak segítségével, közvetítésével tette általánossá, mindannyiunk élményévé, s számunkra, akik könyvét olvassuk, az ő szavai jelentik a valóságot, amely neki a maga természetes alakjában jelentkezett. A valóság színváltozását éltük hát meg: a valóság szavakká vált, a szavak pedig, amelyek a valóság élményét rögzítették, később ismét valósággá alakultak át, csak hogy ezúttal mások számára, másként, az

író élményével, egyéniségével gazdagabban.

Egy ilyen metamorfózishoz az írónak arra van szüksége, hogy minden kötelezettségtől és megkötöttségtől mentesen, szabadon szólhasson. Ezért választotta Lukić a műfajok szabadságát is; könyvében találunk útirajzot, elbeszélést, verset, drámai párbeszédet, meditációt, leírásokat, költeményeket prózában, miniatűröket. Maga a könyv ugyan, első pillantásra, egy mozaik benyomását kelti, de ennek a mozaiknak, amely nem egyéb, mint egy teljes, kerék kompozíció, minden színe, felületének minden részlete olyannyira összefügg, hogy a szavakkal kifejezett a szavakká átalakított élmények világa teljességében áll előttünk. Lukić eddig még sohasem próbálkozott a konvencionális műfajokkal. Mindig különös, egyéni és mindig egészen más, egészen új kifejezési formákat keresett. Az új könyvében meglevő világ a szerző élményeiből született, az ő élményeinek köntösében lép eléink, de minden pompától és pátosztól mentesen: egyszerűen, mindennapian, tisztán.

Lukić még nem jutott el minden-hová szavaival. Bejáratlan, fel nem fedezett tájak várnak rá. Alkotása akkor lesz teljes és következetesen végigvezetett, ha újabb utazásokra vállalkozik, ha lesz bátorsága újabb szavak kimondására.

A német költészet 1945 után

Egy jelentős antológia alkalmából

Ivan Ivanji

Egy verseskötet rendszerint nem sok lényegbevágót mondhat keletkezésének helyéről és idejéről. De ha nemcsak egy költőt, sőt nemcsak egy nemzedék verseit, hanem egy rövid időszakban született és az életet jellemző témák szerint rendszerezett költészetet mutat be, akkor mégis vallomás lehet annak számára is, aki nem szerelmese a szavak művészetének. Vers-antológia sohasem pótolhat politikai helyzet-elemzést, szociológiai tanulmányt vagy széleskörű ankétot, de egyik-másik dologról többet mondhat, mint ezek a racionális adathalmazok.

Nyugat-Németország gazdaságilag olyan erős, hogy könyvkiadása is eléggé változatos. Az anyagi jólét mindenkor termékeny talaja a sznoboknak, ahol pedig sznobok vannak, a művészek is könnyebben élnek. A gazdasági csoda országában líra is van bőven, így hát vannak gyűjtemények, kiadások, antológiák, kresztomátiák is. Többségük nem mondhat egyebet az olvasónak, mint azt, hogy Németországban a háború után is számos költő él, és azt, hogy nincs semmi, ami — másutt fel nem lelhető eredetiségénél fogva — különösképpen méltó a világ figyelmére.

A napokban megjelent új antológia (*Deutsche Lyrik — Gedichte Seit 1945*, Német költészet 1945 óta — Deutsche Verlags-Anstalt, Stuttgart) mégis új távlatokat tár föl. A kötet újabb bizonyosság mellett, hogy egy antológiában nemcsak a versek fontosak, hanem megválasztásuk, sőt sorrendjük is. A különböző időben, különböző helyen és különböző hangulatban olvasott, vagyis már ismert versek egész másképpen hatnak a könyv szomszédos lapjain. Az 1933-ban született Horst Bingel — maga is költő —, aki a háború utáni német költészetnek ezt az antológiáját összeállította, nyilván vallomást akart tenni nemzedékének hangulatáról. A háború utáni német költészet nagy esztétikai kultúrájú ismerőjének bizonyult, és egyben olyan irodalmárnak is, aki hiszi és vallja, hogy versben is lehet szólni egy izgalmas és antipoetikus korszak mindennapi igazságairól.

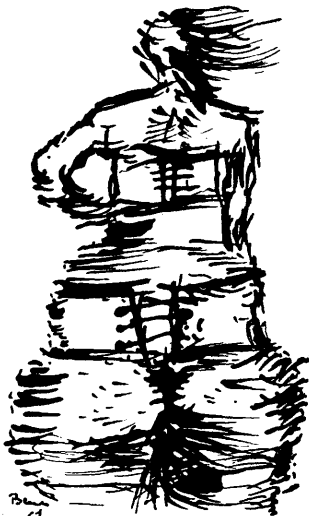
Bingel Kelet- és Nyugat-Németország, Svájc és Ausztria költőit foglalta a könyvbe. Természetesen a nyugat-németországiakat mutatta be legjobban, és — legalábbis úgy tűnik fel — kissé mellőzte a keletieket. Az ő prezentálásában a háború utáni német költészet változatosnak és értékesnek tetszik.

Nem lehet külön sajátos irányokról beszélni. Sokan századunk első felének nagyjaira, Brechtre és Bennre támaszkodnak. A költők érdeklődési köre — Prévert-hez hasonlóan — a mindennapi élet jelenségeinek költői megfigyelésétől a szavakkal és hangokkal való szinte szürrealista játékig terjed. Mégis azt mondhatjuk, hogy az antológiában bemutatott lírikusok többsége valahol középuton áll a hagyományos és a modern között. Ám az a benyomásunk, hogy ez nem határozatlanság, hanem sokkal inkább program — legalábbis formai tekintetben. Bingel meglepetésszerűen megmutatja — és bizonyítja is —, hogy milyen sok tehetséges német költő szólalt meg művészien azokról a sötét időről, amelyek Hitler hatalomrajutásától bukásáig hazájuk felett tornyosultak. Az antológia tíz versciklusa közül négyet közvetve vagy közvetlenül a múlt értékelésének és átértékelésének szempontjai szerint állítottak össze. E ciklusok címei: *Vannak még rendezésre váró dolgok. Évek, amelyek tönkretettek bennünket, Múlандó volt minden győzelmek és Még reng a föld.* Ezek a címek elmondanak

mindent, ami ilyen szűkre szabott helyen elmondható.

Nincs helyünk arra, hogy egyes nevekről vagy versekről részletesebben szóljunk. Egyik-másik vers kétségtelesen annak a nemzetnek legszebb hagyományait követi, amely nemcsak Hitlert és Eichmannt szülte, hanem Goethét és Hegelt is. (Hogy mégis említsünk egy konkrét szerzőt és címet, Paul Zelan *A halál fűgája* című verse kész remekmű, méltó arra, hogy helyet kapjon a világ költészetének minden antológiájában. 1945 után íródott németül, holott szerzője Romániában született és Párizsban él.) Egészben véve azt mondhatjuk, hogy az antológia, legalábbis részben, rámutat a német szellem intellektuális állapotára. Szerkesztője a számára kedves, pozitív, esztétikai értékű, becsületes állásfoglalású megnyilatkozásokat választotta ki. Jó, hogy ilyen sok van belőlük. És vigasztaló. „A költő minden időben korának szeizmográfja volt” — mondja Bingel a kötet zárószavában. Antológiájának szeizmográfjai az 1945 utáni német líra enyhe, de határozott és rokonszenves megváltozását mutatják.

Kollin József fordítása

AZ IDŐ IVO ANDRIĆ MŰVEIBEN

Néhány nappal azután, hogy Ivo Andrićnak odaítélték az irodalmi Nobel-díjat, a legnagyobb elismerést, melyben író részesülhet, a *NIN* című belgrádi hetilap, szokásától eltérően, első oldalait, még a vezércikket is Ivo Andrićnak szentelte, a külpolitika pedig, amely egyébként ezt a helyet elfoglalja, hátrább szorult.

Radomir Konstantinović esszéista és regényíró a *NIN*-nak ebben a számában arról írt rövid, de az esemény nagyszerűségétől ihletett esszét, milyen szerepet játszik az idő Andrić műveiben. Andrić — mondja esszéjében Konstantinović — nem az elveszett időt keresi, hanem az abszolút idő csirájáig akar eljutni... Andrić megszállottja az időnek, amely ott van minden mozdulatunkban, szavunkban, az egész történelem alapjában. Szembe akar vele kerülni, szinte kézzel szeretné érinteni.

Mintha Andrić sejtené — véli az esszéíró —, hogy az idő, az őseredetű és örökkévaló idő csak a történelem álarcát ölti magára, s hogy lényegéig csak a történelem rétegeit lefejtve juthatunk el. Andrić kivételes képessége, hogy leleplezze a történelmet, hogy lefejtse az idő szívéből azokat a rétegeket, melyeket a történelem hagyott rajta.

„Andrić nem írja le az időt — mondja Konstantinović —, hanem szuggerálja, segít meghallanunk.” Prózájának legragyogóbb részeiben lehetővé tette, hogy „meghalljuk az időt a maga folyamataiban, vagy épp extatikus, fenséges mozdulatlanságában”. Andrić művei révén úgy érezzük magunkat a mindenható idő előtt, mintha egy kőszirt vagy az ég előtt állnánk némán: végtelenül kicsinyeknek, s ugyanakkor felfoghatatlanul hatalmasoknak. A kicsinység és a nagyság — ez az az élmény, melyben Andrić részesít, és amelyre megtanít bennünket. Andrić az az író, aki a beszéd által eljutott a hallgatáshoz, aki sikollyal szuggerálja a csöndet, aki a nagy megmozdulások, a történelmi öszszecsapások ábrázolásával fejezte ki azt a csöndet, melyből az ember jön, s amelyhez visszatér.

„Ez az író — állapítja meg esszéjének végén Radomir Konstantinović —, aki abból az országból származik, amelyen birodalmak és hadseregek gázoltak keresztül, ez az író ismeri azoknak a bölcsességét, akik hosszú ideig tűrésre voltak ítélve: az

embertől mindent el lehet venni, csak az őseredetű időt nem, melyhez maga is tartozik, melynek ő csak egy kis része, villanása, remegése; és tudja, hogy az ember megsemmisíthetetlenége az idő birodalmának megsemmisíthetetleniségében van... Mindaddig, míg az ember, mindennapi útján, megállhat, hogy lássa az eget maga felett s a földet a lába alatt, amíg az ember együtt van az éggel és a földdel, addig fölötte áll minden megsemmisülésnek.”

SZOKEVÉNY

A *Híd* legutóbbi számában idéztünk Alfred Kazin cikkéből, amelyet John D. Salinger új elbeszéléskötete, a *Frenny and Zooey* megjelenése alkalmából írt, s megkísérelte megmagyarázni, mi-
ben rejlik ennek az egyébként nem éppen termékeny írónak a sikere — elsősorban az amerikai értelmiség és az ifjúság között.

A kérdés továbbra is időszerű, mert a *Frenny and Zooey* még amerikai viszonyok között is meglepően nagy példányszámban fogy. A *Time* szeptemberi száma részletes riportot közöl Salinger-ről, s ezt az írást használjuk föl, hogy kiegészítsük korábbi értesüléseinket. Salinger, akárcsak a Glass-családból származó ifjú hősei, félzsido családból származik, azzal a különbséggel, hogy apja nem színész, hanem ügyes üzletember volt, füstölthús- és sajtimportőr. Az irodalmi alkotóképzelet és a valóság közötti többi különbség is a művészi általánosítás és tragikumkeresés vonalán fut, ugyanazon az úton jár, amely Goethét odavezette, hogy a *Werther*ben magára öltse az öngyilkos szerepét. Teenager hőseitől eltérően, Salinger gyermekkorában nem mutatott semmiféle kivételes képességet, átlagon aluli tanuló volt, olyannyira, hogy apja sok sikertelen kísérlet után, hogy magasabb műveltséget nyújtson neki, Lengyelországba küldte, hogy ott tanulmányozza azt a szakmát, amelyet a családi vállalattal együtt örökölnie kell. Salinger azonban kibújt az effajta kötelezettségek alól és — írt, akkor is, később is, ma is. A háború alatt, öt órával a normandiai partraszállás után serényen kopogott írógépén egy barakkban, mialatt a tetőn jégesőként záporoztak a srapel- és a bomba szilánkok. Amikor visszatért New Yorkba és állandó éjszakai vendége lett Greenwich Village-nek, hetekre elmenekült társasága elől, hogy befejezze valamelyik megkezdett elbeszélését. Az idő múlása mind határozottabbá formálta Salinger magányát. Ma már kétségtelen, hogy szökevény, a társadalom menekültje. Egy magas fallal körülvett házban él, egy isten háta mögötti városkában, nem válaszol semmiféle levélre, nem ad magáról sem képet, sem nyilatkozatot. (Kivételt csak egyszer tett, egy diáklap tizenöt éves riporternőjével.) Nem járul hozzá ahhoz sem, hogy írásait Hollywoodban átdolgozzák, megfilmesítsék, azt sem tűri, hogy könyveit irodalmi klubokban népszerűsítsék. Mindennap reggel fél kilenctől délután fél hatig dolgozik.

Bíráloi közül többen éppen ezzel, az ifjúság számára nyugtalanító, titokzatos magánélettel próbálják magyarázni Salinger népszerűségét. Minden jel azonban arra mutat, hogy ezekkel a véleményekkel és Alfred Kazin elképzelésével szemben, a *Time* riporterjének van igaza, aki a Salinger-rejtély megoldását, az író népszerűségét műveinek alapmotívumaiban keresi.

„Salinger hőse — állapítja meg a *Time* újságírója — egy modern és városias Huckleberry Finn. Akárcsak hősenek irodalmi előde, Salinger írásainak fő alakja is menekülni szeretne a civili-

záció elől, és vissza akar térni a természet romlatlan környezetébe. Mint Huckleberry Finn, korának és nemzedékének nyelvét beszéli, s legbensőbb igazságérzete visszaretenti a tekintélytiszteléstől. Menekül a felnőttek társadalmából, és Salinger talán éppen ezért, a teljesebb átélés kedvéért tartja fenn mesterséges és már szinte beteges elszigeteltségét.”

MÚLTCSINÁLÁS

Alain Robbe-Grillet, az ismert regényíró, megírta első film-scenáriumát. A sikerült mű címe *L'Année dernière à Marienbad* (Tavaly Marienbadban). Alain Resnais, a *Hirosima, szerettek* című film rendezője rendezte, és Velencében nagydíjat nyert. Robbe-Grillet hamarosan könyv alakban is megjelenteti a scenáriumot. Rövid elő szót írt hozzá, s a *Les Nouvelles Littéraires* közölte az előszó teljes szövegét. Ez az írás betekintést nyújt a modern filmirodalom törekvéseibe. Robbe-Grillet ugyanis elmondja, hogy 1959 végén ismerkedett meg Alain Resnais-vel, s már ekkor megállapodtak, hogy közösen csinálnak filmet. Természetesen szó sem lehetett arról, hogy a két alkotó együttműködéséből egy régimódi film szülessen, olyan, amit Robbe-Grillet így jellemez:

„Mindenki előtt ismeretesek a filmek egymást sorban követő bonyodalmi, amelyek még apáink idejéből származnak, s amelyekből egyetlen előre elképzelt, sőt várt esemény sem hiányozhat: amikor a telefon megszendül, egy ember leveszi a kagylót, azután megpillantjuk a drót másik végén beszélő személyt, majd a hívott fél közli, hogy igen, ott lesz, ahova hívják, végül helyére teszi a kagylót. A mi szellemünk valójában gyorsabban — más esetben viszont lassabban reagál. Mozgása sokrétűbb, gazdagabb és kevésbé megszokott: sok mindenben keresztülugrik. Pontosan följegyzi a „kevésbé fontos” elemeket is, ismétli, visszatér a múltba. És éppen ez a mentális idő érdekes számunkra, furcsaságai, hézagai, megszállottsága, sötétsége közel állanak hozzánk, mert hiszen a magunk szenvedélyességének korához, a mi életünkhöz tartoznak”.

Miután nyilvánvalóvá vált, hogy az írónak meg a rendezőnek azonos elképzelései vannak, Alain Robbe-Grillet munkába fogott. Négy szinopszist írt, és Resnais mind a négyet elfogadta, de abban egyeztek meg, hogy elsőnek a *Tavaly Marienbadban* című filmet készítik el.

A film — maga Robbe-Grillet mondja róla — egy meggyőzősi szándék valóra váltása. Egy olyan realitást ad, amelyet maga a film hőse teremt meg saját víziói, saját szavai alapján. A film cselekménye egy nagyszállodában, egy nagy, nemzetközi életű, barokk fényűzésű, de jéghideg dekorációval zsúfolt palotában játszódik le. Névtelen, jólnevelt, kétségtelenül gazdag, dologtalan társaság sereglett itt össze, amely teljes komolysággal, de minden szenvedély nélkül tesz eleget a társadalmi játékszabályoknak: kártyáznak, dominóznak, táncolnak, lélektelenül társalognak, vagy éppen egymásra lónek. Ebben a zárt és fojtott levegőjű környezetben az emberek és tárgyak is valami furcsa révületben léteznek, mintegy álomban, amelyben az embert leküzdhetetlen erők vezetik. Ebben a környékben teremről teremre, folyosóról folyosóra bolyong egy ismeretlen férfi. Füle akaratlanul is fel fogja a beszélgetések töredékeit, szeme egyik névtelen szereplőről a másikra siklik, de minduntalan visszatér egy szép, fiatal

nőre, aki talán maga is foglya ennek a díszes börtönnek, és talán még élő szellem ebben az aranykalitkában.

A férfi odalép hozzá, beszélgetni kezd vele, és fölkinálja neki a lehetetlent: a múltat. Elmondja neki, hogy már találkoztak egyszer, egy évvel ezelőtt, szerették egymást, és íme, most visszatér hozzá, hiszen megbeszélték ezt a találkozót, és magával akarja vinni. Közönséges csábító, bolond ez az ember, vagy ösztéveszti valakivel a szálloda szép, fiatal lakóját — nem lehet tudni. A fiatal nő kezdetben trefára veszi a dolgot, belemegy a játékba, de később, amikor már túlságosan is komolyra fordul a dolog, menekülni igyekszik. Későn. Az ismeretlen férfi szavai mind valóságosabb, teljesebb, igazabb, előbb képpé állnak össze. A jelen meg a múlt egybekeverednek, és a mese három alakjának élményei — egy harmadik szereplője is akad a történetnek, még hozzá a nő igazi életéből — a tragédia látomását idézik elő a fiatal nő tudatában, erőszakot, gyilkosságot, öngyilkosságot lát és érez... Végül is enged a férfi szavainak, hiszen már kezdetben is ezt tette. Vállalja, hogy azzá legyen, amivé az ismeretlen férfi változtatni akarja, s rááll, hogy elinduljon vele egy új, egy még nem tapasztalt, egy egészen más életforma: a szerelem, a költészet, a szabadság, vagy — talán — a halál felé.

VEZÚV

Az abszolút szerelem regényét írta meg Emmanuel Roblès, a nálunk is ismeretes *Montserrat* című dráma szerzője. Roblès sohasem szerette a párizsi társaságot, s új regényének színhelyét sem a francia főváros légkörébe, hanem a heves délvidékre, Nápolyba helyezte. Az írás címe — nemcsak a földrajzi szomszédság alapján — *Vezúv*. A *Les Lettres Françaises*-ben interjút olvastunk Roblès-vel s ez megmagyarázza a cím átvitt értelmét is.

— A *Vezúvot* 1944-ben, Olaszországban kezdtem írni — magyarázza a szerző. — Haditudósítóként kerültem oda. Sok jegyzetet készítettem abban az időben. Nápolyban is megfordultam. Különös város volt az a háború idején! Utcáin a világ minden nyelvén beszéltek. Voltak itt franciák, spanyolok, pápuák, tahiatiak... 1944 első negyedében jártam ott, de később is, még a háború alatt is visszatértem Nápolyba. De az t a várost már nem láttam viszont... Szóval így kezdtem a *Vezúv* írásához. A regény egy szerelem története. Egy fiatalember — egy azok közül, akiket manapság „pied noir”-nak (fekete láb) neveznek (az Algériában született franciákat nevezik így), s aki sohasem járt Franciaországban, egy egyetemi hallgató, tehát művelt lény — és egy fiatal, természetesen szép, szenvedélyes, abszolút olasz leány egy-másba szeretnek.

Arra a kérdésre, hogy miért éppen egy algériai franciát választott regénye hőséül, Roblès így válaszolt:

— Miért? Izgató emberek az algériai franciák! Alig van múltjuk, s a múlt hiánya reájuk nyomja bélyegét. Az idő sohasem dolgozott számukra. Némileg hasonlítanak a dél-amerikaiakra, éppen olyan mozgékonyak, érzékenyek, s éppen úgy nem értenek a vitatkozáshoz. Nem is lehet rájuk észokokkal hatni, az érzelmeikhez kell nyúlni.

Roblès első személyben, rendkívül szuggesztív stílusban írta meg a *Vezúvot*, ez derül ki az *Artsban* megjelent első fejezetből is:

„Amikor — a háború alatt — Nápolyban jártam, napokon át róttam a szűk, kis utcácskákat, és néztem a nőket. Végigsétáltam a Via Román, a Via Chialán, a Via Santa Lucián, amelyeknek gyönyörű épületeit megrongálták a bombázások, és a Mussolini idejében a falra firkált jelszavakat böngészgettem, amelyekeken keresztül sarlót meg kalapácsot festettek, vagy a vak koldusok verklejét hallgattam, amelynek a Lily Marlent nyekergették. A téli égbolt háttérében a Vezúv füstölgött, csúcsát hógallér, tiszta, kemény, kékeres fehér gallér övezte, és az egész tájnak japános színezetet adott. A kikötő fölött, amelynek vizén nagy, szürke, ködbe burkolózott hajók ringtak, hosszú köteleken ezüstszerű zároléggömbök lengtek. Éppen akkor kerültem ki a kórházból, és úgy teli voltam a boldogság utáni vágygal, hogy az volt az érzésem, semmi, de semmi a világon le nem csillapíthatja. Más szabadságos katonák: amerikaiak, kanadaiak, lengyelek is éppen így rótták a várost, és szemükben ugyanaz az éhség csillogott, mint az enyémben.”

LUTHER-DRÁMA

John Osborne, a fiatal és ismert angol színműíró, a nagyszerű *Look Beck in Anger* (Dühöngő ifjúság) szerzője, rendkívül termékeny író, de nem mindig van szerencséje. Az *Entertainer* (Bohóc) és az *Epitaph for George Dillon* (George Dillon sírfelirata) című nagyszerű színdarabjai után megírta a *The World of Paul Slickey* (Paul Slickey világa) és az *A Subject of Scandal and Concern*. (A megbotránkoztatás és az aggodalom tárgya) című drámákat, — és teljesen célt tévesztett velük.

Legutóbbi színdarabjával azonban, a *Lutherrel*, amelyet most a Faber and Faber nevű tekintélyes könyvkiadó vállalat ki is adott, ismét nagy sikert aratott.

Fölhasználjuk a *The Times Literary Supplement* legújabb számát, hogy a színmű-újdonságról tájékozódjunk. Akárcsak *A megbotránkoztatás és az aggodalom tárgyában*, Osborne az új színdarabban is a reformáció megteremtőjéről ír. A lap azonban hangsúlyozza, hogy nem a reformáció korát akarja bemutatni, hanem egy erős egyéniségről fest portrét. Luther — mint a színdarabból megtudjuk — gyermekkorában édesanyja elnyomatása alatt állt, és szeretet utáni vágyát apja közelében sem elégíthette ki. Ezek a lelki sérülések magyarázzák, hogy Luther később bizonyos fokú gyűlöletet és megvetést érzett önmaga iránt, amit gyomorbaja csak fokozott. Osborne színdarabja szerint ezzel magyarázható lázadása és gyűlölete a pápával szemben, aki Luther érzelmeiben az apa helyét foglalta el, és az egyházzal szemben, amely a nagy reformátor szellemi életében az anya helyére állt. Innen undorodása a testiségtől és az a meggyőződése, hogy minden, ami a testtel kapcsolatos, bűn. S végül innen ered az is, hogy a vallással, a hittel akarta igazolni önmagát önmaga előtt és az a tény is, hogy közvetlenül, elmélkedések nélkül kívánt az istenhez fordulni.

A bíráló szerint Osborne mindezt epikus átültetésben mondja el, bőségesen élve a monológ előnyeivel, s e tekintetben Brecht *Glaileójára* emlékeztet, viszont ez az irodalmi forma nem felel meg a mű alapját alkotó lélektani realizmusnak. A szereplők — ahelyett, hogy szembefordulnának, összeütközésnek egymással — legtöbbször csak hallgatói egymásnak, éppen úgy, mint a *Dü-*

hőngő ifjúságban is. Az utóbbi színdarab azonban — szemben a Lutherral — magasra hevítette az egyéni szenvedélyeket és az érdeklődést, s ha a *Times* irodalmi bírálója szerint a Luther nem is tévesztette célját, mégis arra mutat, hogy egy őszerejű író az erudíció területére tévedt, olyan légkörbe, amely nem természetes számára, tehát nem is hozhatott szerencsés megoldást.

AZ ÚJ FRANCIA REGÉNY ÚJ HAJTÁSA

Új ága van az új francia regénynek, amely már egyébként olyan mértékben vált irányzattá, hogy elkeseredett ellenségei is vannak. Az új hajtás a bűnügyi regény. Kezdeményezője Claude Ollier, az új francia regény egyik kiváló művelője, és a szóbanforgó mű a *Le Maintien de l'ordre* (A rendszer fenntartása).

A *Nouvelle Revue Française* legutóbbi száma ír róla. A rendszer fenntartása egy névtelen, üldözött emberről szól. Csak annyit tudunk róla, hogy egy nagy észak-afrikai kikötő — talán polgári, talán katonai — tisztviselője. Már a regény első fejezetében üldözött, lakásának ablakából megpillantott két embert, akik reája várnak, hogy megöljék. Vad hajsza kezdődik. Gépkocsin, lépcsőházakban, házak tetején — pontosan úgy, ahogyan a klasszikus detektívregények szabályai előírják. A hajsza háttere és indokai azonban egyáltalán nem bűnügyiiek. A regény hőse megállapította, hogy későbbi üldözői, két rendőrügynök kínozzák foglyaikat, s erről értesítette felettesét, aki viszont a rendőrfőnököt tájékoztatta a hallottakról. A felettesben meg a rendőrfőnökben fölmerül a kérdés, szabad-e rombolni a rendszert, amit egyébként mindenáron fenn kell tartani. Mindkét ember, a főszereplő felettese meg a rendőrfőnök, cinkosai lesznek a kínzóknak, mindannyiuk együttes célja, hogy a kellemetlen kíváncsiságot félreállítsák. Azonban mégsem ez a komoly, társadalmi szempontból fontos, számottevő vezérfonal emeli ki A rendszer fenntartását a megszokott bűnügyi történetek tömegéből, hanem az, ahogyan Claude Ollier a dolgokat tálalja.

Ő maga így ír erről az irodalmi formáról:

„Egy esemény, akár valószerű, akár pedig elképzelt, s még alig néhány órás, máris arra törekszik, hogy eltávolodjék, absztrahálódjék a maga rövid tartamától, elszakadjon időbeli kötelekei-től, elszigetelődjék, különálló jelenséggé fejlődjék, szilárdságra, teljes és végleges erőre tegyen szert, s ezt a tulajdonságát, formai zártságát, később is megtartsa. Mindezt azután az emlékek később így újítják föl: Valaki értesítette őket. Egy meghatározott pillanatban valaki keresztülmegy az udvaron, eltűnik a kijáraton, végigfut az utcán, szól egyik cinkosának, sietve az irodába megy, és elfoglalja a helyét. De lehet, hogy éppen megfordítva történik: Senki sem szól nekik. Véletlenül éppen arra visz az útjuk, és észreveszik a kocsi. Vagy: senkinek sem volt módjában értesíteni őket, s véletlenül ezen a délutánon cirkálnak végig a bulváron, s hosszas várakozás után megpillantják az autót...”

A továbbiakhoz ezt fűzi hozzá az író:

„Ez az a forma, amely később tömöríti magában az eseményeket. Erre vagy hasonló formára volt szükség, az absztrakt leírásra, amely minden hangsúlyt a bonyodalom egyetlen vezérfonalára helyez.”

Ollier nem absztrahálja az eseményeket a tartamtól, stílusa nem elvont, színes leírás. Jelen időben ír, az események folyamatában, a történéseket nem az emberek, hanem a tárgyak le-

írásával szemlélteti, és egy-egy leírás gyakran, némelyik szakadatlanul visszatér, mert nem mennek át az időbe, időtlenek, akár csak a halálfélelem. Jobban megértjük ezt, ha a regény egy részét idézzük:

„Egy ablak kinyílik, egy másikban fény gyúl, megcsikordul egy ajtó, több ablakban csillan föl a fény, egy ajtó becsapódik, az ablakok sarkig kitérülnek, fény árad belőlük, minden ajtó kinyílik, becsapódik, minden ablakból fény sugárzik...”

LELKIISMERETI KÉRDÉS

A *The London Magazine* általában a megszokott, időszerű, folyóiratba való írásokat közli. Legutóbbi számában azonban kivételt tesz, és *The Mission* címmel Ferreiro de Castro portugál író rövid regényét közli. A szöveg ötven oldalra terjed, színvonalában azonban teljes mértékben megindokolja a szerkesztőség elhatározását, hogy hosszúsága ellenére is teljes egészében, egy számban közölje.

De Castro regénye a lelkiismeret regénye. Egy francia kolostorban, Tours és Bordeaux között, 1940 háborús nyarán játszódik le. A német hadsereg előrenyomul, számolni kell azzal, hogy a falut és a kolostort is bombázzák. Óriási fehér betűkkel föl kellene írni a kolostor tetejére ezt a szót: Misszió, hogy az ellenséges repülőgépek pilótái lássák: ez az épület nem lehet célja támadásuknak. Egy ötvenéves szerzetes, Georges Mournier, a cölibátust laikus módon bíráló férfi, föllázad a szándék ellen. A kolostor épületének ikertestvére ugyanis a faluban áll, gyárrá alakították át, s naponta több száz munkás dolgozik benne. Mournier kételkedéssel ez a körülmény keltette föl: vajon szabad-e megvédeni tízegynéhány ember életét — ahányan a kolostorban vannak —, s ezzel határozottan útbagazítani az ellenséget igazi célja felé, amelynek bombázása sok száz ember, családapák életébe kerülhet?

Tétovázása két táborra osztja a kolostort. Az egyik csoport, a többség, amely a józan ész nevében azt követeli, hogy igenis írják föl az épület tetejére a védelmező szót, s állásfoglalásukat azzal indokolják, hogy a kolostorbeli szerzetesek és a munkások között minőségi különbség van, hiszen a szerzetesek az isten és a lélek számára többet jelentenek, mint sok száz átlagember. A másik táborban, amelynek Mournier áll az élén, és amelyhez néhány nem egészen határozott állásfoglalású szerzetes csatlakozott, van a rendfőnök is. Ez a szerzetes lesz később, lassan, fokozatosan a regény központi alakja. Miután a barátok nem tudtak megegyezni, mitévők legyenek, arra vállalkozik: ír Párizsba, fölötteseinek, hogy a problémát mértékadó helyen és módon oldják meg. Levele és a Párizsból küldött válasz — a háborús körülmények között — lassan teszi meg az utat. A hatvanéves, fáradt, kövér rendfőnök lemegy hát a faluba, hogy tájékozódjék, van-e valóban alapja Mournier aggályainak. Meg is győződik róla, hogy a gyárépület a rendház pontos mása. Ugyanekkor, földérítő tevékenysége közben, érintkezésbe került a falu lakosságával. Gyermekkel, asszonyokkal találkozik, akik a házak előtt játszadoznak, álldogálnak, vacsorát készítenek a gyárból nemsokára hazatérő férfiek számára. A rendfőnök a falusi élet zsbongásában ráismer rég elfeledett gyermekkorának légkörére. Az is eszébe jut, hogy fiatal, missziós szerzetes korában, valahol a gyarmatokon — engedve az erős afrikai napsütés gerjesztő hatásának — maga is apja lett egy gyermeknek, de később megszökött a

következmények elől. Az a probléma, hogy a rendházat el kell-e, el lehet-e szigetelni a háborúval járó közös sorstól, egyéni, lelkiismereti kérdésévé válik.

Időközben megkapja a választ Párizsból, amely — természetesen — leghivatalosabb álláspont: a rendházat meg kell óvni a pusztlástól. A zárdafenök azonban eldugja a levelet, nem mutatja meg szerzetestársainak.

Így múlnak a napok, a légitámadás veszedelmének előérzetében. Csupa feszültség és leplezett ellenségeskedés az egész kolostor. A légitámadásra nem kerül sor, és a szerzetesek — nem tudván fölötteseik válaszáról — azt követelik, hogy döntsön a többség. Mournier vereséget szenved, és fölháborodva, undorodva elhagyja a kolostort, amelyben ott marad a rendfőnök kétségektől, tétovázástól gyötörve. Nem tudja megoldani a problémát, de eldönti helyette a német hadsereg, amely megszállja a környéket és a rendházat is.

Ezzel a gúnyos csattanóval ér véget a történet. A fiatal német tiszt ugyanis, aki katonáival birtokba veszi a kolostort, elrendeli: az épület déli, napsütötte szárnyát haladéktalanul ürítsék ki, hogy ott szállásolhassa el embereit, és parancsot ad, azt, amire a rendfőnök nem tudta elszánni magát: nagy, fehér betűkkel írják föl az épület tetejére a védelmező varázsigt: Misszió, hogy figyelmeztesse — ezúttal már nem a német, hanem — az angol bombavető repülőgépeket.

A *The London Magazine*-ből megtudjuk, hogy Ferreiro de Castro Lisszabonban él, s azt is, hogy éveket töltött Brazíliában. Sokat írt, sokat alkotott, műveit sok európai országban máris jól ismerik. Az itt ismertetett regény, természetes és mélyen átélt lélektani indokaival kétségtelenné teszi, hogy alaposabban is meg kell ismerkednünk ezzel az érdekes, modern íróval.

ÚJ REMARQUE-REGÉNY

Remarque is új regényt ír. A *Neue Deutsche Heft*e számol be a könyvről, és a hírneves, hajdan avantgardista író regényéről nemcsak lesújtó, hanem gúnyos hangú bírálatot ír. A könyv címe *Der Himmel kennt keine Günstlinge* (Az égnek nincsenek kedvencei). A bírálat írója — arra célozva, hogy Remarque legutóbbi írásaiban a nagyközönség számára alkotott — hozzáteszi, hogy az irodalomnak sincsenek kedvencei. Hajdani regényhősei, a kisemberek helyett, akik pompásan szemléltetik környezetüket és nemzedéküket, Remarque mind szívesebben ábrázol bizarr alakokat. Új könyve egy gépkocsiversenyőről szól. Kocsiján egy svájci tüdőszanatóriumba hajt, hogy meglátogassa egy kollégáját, s megismerkedik egy magát ott gyógykezeltető félorosz nővel, Lilliannal.

Ez a körülmény a *Varázshegyet* juttatja eszünkbe, és Chauchat asszony ismert alakját idézi, ugyanakkor a hasonlatosság groteszkké teszi Remarque lecsúszását a szórakoztató irodalom felé. A gépkocsiversenyző meg a beteg nő rengeteg vodkát isznak, Párizsba utaznak, egymásba szeretnek, de mert — így mondja Remarque — beteg és egészséges ember nem lehet boldog egymással, elválnak, később azonban, amikor a versenyzőt halálos szerencsétlenség éri, újra találkoznak.

Ez Remarque új regényének, „a halál árnyékában álló két ember szerelmének” külső kerete, amelyet az író igen hatásos je-

lenetekkel fűszerez. Elmondja, hogyan hány vért a nő, hogyan folyik le Monte Carlóban egy autóverseny, és leír egy jelenetet is egy olasz villában folyó „édes életről”. Mindez — állapítja meg a bíráló — máris arra a filmre hasonlít, amit a regény alapján minden bizonnyal és hamarosan megcsinálnak. Idézi a szerzőnek a könyv elején leírt megállapítását: „A szerző kénytelen volt bizonyos szabadságot engedélyezni önmagának a gépkocsiversenyek technikáját és lefolyását illetően. Reméli, hogy az autóversenyzők megértéssel fogadják ezt”, majd rosszmájúan leszögezi, hogy Remarque-nak sokkal kevesebbet kellett volna törődnie a szakértők véleményével, inkább az olvasók nézetét kellett volna szem előtt tartania, azokét az olvasókékat, akik Remarque-ban még mindig a *Nyugaton a helyzet változatlan* íróját látják.

FURCSA EMBER — KÜLÖNÖS KÖLTŐ

A beográdi Prosveta Kiadóvállalat új enciklopédiája nem említi meg Francis Jammes francia költő nevét, holott a háború előtti kiadású *Sveznanje* részletesen szól róla. Vajon nem azt jelenti-e ez a tény, hogy Francis Jammes-t nálunk is elhanyagolják, akárcsak Franciaországban — amint Robert Kanters a *Figaro Littéraire*-ben megállapítja?

Kanters a kérdést Robert Mallet *Francis Jammes élete és munkássága* című nemrégiben megjelent könyvével kapcsolatban veti föl. Írása nem annyira dicsérő bíráló, mint a valóban különös életű költő emlékének felidézése. Hogy Francis Jammes furcsa ember és szokatlan hangú költő volt, annak bizonyítására elegendő megemlítenünk, hogy ő volt az egyetlen francia költő, aki hírnevet szerzett anélkül, hogy Párizsban élt volna. Még Bordeaux-ban is — ahol egyébként a liceumot végezte (meglehetősen balszerencsével, mert az érettségien elbukott) — csak ritkán tartózkodott. Már húszéves korában családjá körében, Orthez városkában telepedett le. Édesapja nem sokkal később meghalt, nővére férjhez ment, és Francis Jammes egyedül maradt édesanyjával, akihez gyengéd szeretet fűzte. Még állását is — igen jelentéktelen állásocska volt — felmondta, és mint szerény rentier és költő éldegélt. Már huszonnyolc éves volt, amikor először lett szerelmes, de anyjára hallgatva, ezt a kapcsolatot is megszakította. Néhány év elmúltával újra nősülni akart, ezúttal azonban a leány szülei ellenezték a házasságot, nem adták lányukat a foglalkozás nélküli költőhöz. A leány fogadalmat tett, hogy kolostorba vonul, két évvel ezután azonban férjhez ment, és az események hatása alatt Jammes — anyjának és Paul Clodelnak nagy öröme — a vallásban keresett vigaszt. Végül is, amikor már csaknem negyven éves volt, feleségül vette egy fiatal, vallásos tisztelőjét, akitől sok gyermeke származott.

Francis Jammes visszavonult élete ellenére is hamarosan ismertté lett. A nemzedékéhez tartozó párizsi írók csodálták az orthez-i remetét, többen közülük szoros barátságot kötöttek vele — Gide egy algériai utazására is elkísérte. A fiatal generáció pedig a felülmúlhatatlan költői eszményképet látta benne: Francois Mauriac emlékirataiban megemlíti, hogy menyasszonyának kiválasztásakor nem utolsósorban hatott rá az a körülmény, hogy a lány szinte imádta Jammes *Le Deuil des primévères* című mun-

káját. Az első világháború után azonban Jammes — noha még fiatal volt ebben az időben — lassanként feledésbe merült, sokkal nagyobb mértékben feledkeztek meg róla, mint ahogyan maga is kívánta, amikor félrevonult az irodalmi zsvajj elől. Helyette Paul Fort-t választották a költők hercegévé, a francia akadémia két ízben is elutasította fölvételét, a közönség kigúnyolta azt a regényét, amelyet hajdani barátja, Gide ellen írt, megbotránkozva annak erkölcsi magatartása fölött. 1922-ben visszautasította a becsületrendet, s arra az álláspontra helyezkedett, hogy későn tisztelték meg vele.

Kanters szellemesen indokolja meg Jammes gyors emelkedését és ugyancsak gyors zuhanását. Jammes költészete a szimbolizmus, wagnerizmus, az 1890-es évek fin-de-siècle-izmusa után felfrissülésként hatott, egyszerűségében új jelentést adott a szavaknak. A költők — Jammes előtt — technikai problémákkal bibelődtek, Jammes viszont a prózáírás közvetlen közelébe vitte a poézist. Akárcsak a francia irodalom reneszánszának nagyjai, akik természetes hangú, bukolikus költészetet teremtettek meg, Jammes is forradalmasította korának kifejezőmódját, de... nem voltak számottevő követői. A francia költészet soron következő nagyjai: Mallarmé, Valéry, Claudel és Saint-John Perse — elhaladtak Jammes mellett.

Kanters megállapítja, hogy a francia költészet reneszánszának nagy képviselői csupán rövid, lélegzetvételnyi szünetet jelentettek a retorikusok és a klasszikusok korszaka között, majd fölveti a kérdést: lényegében az ember poézise-e a francia költészet, és nem ellentéte-e a természet költészetének?

JECYZETER

KÉSZÜL A SZERB- HORVÁT—MAGYAR NAGYSZÓTÁR

A Nyelvművelő Egyesület előadássorozata keretében ez év november 7-én dr. Kovács Kálmán előadást tartott a

készülő nagyszótárról. Ennek az előadásnak a szövegét közöljük.

BATSANYI JÁNOS

Sinkó, Ervin Irodalomtörténetének első kötete sajtó alatt van, az itt közölt rész a készülő második kötetből való.

TARTALOMMUTATÓ

Ivo Andrić / Híd a Drinán — — — — —	997
Sinkó Ervin / Batsányi János — — — — —	1010
Almási Tibor / A jóság öt világrésze — — — — —	1029
Gál László / A fej nélküli ember — — — — —	1031
Németh István / Lent a gödörben — — — — —	1037
Foky István versei — — — — —	1041
Szirmai Károly / Borzalomsikoly — — — — —	1043
Hornyik György / Hideg őszi éjszakák — — — — —	1048
Dési Ábel / Versek — — — — —	1055
Dr. Kovács Kálmán / Készül a szerb-horvát-magyar nagyszótár — — — — —	1057
Torma Dénes / Sancta simplicitas — — — — —	1066
Tomán László / Körutazás szavakkal — — — — —	1068
Ivan Ivanji / A német költészet 1945 után — — — — —	1070
KRÓNIKA — — — — —	1072
JEGYZETEK — — — — —	1082

Benes József rajzait az 1028, 1040, 1047, 1054, 1056, 1069, 1071 és 1081. oldalon közöljük.

IRODALMI, MŰVESZETI, TÁRSADALOMTUDOMÁNYI FOLYÓ-
IRAT. 1961. DECEMBER. KIADJA A FÓRUM LAPKIADÓ VÁL-
LALAT — SZERKESZTŐSÉG ÉS KIADÓHIVATAL: NOVISZÁD,
VOJVODE MIŠIĆA 1. — SZERKESZTŐSÉGI FOGADÓÓRÁK:
MINDENNAP 10—12-IG. — KÉZIRATOKAT NEM ŐRZÜNK MEG
ÉS NEM ADUNK VISSZA. — ELŐFIZETÉSI DÍJ: BELFÖLDÖN
EGY ÉVRE 1000, FELEVRE 500, EGYES SZÁM ÁRA 100 DINAR;
KÜLFÖLDRE EGY ÉVRE 1400, FELEVRE 700 DINAR; KÜLFÖL-
DÖN EGY ÉVRE 2,33 DOLLÁR, FELEVRE 1,17 DOLLÁR. — KÉ-
SZÜLT A FÓRUM NYOMDÁBAN NOVISZÁDON.

100

et társadalomtudomány irodalom művészet társadalomtudomány irodalom művészet társadalomtudomány irodalom